

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİB 4-6 YAŞ KUR’AN KURSU ÖĞRETİM PROGRAMININ UYGULANMASINDA
EĞİTİCİ GÖRÜŞLERİNİN DİNİ GELİŞİM KURAMLARI BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ
(GAZİANTEP ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA KILIÇ

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Dilara TINAS

GAZİANTEP

AĞUSTOS 2021

ÖZET

DİB 4-6 YAŞ KUR'AN KURSU ÖĞRETİM PROGRAMININ UYGULANMASINDA EĞİTİCİ GÖRÜŞLERİNİN DİNİ GELİŞİM KURAMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ (GAZİANTEP ÖRNEĞİ)

Esra KILIÇ

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı /Din Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Dilara TINAS

Ağustos-2021, 121 sayfa

Erken çocukluk dönemi din eğitim ve öğretimi ülkemizde birçok açıdan araştırılan ve geliştirilmeye çalışılan güncel bir konudur. Bir çocuğun bilişsel, duyuşsal, sosyal ve motor gelişiminin yanında, dini gelişim süreci de ele alınması gereken önemli konulardan biridir. Bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürü ve öğretileriyle şekil alan, tüm yaşamı boyunca bir kimlik olarak taşıyacağı inanç sistemi gelişimi, çalışmamızın konusu olan 4- 6 yaş dini gelişim sürecini de kapsayan kritik bir dönemde oluşmaktadır. Her çocuk bu kritik dönemde kendi iç dünyasını keşfetmekte, duygularını, inançlarını şekillendirmekte ve bir benlik algısı oluşturmaktadır. Olumlu benlik algısına sahip ve ruhsal bütünlüğünü tamamlamış sağlıklı bireyler yetiştirmek en temelde ailenin sorumluluğundadır. Okul öncesi dönemde bulunan bir çocuk, ailesi ve sosyal çevresinden alacağı ilk izlenimlerini bilincine yerleştirecek, daha sonra bu yaşantılarını tutum ve davranışa dönüştürecektir. Bu açıdan çocuğun diğer gelişim süreçleri kadar, dini gelişim sürecinin de yakından takip edilmesi ve doğru yöntemler eşliğinde çocuğa rehberlik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak ebeveynlerin ve eğitimcilerin fayda göreceği, inanç gelişimine destek olacak ve mevcut ihtiyacı karşılayacak bilimsel çalışmalar yapılması elzem görülmüştür. Din eğitiminin ve öğretiminin toplumda uygulanan eğitim politikalarına göre şekil aldığı bilinen bir gerçektir. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda birçok çalışmayı hassasiyetle yürüttüğünü ve yapılan çalışmaları takip ettiğini görmekteyiz.

Bu alanda yapılan akademik çalışmaların din eğitimi araştırmalarına ve eğitim politikalarına bilimsel açıdan katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Biz tez çalışmamızda Gaziantep'te görev yapan 4-6 yaş din eğitimi veren personelin, öğretim sırasında kullandıkları yöntem ve teknikler, bu süreçte çocukların hedeflenen kazanımlara nasıl ve ne kadar ulaştıkları, deneyimlenen avantaj ve dezavantajlı durumlar, ortaya çıkan sonuçlar, eğitimcilerin öğretim sırasında karşılaştıkları sorunlar literatür tarama ve mülakat tekniği kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız 4-6 yaş çocuklara verilecek din eğitimi ve öğretiminde, çocukların gelişim özellikleri, dini gelişim teorileri, dini gelişim aşamaları ve uygun öğretim yöntemlerinin bir bütün olarak verilmesinin önemini Gaziantep örneğiyle ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Gelişim Özellikleri, İnanç Gelişimi Teorileri, Okul Öncesi Din Eğitimi ve Öğretimi, DİB 4-6 yaş Kur'an Kursları.

ABSTRACT

DİB 4-6 YAŞ KUR'AN KURSU ÖĞRETİM PROGRAMININ UYGULANMASINDA EĞİTİCİ GÖRÜŞLERİNİN DİNİ GELİŞİM KURAMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ (GAZİANTEP ÖRNEĞİ)

Esra KILIÇ

Master The Department of Philosophy and Religious Sciences Department of
Religious Education

Thesis Advisor: Dr. Assistant Professor Dilara TINAS

August-2021, 121, pages

Early childhood religious education and training is a current issue that has been researched and tried to be developed in many aspects in our country. In addition to a child's cognitive, affective, social and motor development, the religious development process is one of the important issues to be addressed. The development of the belief system, which is shaped by the culture and teachings of the society in which the individual lives, and which he will carry as an identity throughout his life, occurs in a critical period that includes the religious development process of the age of 4-6, which is the subject of our study. In this critical period, every child discovers their inner world, shapes their feelings and beliefs, and creates a sense of self. Raising healthy individuals who have a positive self-perception and who have completed their spiritual integrity is basically the responsibility of the family. A child in the pre-school period will place in his consciousness the first impressions he will receive from his family and social environment, and then he will transform these experiences into attitudes and behaviors. In this respect, it is of great importance to closely monitor the religious development process of the child as well as other developmental processes and to guide the child with the right methods. As a result of this situation, it has been deemed essential to carry out scientific studies that will benefit parents and educators, support the development of faith and meet the current need. It is a known fact that religious education and teaching takes shape according to the education policies implemented in the society. In our country, we see that the Presidency of Religious Affairs carries out many studies on this issue with sensitivity and follows the studies. We think that academic studies in this field will contribute to religious education research and education policies scientifically. In our thesis study, the methods and techniques used by the 4-6 year old religious education personnel working in Gaziantep, how and how much the children achieve the targeted gains in this process, the advantages and disadvantages experienced, the results, the problems faced by the educators during the education. It was tried to be determined by using literature review and interview technique. Our study aims to reveal the importance of giving children's developmental characteristics, religious development theories, religious development stages and appropriate teaching methods as a whole in the

religious education and teaching to be given to children aged 4-6, with the example of Gaziantep.

Keywords: Developmental Characteristics, Belief Development Theories, Pre-School Religious Education and Teaching, DIB 4-6 Years Qur'an Courses.

ÖNSÖZ

Her insan, var olduğu ilk andan itibaren hayatı boyunca değişim geçirdiği bir gelişim süreci yaşamaktadır. Bireyin yaşadığı bu gelişim dönemleri birbirinden farklı özellikler taşımakta ve birey her dönem içinde farklı gelişim görevlerini yerine getirmektedir. Bu gelişim süreci ilk çocukluk döneminden itibaren aile, çevre ve eğitimin vereceği destekle ilerleme kaydetmektedir. Eğitim, her alanda olduğu gibi din konusunda da birey için önem arz eden bazı kritik zaman dilimlerini ön plana çıkarmayı zaruri kılmaktadır. Okul öncesi çocukluk dönemi din eğitim ve öğretimi için hassasiyet gösterilmesi gerekli zaman dilimidir. Bu sebeple bu dönemde verilecek din eğitimi de önemli bir araştırma konusudur.

Araştırmamız Gaziantep’te bulunan 4-6 yaş çocukların din eğitim ve öğretim sürecinde eğitimcilerin karşılaştıkları durumları öğretim esnasında oluşan eksiklikleri tespit etmek düşüncesiyle yapılmıştır. Araştırmamızın ilk bölümünde yer alan kavramsal ve kuramsal çerçevede gelişimle ilgili temel kavramlar üzerinden gelişim dönemleri, gelişim özellikleri ve gelişim alanları ele alınmıştır. Aynı bölümde dini gelişim teorileri ve dini gelişim yaklaşımları, ikinci bölümde yöntem başlığında ise din eğitimi ve öğretimi, araştırmamızda kullanılan veri toplama yöntemi ve analiz süreçleri açıklanmıştır. Çalışmamızın bulgular bölümünde mülakat uygulaması ve sonuçlarına yer verilmiş, tartışma bölümünde ise mülakattan elde edilen sonuçlar inanç gelişim yaklaşımlarına göre değerlendirilmiştir. Araştırmamızla din eğitimi yanında din öğretimine ayrı bir başlık açılıp farklı bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu konuyu seçmemde ve araştırma yapmamda beni teşvik eden, kıymetli görüş ve önerileriyle bana destek olan, çalışmam sırasında her konuda bana rehberlik eden Dr. Öğr.Üyesi Sayın Dilara TINAS’a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
EKLER LİSTESİ	xiii

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
C. Araştırmanın Yöntemi	3
D. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
E. Sayıtlılar ve Denenceler.....	4
F. Konu ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Tezler/Çalışmalar.....	5

BÖLÜM 1

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. 4-6 Yaş Çocukların Gelişim Özellikleri.....	8
1.1.1. Gelişim ve Öğrenme ile İlgili Temel Kavramlar, İlkeler ve Gelişimi etkileyen Faktörler.....	8
1.1.2. Gelişim	8
1.1.3. Büyüme	9
1.1.4. Olgunlaşma.....	9
1.1.5. Öğrenme	10
1.1.6. Hazırbulunuşluk	10
1.1.7. Kritik Dönem.....	10
1.2. Gelişimin Temel İlkeleri	11
1.3. Gelişimi Etkileyen Faktörler	11
1.4. Çocuklarda Gelişim Aşamaları ve Özellikleri	12

1.4.1. Fiziksel Gelişim.....	12
1.4.2. Bilişsel Gelişim	13
1.4.3. Psikomotor Gelişim.....	15
1.4.4. Ahlaki Gelişimi	16
1.4.5. Sosyal Gelişim.....	20
1.4.6. Cinsel Gelişim	22
1.4.7. Duygusal Gelişim.....	22
1.4.8. Dil Gelişimi	24
1.4.9. Kişilik Gelişimi	25
1.5. 4-6 Yaş Çocuklarda Dini Gelişim ve Aşamaları.....	28
1.5.1. Dini Gelişim Teorileri	28
1.5.1.1. Genetik Teori.....	29
1.5.1.2. Evre Teorileri.....	30
1.5.1.3. Psikanalitik Teoriler	31
1.5.1.4. Jung ve Bireyselleşme Teorisi	31
1.5.1.5. Kirkpatrick ve Bağlanma Teorisi	32
1.5.1.6. Ömür Boyu Gelişim Teorileri	33
1.5.1.7. Bütünsel Yaklaşım.....	34
1.5.2 Gelişim Özelliklerine Göre Çocuklarda Dini Gelişim Aşamaları.....	35
1.5.2.1. Ernest Harms Teorisine Göre Dini Gelişim	36
1.5.2.2. Ronald Goldman’a Göre Dini Gelişim	37
1.5.2.3. Gordon Allport’a Göre Dini Gelişim	37
1.5.2.4. David Elkind’e Göre Dini Gelişim	38
1.5.2.5. James W. Fowler Teorisine Göre Dini Gelişim	39

BÖLÜM 2

YÖNTEM

2.1. Araştırmada Kullanılan Bilgi Derleme ve Yorumlama Yöntemi	40
2.2. Öğretim İlkeleri ve Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler	41
2.3.1. Amaca Görelik	41
2.3.2. Öğrenciye Görelik	41
2.3.3. Somuttan Soyuta	42
2.3.4. Aktivlik İlkesi	42
2.3.5. Yakından Uzağa İlkesi	42
2.3.6. Ekonomiklik İlkesi	43
2.3.7. Hayatilik	43

2.3.8. Bütünlük İlkesi	43
2.3. Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler	43
2.4. Öğretme Süreçleri ve Yolları	45
2.4.1. 4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi	45
2.4.1.1. Din Eğitimi	45
2.4.1.2. 4-6 Yaş Çocuklarda Din Öğretimi ve Yöntemleri	47
2.4.1.2.1. Soru Cevap Yöntemi	48
2.4.1.2.2. Örnek Gösterme ve Model Olma Yöntemi	48
2.4.1.2.3. Dramatizasyon (Rol Yapma) Yöntemi	49
2.4.1.2.4. Eğitsel Oyun Yöntemi	49
2.4.1.2.5. Gösterip Yaptırma Yöntemi	50
2.4.1.2.6. Örnek Olay İncelemesi Yöntemi	50
2.4.1.2.7. İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yöntemi	50

BÖLÜM 3

BULGULAR

3.1. Mülakat ve Sonuçları	52
3.1.1. Mülakat Açıklaması ve Katılımcı Bilgileri	52
3.1.2. Mülakat Soruları ve Yanıtları	56

BÖLÜM 4

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

4.1. Mülakat Sonuçlarının Çocukların Dini Gelişim Yönünden Değerlendirilmesi..	93
4.2. Mülakat Sonuçlarının Kur'an Kursu Eğitimcilerin Verdikleri Cevaplara Göre Değerlendirilmesi	95

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç.....	98
Öneriler	102
KAYNAKÇA	105
EKLER	112
ÖZGEÇMİŞ	121

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1- Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Şekil 2- Mülakatı Yanıtlayan Katılımcıların Yaşı

Şekil 3- Mülakatı Yanıtlayan Katılımcıların Cinsiyeti

Şekil 4- Mülakatı Yanıtlayan Katılımcıların Öğrenim Durumu

Şekil 5- Mülakatı Yanıtlayan Katılımcıların Pedagojik Formasyon Durumu

Şekil 6- Mülakatı Yanıtlayan Katılımcıların Görev Süresi

Şekil 7- Mülakatı Yanıtlayan Katılımcıların Görev Yaptığı İlçeler

EKLER LİSTESİ

Ek 1- Mülakat Etik Kurul Onayı.

Ek 2- Mülakat Formu.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bir toplumda nitelikli insan yetiştirmenin ön koşulu eğitimle gerçekleşmektedir. Değişen dünya değerleri ile birlikte, kendi içinde birçok alt disipline ayrılan eğitim bilimlerine sonradan dahil olan din eğitimi alanı çalışmaları, diğer alt disiplinlerin birçoğundan yenidir. Bu yeni disiplinin önemi, kültürel yozlaşmaların yanında ahlaki değerlere duyulan ihtiyacın artmasıyla birlikte belirgin hale gelmiştir.

Her birey, içinde doğup büyüdüğü, inanç ve kültürünü benimsediği bir topluma mensuptur. İnsanoğlu varoluşuyla birlikte, ardışık ve sistematik bir gelişim sürecine girmekte ve bu süreç, yaşam boyunca devam etmektedir. İnsanlar bireysel olarak birbirinden farklı özellikler taşısa da döllenme ile başlayan gelişim yolculuklarında, bazı evrensel ilkelerden geçmektedirler. Birbirine paralel şekilde ilerleme kaydeden gelişim alanlarının birinde yaşanan problem, diğer gelişim alanlarının da olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu gelişim alanlarından biri olan dini gelişim sürecini daha iyi anlamak ve doğru bir din öğretimi gerçekleştirmek için bütüncül bir bakış açısına sahip olunması gerekmektedir. Gaziantep'te din eğitimi alanında yapılan uygulamaların bu bütüncül bakışa sahip olup olmadığı bir araştırma konusu olmalıdır.

Kişiliğin alt yapısının oluşturulduğu tüm gelişim alanlarında olduğu gibi, din eğitimi açısından da kritik bir zaman olan 4-6 yaş çocukluk evresi gelişim özelliklerinin bilinmesinin yanında, dini gelişim aşamaları, bu konuda öne sürülen teori ve yaklaşımları incelememizin çalışmamız için faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Din eğitimi; gelişim psikolojisi, dini gelişim teorileri, aşamaları ve din öğretim yöntemleri şeklinde üç ana başlıkta değerlendirilmelidir. Bugüne kadar 4-6 yaş çocuklarda din eğitimi alanında yapılan yüksek lisans tez çalışmalarının birçoğunda, sadece bireyin gelişim özelliklerinin ele alındığını, dini gelişim teorilerinin, öğrenme ortamlarının ve öğretme yöntemlerinin bir bütün halinde değerlendirilmediğini görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında bireyin gelişim özelliklerini bilmekle beraber, din eğitimi kadar, din öğretimine de ayrı bir başlık açma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Din öğretiminde eğiticiler sağlıklı bir din eğitimi verilebilmesi için, çocukların gelişim özellikleri ve dini gelişim aşamalarına en uygun yöntemleri seçip, ulaşılmak istenen öğrenme çıktılarını elde edebilecekleri yöntem teknikleri kullanıyorlar mı? Bir eğitim problemi olarak gördüğümüz bu duruma farkındalık oluşturacağı düşüncesiyle araştırmamızda şu sorulara yanıt aranacaktır;

- Eğiticiler öğretim programının uygulanması sırasında ne gibi zorluklar yaşamaktadırlar?
- Araştırma sonunda ulaşacağımız veriler ile Gaziantep ilinde 4-6 yaş çocuklara verilen din eğitimin varsa aksayan yönleri ortaya çıkarılacak, öğretim programının uygulanabilirliği tespit edilmeye çalışılacaktır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bireyin varoluşuyla birlikte tüm fiziksel ihtiyaçlarının yanında, onu kuşatan manevi ihtiyaçlarının karşılanması, benlik ve ruh bütünlüğü açısından hayati önem taşımaktadır. Bu gerçekten yola çıkarak, dengeli bir kişiliğin oluşması için, çocukluk döneminde verilecek din eğitimi ve öğretiminin önemini vurgulamak gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı:

Araştırmamızda 4-6 yaş çocuklarının gelişim özelliklerine göre, öne sürülen gelişim teorilerine dayanarak, uygun öğretim yöntemleriyle din eğitimi ve öğretimi yapılmasının gerekliliğini Gaziantep İli örneğiyle göstermeyi hedeflemekteyiz. Ayrıca araştırmamızdan elde edilecek bulgulara göre 4- 6 yaş din öğretimi yapan eğiticilerin öğretim yöntem teknik bilgisi yeterliliklerinin geliştirilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 4-6 yaş din öğretim programının uygulanabilirliğinin işlevsel

hale getirilmesi ve din eğitim bilimi çalışmalarında yapılacak yeni araştırmalara kaynaklık etmesi de amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi:

Çalışmamız Türkiye’de Din Eğitimi alanı çalışmalarında bilimsel bir katkıda bulunması açısından son derece önemlidir. Nitekim gerek örgün din eğitimi gerek yaygın din eğitimi alanlarında yapılan nicel ve nitel çalışmalar, hala süregelen din eğitimi gereklidir? tartışmalarına bilimsel veri sunarak gerekliliğini ispatlamaktadır. Günümüzde her yönlü hızla gelişen ve değişen dünyada, bireylerin aidiyet ihtiyaç duydukları değerler sisteminin de sarsılma yaşandığına şahit olmaktayız. Bireyin çocukluk dönemi şahsiyet gelişimi açısından son derece önemli olduğu aşikardır. Bu dönemde değerlerin kazandırılması bireylerin yaşamındaki sonraki dönemlerin temel kişilik tapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu önemli husus gereği çalışmamız günümüzde Türkiye’de yaygın din eğitimini sunan ve koordine eden DİB nezdinde vatandaşlara sunulan 4-6 yaş din eğitimi ve öğretimi konusu ele alınmıştır. Bu çok hassas ve son derece önemli olan uygulama sunduğumuz araştırmalarda elde edilen verilerle hem durumun tespiti, hem eksiklik ve gelişmelerin takibi açısından son derece önemlidir. Bununla beraber bu konuda yapılan çalışmalar 4-6 yaş grubu ile çalışan eğitimcilerine de dikkat edilmesi gereken hususlar açısından bilgi ve öneriler sunulması ile önem arz etmektedir. Türkiye’de din eğitimi konusunun geliştirilmesi uzmanların yetiştirilmesi, uzman profilinin ihtiyaçları doğrultusunda gerekli eğitimlerin verilmesi hususunda benzeri çalışmalar en doğru bilgi ve ışığı sunacaktır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda ilk iki bölümde gelişim psikolojisi, dini gelişim teorileri, din eğitimi ve öğretimi alanlarında literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmamızın alan araştırması olan kısmı nitel desenli bir çalışma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Gaziantep İl Müftülüğü’ ne bağlı ilçelerde görevli bulunan, 4-6 yaş çocuklara din öğretimi yapan 40 eğiticiye mülakat yöntemi uygulanmıştır. Mülakat yapılan Gaziantep İl Müftülüğü’ ne bağlı olarak çalışan katılımcılar 4-6 Yaş Kur’an Kursu öğretmenleri arasından Müftülük tarafından seçilmiştir. Mülakat soruları Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 4-6 yaş din öğretim programından yararlanılarak

pandemi süreci sebebiyle denenmeden ancak uzman görüşüne başvurularak oluşturulmuştur. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurul onayı ve Gaziantep İl Müftülüğü'nden gerekli yazılı izinler alınarak 15-22 Haziran 2021 tarihleri arasında uygulanmıştır. Pandemi sürecinde yüz yüze görüşmelerin ve toplantıların riskli olması sebebiyle mülakat Google form şeklinde İl müftülüğü eğitim koordinatörlüğü aracılığıyla online olarak katılımcılara uygulanmıştır.

4-6 yaş din öğretimi eğitim programının kazanımlarına uygun olarak hazırladığımız mülakat sorularımız, iki aşamalı olarak katılımcılara sunulmuştur. İlk aşamada eğitimcilere ait istatistikler, ikinci aşamada ise çocukların gelişim özellikleri, eğitimcilerin öğretme yöntemleri avantaj ve dezavantajları, çocukların kazanımlara ulaşma durumlarının tespitine çalışılmıştır.

Mülakat sorularından elde ettiğimiz veriler nitel araştırma yöntemlerinden - Betimsel yöntem kullanılarak analiz edilmiştir.

D. Araştırmanın sınırlılıkları

Çalışmamızın elde edeceğimiz sonuçların ve önerilerin ileride benzer konuda yapılacak başka çalışmalara kaynaklık edebileceğini düşünmekteyiz. Ancak araştırmada kullanılan mülakat formu 2021 yılında Gaziantep İli ve bu ilin 6 ilçesinde görevli 4-6 Yaş din eğitimi veren 40 katılımcıya uygulanmıştır. Bu sebeple araştırmamız 4- 6 yaş aralığında bulunan çocuklar, sadece Gaziantep İlinde ve bu ilin 6 İlçesinde görev yapan 40 eğitici örneklem gurubu ile sınırlıdır.

E. Sayıtlar

- Okul öncesi din eğitimi, dini gelişim için kritik bir zamandır.
- 4-6 yaş çocuğu dini gelişim açısından somut evrededir.
- Ebeveyn tutumları çocuğun dini gelişiminde ve ibadetleri öğrenmelerinde etkilidir.
- 4-6 yaş çocuklarda soyut dini kavramları anlamakta ve ifade etmekte yaş faktörü önem taşımaktadır.

- Çocukların dine karşı sevgi dili geliştirmeleri aileleriyle kurdukları bağla ilgilidir.
- Çocuklara sevgi, merhamet, sabır, doğruluk, adalet güvenilir olmak erdemlerini kazandırmak için drama, sunu, video, örnek olay ve hikâye anlatımı kullanılmaktadır.
- 4-6 yaş çocuklarda Allah'ın varlığı ve tekliği konusunu kavramak zordur.
- Cami mescit gibi kutsal mekanların önemini anlamak için gezi gözlem yapılmaktadır.
- Bayram ve Kandil gecelerinin önemini çocuklara kavratmak için günün anlam ve önemini ortaya koyan programlar düzenlenmektedir.
- 4-6 yaş çocuklar Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt etme hususunda zorlanmaktadırlar.
- 4-6 yaş çocuklar Kelime-i Şehadet'in dinimizdeki yeri ve önemini kavramakta ve izah etmekte zorlanmaktadırlar.
- 4-6 yaş çocuklar ezana saygı gösterme konusunda olumlu tutum sergilemektedirler.
- 4-6 yaş çocuklar ihtiyacı olana yardım edilmesi gerekliliğini kavramakta zorlanmamaktadırlar.
- Çocuklara verilecek din eğitiminde en çok kullanılan yöntemler ve teknikler, örnek olay, drama, hikâye anlatımı, grup çalışması, gezi, gösterip yaptırma ve eğitsel oyunlardır.

F. Konu ile İlgili Ulusal Tez ve Çalışmalar

Ayşe Sevde KARACA, “Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitiminin Öğretici Görüşleri Açısından İncelenmesi” (2020) Yüksek Lisans Teziyle gelişim özellikleri, din eğitimi, 4-6 yaş Kur'an kursları, amaçları, programları, ihtiyaç ve beklentilerini değerler eğitimi çerçevesinde çalışmıştır.

Büşra KARA, “Okul Öncesi Dönemi 4-6 Yaş Grubu Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/ Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri” (2019) Yüksek Lisans Tezi ile eğitimcilerin uzmanlık durumunu, yeterliliklerini, din

eğiticisinin sahip olması gereken nitelikleri 2 bölüm şeklinde düzenlediği çalışmasında araştırmıştır.

Hatice BAYKA, “Öğretici ve Veli Görüşleri Açısından Kur’an Kursları Öğretim Programı’nın (4-6 Yaş Grubu) Değerlendirilmesi” (2019) Yüksek Lisans Tezi ile 4-6 yaş çocukların Kur’an kurslarını, velilerin görüşlerini ve beklentilerini beraberinde öğreticileri, öğretim programını incelemiştir.

Mehmet NAS “Çocukluk Dönemi Gelişimi ve Din Eğitimi” (2018) Yüksek Lisans Tezi ile çocukluk dönemi gelişimi ve gelişim özellikleri ve dini gelişimi konularını araştırmada çalışmıştır.

İbrahim KURT, “Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)” (2017) Yüksek Lisans Tez Çalışmasında, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanan 4-6 yaş grubu Kur’an Kursları hakkında velilerin memnuniyet düzeyleri ve beklentilerini araştırmıştır. Üç bölüm olarak çalışılan bu tezde, metodoloji ve yaygın din eğitimi, okul öncesi gelişim özellikleri ve din eğitimi başlıkları yer almıştır. Anket uygulamasıyla velilerin memnuniyet durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ülkü han ERTAŞ, “Çocuklarda Din Eğitimi” (2015) Yüksek Lisans Tezi ile çocuklarda gelişim ve dini gelişim safhalarını ve bu safhaların oluşum süreçlerini çalışmıştır.

Ali Baz BİLİCİ, “0-6 Yaş Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi” (2014) Doktora Tezi ile, ilk çocuklukta gelişim, dini gelişimi etkileyen faktörler, imaj, tasavvur, şema, kavram ve davranış geliştirme süreci ve din eğitimi konularını çalışmıştır.

Şaban TATAR, “Okul Öncesi Eğitim Programı Din Eğitimi İlişkisi” (2013) Yüksek Lisans Tezi ile gelişim özelliklerini, din eğitiminde ailenin önemini ve din eğitim etkinlikleri okul öncesi eğitim programı din eğitimi ilişkisi çerçevesinde yararlanılabilecek din eğitimi etkinlikleri üzerinde durmuştur.

Asiye Fatma TATAR, “Okul Öncesi Eğitimde (5-6 Yaş) Hoşgörü Eğitimi” (2009) Yüksek Lisans Tez çalışmasında ise gelişim özelliklerini, hoşgörü kavramı bağlamında okul öncesi eğitim programında yer alan kazanımlara ulaşılmasında

içeriğın dini, ahlaki, kültürel faktörler ile desteklenmesinin içeriğe etkisini çalışmıştır.

Cemil OSMANOĞLU, “Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi” (2007) Yüksek Lisans Tezi ile gelişim teorilerini merkeze alarak inanç gelişimini çalışmıştır.

Deniz ERKEN, “Üç Altı Yaş Grubu Çocuklarda Din Eğitimi” (2003) Yüksek Lisans Tezi ile 3-6 yaş çocukların gelişim özelliklerini ve din eğitimini çalışmıştır.

Çocukların gelecek yaşamlarında taşıyacakları dini kimliğin oluşum sürecini ve bu kimliğin şeklini belirleyebilecek olan din öğretiminin nasıl yapılması gerektiğini, gelişim özellikleri ve dini gelişim teorilerinden faydalanarak ortaya koyduğumuz araştırmamız Gaziantep ili baz alınarak çalışılmıştır. Bu alanda ortaya çıkan boşluğa araştırmamızın katkı sağlaması temenni edilmektedir.

Ayrıca çalışmamızı oluştururken, Mualla Selçuk’un Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler, Cemil Oruç’un Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi, Mustafa Köylü’nün Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi, Yurdagül Konuk’un, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi, Nezahat Zeynep Cihandide’nin Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi eserlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Suat Cebeci’nin Din Eğitim Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi Mustafa Çoban’ın Okul Öncesi 3-6 Yaş Din ve Ahlak Eğitimi, Fatih Menderes Bilgili’nin Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler Mehmet Zeki Aydın’ın Din Öğretiminde Yöntemler, Abdurrahman Dodurgalı’nın Ailede Din Eğitimi eserlerinden de yararlanılmıştır.

BÖLÜM 1

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. 4-6 Yaş Çocukların Gelişim Özellikleri

1.1.1. Gelişim ve Öğrenme İle İlgili Temel Kavramlar, İlkeler Ve Gelişimi Etkileyen Faktörler

Her bireyin ruh dengesini sağlayabilmesi ve kişiliğini gerekli bütünlüğe ulaştırabilmesi için önem arz eden kritik gelişim dönemleri vardır. Bu kritik dönemlerde oluşan duygu ve dini gelişim genetik ve çevre faktörleri ile şekil almakta, kişinin bir ömür taşıyacağı bir hale bürünmektedir. Bir çocuğun ruhsal, sosyal ve psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olması en başta ailesinin sorumluluğundadır. Çocuğun kendi duygularını ve inançlarını fark edip tanımlayabilmesi için, gelişim süreçlerinin ve ihtiyaçlarının çevresi tarafından çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bu durumda aile ve eğitimcilerin çocuğun bu gelişim sürecini doğru tanımlayıp takip edebilmeleri ve ortak hareket etmeleri çocuğun duygu düşünce ve tutumlarının oluşum aşamasında hayati önem taşımaktadır. Psikolojide temel bir inceleme, uygulama ve uzmanlaşma alanı haline gelen gelişim psikolojisi, ardışık ve sistematik olarak sürekli gelişen bireyi ve onun değişim sürecini araştırmaktadır. Her bireyin gelişimi, kendi yaşantısal bütünlüğü içinde ele alınması gereken bir süreçtir. Döllenme ile başlayıp çok yönlü olarak ilerleyen bu değişimin, daha iyi anlaşılması için çalışmamızın bu bölümünde gelişim ve öğrenme ile ilgili bazı temel kavramları açıklamak faydalı görünmektedir.

1.1.2. Gelişim:

Birçok tanımı yapılan gelişim kavramı, bireyin tüm yaşamını kapsayan doğum öncesi evreden başlayarak ölümüne kadar geçen süre içerisinde gerçekleşen değişim olarak ifade edilmektedir. Bu değişim olgunlaşma ve öğrenme sonucunda bireyde süreklilik göstermektedir. Gelişim olgunlaşma ve öğrenme ile bireyin çevresiyle sürekli etkileşim içinde olmasını gerekli kılan bir süreçtir. Yaşam boyu devam eden bu süreç bireyde birbirine bağlı birçok alanda ve ileri yönde seyretmektedir. Gelişim kavramının içinde yer alan gelişme ise “Organizmanın büyüme olgunlaşma ve öğrenmenin etkileşimiyle sürekli olarak ilerleme kaydetmesidir. Gelişme olgunlaşma ve öğrenmenin bir ürünüdür.”¹ Elbette bu olgunlaşma ve öğrenme sürecinde bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulmalı, her bireyin gelişim süreci kendisine göre değerlendirilmelidir.

1.1.3. Büyüme:

Büyüme kavramı genellikle gelişim kavramıyla karıştırılmaktadır fakat bu iki kavram birbirinden farklı şeyleri ifade eder.² Döllenme ile başlayan fiziki, diğer bir ifadeyle biyolojik gelişim için kullanılan büyüme kavramı, bireyin bedensel olarak gösterdiği niceliksel değişiklikleri ifade eder. Büyüme ilk çocukluk ve ergenlik döneminde gözle görülür şekilde hissedilmektedir. Boyun uzaması, kilonun artması gibi kütle ve hacimsel birçok değişim büyüme kavramı içinde değerlendirilmektedir.

1.1.4. Olgunlaşma:

“Olgunlaşma bireyin doğuştan getirmiş olduğu potansiyelinin zaman içinde ortaya çıkmasını ifade eder. Bu anlamda bireyin herhangi bir çaba göstermesine gerek yoktur. Olgunlaşma kendiliğinden meydana gelen bir süreçtir.”³ Olgunlaşma dil gelişimi, bilişsel gelişim ve fiziksel gelişim alanlarında büyük önem taşımakta ve bireysel sosyal davranışların niteliğini belirlemektedir. Bedensel gelişim yani büyüme olgunlaşmanın ön şartı sayılmaktadır. Olgunlaşma için çevre faktörü ise,

¹ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim* (Ankara: Erten Yayıncılık, 1997), 12.

² Erdal Budak - Ahmet Akbaş, *Okul Öncesi Çocuğun Eğitimi ve Gelişimi* (İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2006), 11. Ayhan Aydın, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009), 7.

³ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: 8.Baskı, Nobel Yayınevi, 2004), 40.

organizmanın herhangi bir gelişim görevini yapabileceği yeterliliğe ulaşma hızını artıran ya da eksilten etkisi yok denecek kadar azdır.

1.1.5. Öğrenme:

“Öğrenme, bireyin çevresiyle belli bir düzeydeki etkileşimi ve yaşantısı sonucunda meydana gelen nispeten kalıcı izli davranış değişikliğidir.”⁴ Birey yaşamı boyunca doğal çevresiyle etkileşim halindedir. Öğrenme, bu etkileşim sonucunda bireyin kazandığı davranış örüntüleridir. Öğrenme organizmanın ihtiyaçlarını karşılayan ve çevresine uyumunu kolaylaştıran aktif bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Öğrenme tecrübeyle informal veya eğitimle formal olarak gerçekleşmektedir.

1.1.6. Hazırbulunuşluk:

Bireyin olgunlaşma ve öğrenme sonucunda birtakım davranışları yapabilecek yeterliliğe ulaşmasının yanı sıra, gerekli yeteneğe ve güdülenmeye sahip olması hazırbulunuşluk olarak tanımlanmaktadır.⁵ Sağlıklı bir öğrenmenin gerçekleşmesi için, bireyin davranışı öğrenmeye karşı merak ve istek duyması bununla birlikte beklenen olgunluk düzeyine erişmesi ve yeterince yaşanmışlığının olması gerekmektedir.

1.1.7. Kritik Dönem:

Bireyin gelişim sürecinde gelişim görevlerini yerine getirebilme gerekliliği çerçevesinde bazı zaman dilimleri büyük önem taşımaktadır. Kritik dönem diye adlandırılan bu süre bir davranışın kazanılmasında ve o gelişim evresinin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasında çok etkilidir.⁶ Bireyin gelişimi için hazırbulunuşluk düzeyinin en uygun olduğu zaman olarak düşülen kritik dönemde, çevreden gelen tüm uyarıcılara karşı daha hassas ve duyarlı olduğu görülmektedir. Bu dönemlerin olması gerektiği gibi atlatılmaması yaşamın sonraki yıllarında bireye büyük olumsuzluklar yaşatabilmektedir.

⁴ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 13.

⁵ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 14.

⁶ Yaşar Özbay - Begüm Han Turhan, “Erken Çocukluk Eğitimi ve Nöroplastisite” , *HKU Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Dergisi* 1/2 (2016): 54.

1.2. Gelişimin Temel İlkeleri

Her insanın gelişimi evrensel bazı ilkeler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Gelişim konusunda araştırma yapan uzmanların çalışmalarında ortak bir kanaat olarak ortaya çıkan temel ilkeler şunlardır:

Gelişim tüm insanlarda sürekli ilerleyen, bazı zamanlarda yavaşlayıp bazen de hızlanan bir seyir takip etmektedir. Elbette bu ilerleme rastgele değildir, belli bir sıra ve düzen içerisinde, yaşam boyu devam eden bir önceki dönemden etkilenen bir süreçtir. Her bireyin gelişimi birbirinden farklı olmakla beraber gelişimde tüm alanlar birbirini etkilemekte ve gelişim bir bütün halinde ilerlemektedir. Gelişim hem çevre hem de kalıttan etkilenmektedir yani, bir davranışın ortaya çıkışında her iki faktörü göz önünde bulundurmak önem taşımaktadır.⁷ Gelişim nöbetleşe devam eden bir süreçtir bir alanda gelişim hızı artarken, diğer alanda yavaşlayabilmektedir. Gelişimde kritik dönemler vardır. İnsanoğlunun gelişimi baştan ayağa ve içten dışa doğru meydana gelir dolayısıyla gelişim genelden özele doğru ilerlemektedir.⁸

1.3. Gelişimi Etkileyen Faktörler

Her toplumda çocukların beden, zihin, duygu gelişimi açısından sağlıklı bir şekilde gelişip hayata katılmalarını sağlamak için çocukların aldıkları eğitim çok önemlidir. Okul öncesinde bulunan bir çocuğun gelişiminde en önemli unsurlardan birisi çevresindeki kişilerdir.⁹ Çocukluk döneminde bireyin gelişiminde çevre ve kalıtsal özellikler onun gelişim kapasitesini ve sınırlılıklarını belirlemektedir.¹⁰ Tüm bu faktörlerle beraber gelişimde kalıtım veya çevrenin genel olarak eşit derecede etkili olduğunu söylemek kesin doğruyu yansıtmamaktadır. Kalıtsal faktörler bireyin gelişim potansiyelini oluştururken çevresel etkenler, var olan bu potansiyelin nasıl ortaya çıkacağını ve kullanılacağı hususunda rol almaktadır. Örneğin zeka, büyük ölçüde kalıttan etkilenirken dışadönüklük, sebat, kaygı gibi bazı kişilik özellikleri daha çok çevreyle şekillenmektedir.¹¹ Gelişimi çevre mi yoksa

⁷ Mustafa Kale, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2011), 109-110.

⁸ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 15.

⁹ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: 4. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, 2015), 359.

¹⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: 9. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, 2017), 166.

¹¹ Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 41.

genetik kodlar mı etkiler konusu uzmanlar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş olsa da genel olarak hangisinin daha çok etkilediğinden ziyade, her iki faktörün de gelişim açısından önem taşıdığına vurgu yapılmıştır.

1.4. Çocuklarda Gelişim Aşamaları ve Özellikleri

“Gelişim insanın belli bir gelişim görevini tamamlamaya doğru büyümesi, olgunlaşması, gelişim görevine gereken bilgiyi beceriyi ve tutumu öğrenmesidir”.¹²

İnsanoğlunun bu gelişimi sürekli ilerleme kaydeden, birçok alanda gerçekleşen, sistematik bir sıra takip eden, bazı temel ilkelere dayanan ve onun tüm hayatını kapsayan bir süreçtir. Döllenme ile başlayan çok yönlü bu sürecin, çalışmamızın konusu olan 4-6 yaş çocukların gelişim aşamaları ve özelliklerinin incelenmesi açısından uzmanlar tarafından belirlenen gelişim alanlarına değinilmesi önem arz etmektedir.

1.4.1. Fiziksel Gelişim

“Gelişim sadece sayısal ölçümlerle açıklanamayan, birçok yapı ve işlevi bütünleştiren karmaşık bir olgudur. Bu bütünleşme nedeniyle gelişimin her evresi kendinden bir sonraki evreyi doğrudan etkiler”.¹³

Organizmanın doğum öncesini de kapsayan fiziksel gelişim dönemlerini, bedensel bir büyümenin yanı sıra, sinir kas sisteminin oluşturduğu psikomotor gelişimle beraber düşünmek gerekmektedir. Bilindiği gibi döllenmenin ardından organizmanın zigot, embriyo ve gelişimin en uzun süreci olan fetüsün, oluşumlarını tamamlamaları ardışık bir sıra ile gerçekleşmektedir. Doğum öncesinde genetik unsurların yanında çevre faktörü, fiziksel gelişim hızını fazlasıyla etkilemekle beraber sinir, kas, dolaşım, sindirim sisteminin gelişiminde de hayati derecede önemlidir. Doğumla birlikte birey, işitme, görme, koklama, tat alma ve dokunma duyumlarını büyük oranda tamamlayıp bedensel olarak hızla gelişmekte ve uzmanların belirttiği ortak görüşe göre 2-6 yaş kapsayan ilk çocukluk dönemine ulaşmaktadır. Birey 3 yaşındayken koşabilir, yardım alarak elbiselerini giyebilir ve artık tek tek adımlayarak merdiven çıkabilir. 4 yaşında kendi başına yemek yiyebilir,

¹² İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi Eğitimin Psikolojik Temelleri* (Ankara: Gül Yayınları, 1998), 24.

¹³ Haluk Yavuzer, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Kadar Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010), 27.

tuvalete gidebilir, hatta kabaca bir insan resmi dahi çizebilir. 5 ve 6 yaşlarında kalem tutup harfleri, sayıları yazabilir, tüm bedensel hareketleri yapabilir, kesme yapıştırma işlemlerine karşı ilgili davranır.¹⁴ İlk çocukluk dönemi psikomotor gelişim açısından aktif olunan bir evre sayılmaktadır. Çünkü kaba motor becerileri gelişen birey fiziksel gelişiminde bir hayli yol almıştır. Fiziksel gelişimin yeniden ivme kazandığı dönem ergenliktir. Bu dönemde birey bedensel ruhsal ve zihinsel olarak yaşadığı değişikliklere uyum sağlamak için bir mücadele verecektir.

1.4.2. Bilişsel Gelişim

Biliş bireyin çevresiyle etkileşimi sonucu elde ettiği bilgiyi kullanmasına yardım eden zihinsel fonksiyonlar anlamına gelmektedir. Bilişsel gelişim alanları algılama, kavram edinme, dili oluşturma, belleğe yerleştirme, anımsama, düşünme, problem çözme şeklinde sıralanmaktadır.¹⁵

“Bilişsel gelişim, bireyin bir öğrenme süreci geçirmeden davranışlarını ve çevresini anlamlandırma, etkinliklerde bulunma fikriyle belirli süreçler içerisinde algı ve düşünme kapasitesini geliştirmesini ifade eder”.¹⁶

Bilişsel gelişim bireyin çevresiyle etkileşimi sonucu başlar ve 4- 6 yaş döneminde hızla gelişmeye devam eder. Bu gelişim alanıyla ilgili en önemli görüşleri öne süren İsviçreli psikolog Jean Piaget bilişsel gelişimi dört döneme ayırarak açıklamıştır.¹⁷

Jean Piaget’in gelişim dönemleri şunlardır:

*Duyusal hareket dönem; doğum ile iki yaş arasını kapsar. Çocuk çevresiyle etkileşimde bulunmak için dokunma, nesneleri ağza alma gibi hareketlerde bulunarak anlamlandırma ve tanıma çalışmaları yapmakta, böylece bilişsel yapısını şekillendirmeye başlamaktadır.¹⁸ Bu dönem çocukların, sırasıyla refleks hareketleri yaptığı, kendini inceleyip tanıdığı, koordinasyon, erişme, amaca yönelik davranışlar deneme, zihinsel birleştirme, problem çözme davranışları sergilediği zaman dilimidir.

¹⁴ Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2011), 75.

¹⁵ Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: 2. Baskı, Dem Yayınları, 2014), 46.

¹⁶ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 76.

¹⁷ Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 47.

¹⁸ Suat Kol, “Erken Çocuklukta Bilişsel ve Dil Gelişimi” *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (2011): 4.

* İşlem öncesi dönem; iki ile yedi yaş arasında kavram öncesi ve sezgisel evre olarak ikiye ayrılmaktadır. Çocuk bu dönemde benmerkezci olup, korunum, bütünleştirme ve bağdaştırma özelliğini tam olarak kazanamamıştır. Ayrıca bir davranışı veya düşünceyi tersine çeviremez. Yine bu dönemde çocuklar tümevarım ya da tümdengelim gibi akıl yürütme yetenekleri gelişmemiş olduğundan özelden özele akıl yürütürler. Animizm (canlılık), artifikalizm (yapaylık), nesne değişmezliği işlem öncesi çocuklarda bu dönemde görülen diğer özelliklerdir.¹⁹ Piaget'e göre sembolik oyunlar oynayan çocuklar bu dönemde sosyal ve duygusal açıdan gelişme göstermektedirler.

*Somut işlemler dönemi; çocuğun yedi ile on bir yaş arasında yaşanan okul çağıdır. Çocuk için ince ve kaba motor becerileri gelişmiş artık problem çözme yeteneğine ulaşılmıştır. Madde korunumu, tersine çevirebilme yeteneği kazanılmıştır.²⁰ Bu dönemde sınıflama ve sıralamaya dayalı tüm işlemler yapılabilir. Yaşadığı olaylara başkalarının gözünden bakmayı öğrenen çocuk, mantıksal çıkarımlar ve kıyaslar yapabilecek bilişsel düzeye bu dönemde ulaşmaktadır.

*Soyut işlemler dönemi; on bir yaşından sonra devam eden sürede çocuk erinlik ve ergenlik çağını yaşar ve sonra yetişkin bir birey olur.²¹ Dönemin en belirgin özelliği bireyin kombinasyonel (birleştirici) düşünceye sahip olmasıdır. Bu şekilde görelî, soyut ve bilimsel kavramlar rahatlıkla algılanır. İlk çocukluk dönemindeki egosantrik davranışlar bu aşamada da görülür.²²

Piaget, bilişsel gelişim kuramının bazı temel ilkelerden etkilendiğini söylemiştir. Bu ilkeler; şema, olgunlaşma, yaşantı, uyum, kültürel aktarım ve dengelemedir. Ona göre bilişsel gelişim kalıtsal ve çevrenin etkileşiminin bir sonucudur.²³ Piaget, şema kavramını bireyin dünyayı ve çevresini anlamak için geliştirdiği bir bilgisayar programı olarak açıklar. Problem çözme yapısı olarak düşünülen şema yeni bilginin yerleştirileceği bir çerçevedir. Birey zihnindeki şemalar sayesinde çevresine uyum sağlar. Şemalar olgunlaşma ve yaşantı sonucu sürekli olarak değişir ve yeniden organize edilirler.²⁴ Bu ilkelerden bir diğeri olan olgunlaşma, bireyin biyolojik gelişiminin yanı sıra geçirdiği yaşantılar sonucu kazandığı deyimleri tanımlamaktadır. Yaşantı ise, birtakım davranışların formal,

¹⁹ Engin Deniz Erken, *Çocukluk Döneminde Gelişim* (Ankara: Pegem Yayınları, 2018), 11.

²⁰ Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 69.

²¹ Mustafa Çoban, *Okul Öncesi 3-6 Yaş Din Ve Ahlak Eğitimi* (Konya: Hüner Yayınevi, 2016), 66-68.

²² Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 68-70.

²³ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 39.

²⁴ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 42.

informal yahut deneme yanılma yoluyla bireye kazandırılmasıdır. Uyum, bireyin karşılaştığı uyaran gruplarına düzenli tutarlı tepki geliştirme yeteneğine sahip olmasıdır.²⁵ Uyum ilkesine ek olarak Piaget'in bilişsel gelişimle ilgili gördüğü diğer bir ilke de örgütlemedir. Örgütleme sistemin düzenini korur ve geliştirir. Kültürel aktarım ile toplum bireyin zihinsel gelişimini etkilemektedir. Çünkü toplum bireyin zihnini nasıl kullanacağını dil ve davranış kalıplarıyla şekillendirmektedir. İnsanoğlunun zihninde doğal haliyle kararlılık ve tutarlılık eğilimi vardır. Zihin dengeli haldeyken yeni bir bilgi ile dengesizlik yaşar ve bir öğrenme ortaya çıkarır. Yeni bilgi öğrenildikten sonra, zihin tekrar dengeye kavuşur. Bu dengeleme işlevi olarak tanımlanır.²⁶

1.4.3. Psikomotor Gelişim

Psikomotor gelişim bireyin sosyal gelişimine destek olurken diğer gelişim alanları gibi ardışık ve düzenli bir sıra izler. Bilindiği gibi bu sıra baştan ayağa, içten dışa, büyük kaslardan küçük kaslara doğru ilerler. Bu gelişim sürecinde birey dünyayı algılayıp tanımladığı deneyimleri edinmektedir. Psikomotor gelişim bilişsel duygusal ve sosyal gelişimin alt yapısını oluşturmaktadır.²⁷ Psikomotor gelişimin en hızlı olduğu evre, yaşamın ilk yıllarıdır. Birey daha bebek iken dış dünyayı keşfetme ve tanıma duygusu taşır. Bu yüzden gördüğü her hareketli objeyi takip eder, duyduğu sese dikkat kesilir ve bir süre sonra bunlara tepki vermeye başlar.

Bebeklerin emme refleksi, kol ve bacaklarını hareket ettirmesi, parmaklarını gerginleştirmesi birer psikomotor beceridir. Bu refleksif motor hareketlerden sonra bebeğin zamanla oturma, emekleme, ayakta durma, yürüme gibi motor becerileri olgunlaşmaya bağlı bir şekilde gelişir.²⁸ Çünkü uzatma, tutma, emekleme, yürüme, koşma gibi beceriler yeteri kadar dikkat, fiziksel güç ve denge gerektiren davranışlar olup bunlar olgunlaşma kavramıyla doğrudan ilgilidir.

“Çocuklar yeni edindikleri becerilerini sürekli olarak tekrar etme eğilimindedirler. Yürümeye başlayan bebek durmadan yürümeye çalışır, yeni

²⁵ Ayhan Aydın, *Gelişim Ve Öğrenme Psikolojisi* (Ankara: Tek Ağaç Yayınları, 2006), 31-34.

²⁶ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 40, Bacanlı *Gelişim ve Öğrenme*, 60-61.

²⁷ Emre Yıldız - Zeynep Çetin, “Sporun Psikomotor ve Sosyal Gelişime Etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 5/2 (2018): 56.

²⁸ Münire Erden -Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme Öğretme* (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2018), 45. Erdal Budak - Ahmet Akbaş, *Okul Öncesi Çocuğun Gelişimi ve Eğitimi* (İstanbul: 3. Baskı, Pozitif Yayınları, 2006), 32.

konuşmaya başlayan bebek bu becerisini sürekli konuşarak geliştirir. Bu çaba o yetenekte ustalık kazanıncaya kadar devam eder".²⁹

Okul öncesi dönemine gelmiş bir çocuk ise, artık temel becerilerini gerçekleştirecek düzeyde olgunlaşmış sayılmaktadır. Psikomotor gelişim becerileri diğer gelişim alanları gibi çevre ve kalıtımın ortak ürünüdür. Her bireyin psikomotor gelişim hızı birbirinden farklıdır.³⁰ Bireyin psikomotor gelişiminin sağlıklı ilerlemesi fiziksel ve zihinsel gelişimini de olumlu bir şekilde etkilemektedir.

1.4.4. Ahlak Gelişimi

İnsan sosyal bir varlıktır. Onun toplumla olan ilişkisini düzenleyen yapı ahlaki normlardır.³¹ İnsanoğlunun ahlaki durumu ona doğuştan hazır halde verilmemiştir. Fakat ahlaki güzellikleri gerçekleştirebilecek kabiliyette dünyaya geldiği söylenebilir.³² Her ebeveyn çocuğunun ahlaklı ve erdemli bir birey olarak toplumda yer almasını ister, ona doğruyu ve yanlışı öğretmeye çalışır. Çocuklar öncelikle aile ortamında, eğitim hayatında, içinde yaşadığı toplumun dini ve kültürel yapısı ile ahlaki bir çerçeve oluştururlar. Daha yaşamının ilk yıllarından itibaren içinde bulunduğu toplumun inanç, tutum ve değer yargılarıyla şekil alan ahlaki yapıları, bundan sonraki hayatlarını etkileyen bir kimlik halini alır.

Ahlaki gelişim konusunda birçok araştırma bulunmakla beraber bu yaklaşımlardan J.Piaget, L.Kohlberg, Gilligan, Freud, J. Dewey ve Erikson'un ahlaki gelişim kuramlarına kısaca değinmek çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

Toplumun temelini oluşturan, çocuğun karakter gelişiminin gerçekleştiği ve her konuda ilk eğitimi aldığı kurum ailesidir.³³ Bazı öğrenme yaklaşımlarına göre ilk çocukluk döneminde, toplumda kabul gören davranışların, ebeveynlerin ve sosyal çevrenin taklit edilmesiyle çocukta ahlaki gelişim şekillenir.³⁴ Yani, çocuk için onaylanan veya onaylanmayan davranışlarına göre hareket etmek ahlaki sınırları

²⁹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (İstanbul: 38. Baskı, Özgür Yayınları, 2018), 28.

³⁰ Asiye Fatma Tatar, *Okul Öncesi Eğitiminde 5-6 Yaş Hoşgörü Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), 19.

³¹ Çoban, *Okul Öncesi 3-6 Yaş Din Ve Ahlak Eğitimi*, 163.

³² Fatih Menderes Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi Ve Karşılaşılan Güçlükler* (Ankara: Beyan Yayınları, 2005), 50.

³³ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 143.

³⁴ Ayşe Sevde Karaca, *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitiminin Öğretici Görüşleri Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020), 28.

belirler.³⁵ Bu evredeki çocuk, çevresindeki yetişkinleri gözlemleyerek onlar gibi olmaya özenir, onların davranışlarını doğru yanlış yargısında bulunmadan benimser.³⁶

Ahlak gelişimi konusunda araştırmalar yapan J.Piaget, bilişsel gelişimin ahlak gelişimine paralel olduğunu belirtmektedir. Ona göre altı yaşına kadar çocuklar kural kavramının farkındadırlar fakat kuralın amacını ve arkasındaki niyeti anlayamazlar. O yüzden çocuklar için bu dönemde ahlak kavramından söz edilemez. Ahlaki gelişim, yüzeysel ve somut olandan derin ve soyut olana doğru ilerler. Piaget'in ahlak kuramı ahlaki gerçeklik ve ahlaki, özerklik olarak iki önemli evreye ayrılmaktadır. Ahlaki gerçeklik evresinde çocuk, ahlaki kuralların sabit, değişmez olduğunu düşünmektedir ve somut işlemler dönemine kadar olayların arkasındaki niyetle ilgilenmez sadece davranışın sonuçlarına bakar.³⁷

“Ahlaki görecelik evresine geçen bir çocuk, davranışlarında başkasına görelilik geliştirerek, ahlaki yargı ve kurallarda esnek davranır. Bunun en önemli nedeni davranışların altında yatan gerekçelerin bilinmesidir. Ayrıca bu dönemdeki çocuk başkalarının değerlendirmelerine göre değil, kendi yaptıkları davranışlar doğrultusunda ahlaki davranışlar sergiler”. Çünkü artık kuralların insanlar tarafından konulduğu ve değiştirilebileceği bilincine ulaşmıştır.³⁸

L. Kohlberg'e göre bilişsel bir yetenek olarak görülen ahlak, bireyin kendisinin belirlediği ve evrensel ilkelerle örtüşen yasalara göre yargıda bulunması, karar vermesi ve bu kararlar doğrultusunda davranmasıdır. Kohlberg'in ahlak kuramı, bireyin belirlenmiş birtakım durumlara vereceği tepkileri göz önünde bulundurarak, gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası dönem olarak üç ana başlıkta incelenmektedir. Bu üç başlık da kendi içinde ikişer alt başlığa ayrılmıştır. Ona göre ahlaki gelişimde önemli olan bir üst ahlaki düzeye ulaşmaktır.³⁹

Gelenek öncesi düzeyin birinci evresi itaat ve ceza eğilimidir. Bir davranışa verilen ödül onun iyi olduğunu gösterirken, aynı davranışa verilen ceza onu kötü

³⁵ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 70. Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 78.

³⁶ Suat Cebeci, *Din Eğitim Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: 3. Baskı, Akçağ Yayınları, 2015), 233.

³⁷ MEB. "Çocuk Gelişimi ve Eğitim Ahlak Gelişimi" 22/09/2020, r. Tülin Şener. "Ahlak Gelişimi" 22/09/2020. r.

³⁸ Erden, Akman, *Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme Öğretim*, 111. Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 69.

³⁹ Nermin Çiftçi, "Kohlber'gin Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi Ahlak ve Demokrasi Eğitimi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003): 50-51.

olarak nitelendirme sebebidir. Bu evrede davranışın ortaya çıkardığı fiziksel sonuç önemlidir. Gelenek öncesi düzeyin ikinci evresi ise saf çıkarıcı (araçsal ilişkiler) eğilimidir. Bu evrenin en belirgin özelliği karşılıklı menfaat ilişkisidir. Davranışın sonunda beklentinin ne kadar karşılanacağı önem taşır. Geleneksel düzeyde ilk evre iyi çocuk (kişiler arası uyum) eğilimidir. Bu noktada birey ahlaki yargı ve davranışlarında başkalarının onayını almayı ve takdir edilmeyi önemser. Geleneksel düzeyin ikinci evresinde ise, kanun ve düzen eğilimi bulunmaktadır. Bu evrede toplum düzeninin devamlı olması adına, norm ve yasalara uymak birey için doğru ve ahlaki kabul edilir. Gelenek ötesi düzey ise, bireyin kendi ahlaki değer yargılarını seçip örgütlediği ahlak düzeyidir. Bu düzeyin ilk evresi olan sosyal sözleşme eğiliminde yasalar, insan hakları, toplumun mutluluğu ve yararı için değiştirilebilir. Gelenek ötesi düzeyin ikinci evresinde de evrensel ahlak ilkeleri eğilimi yer almaktadır. İnsan hakları, yasalar yerine bireyin geliştirdiği evrensel vicdan ve ahlaki prensiplere göre değerlendirilir.⁴⁰

C. Gilligan ise ahlak gelişim kuramını, sevgi ve şefkat boyutuyla ele almıştır. Kohlberg'in savunduğundan farklı olarak bir üst ahlak seviyesine ulaşmaktan ziyade, ahlak sevgisini kazanmayı önemli görmüştür. Kadın ve erkeğin birbirinden farklı sosyalleştiğini, ahlaki gelişimlerinin birbirinden farklı olduğunu savunan Gilligan'a göre, erkekler adalet duygusuyla kadınlar ise iletişimdeki özen ve bakımla ahlaki duygularını beslemektedirler.⁴¹

Freud'un yaklaşımına bakacak olursak; kişilik id, ego, süper ego olmak üzere üç denetim mekanizması tarafından yönetilmektedir. Bu üç sistem birbiriyle etkileşim halinde bulunmakta ve davranışlar bu etkileşimler sonucunda ortaya çıkmaktadır. İd içgüdülerden oluşan kişiliğin enerji kaynağı ve temel yapı taşıdır. Süper ego ise, bireyin anne babası tarafından ona aktarılan toplumsal ahlak kurallarını içermektedir.⁴² Süper ego diğer bir deyişle vicdan, çocuklukta anne ve babayla özdeşleşerek onların beklentileri ve diğer yandan başkalarıyla etkileşim çerçevesinde fark edilen sosyal kurallar içselleştirilerek oluşturulmaktadır.⁴³ Freud'a

⁴⁰ Mustafa Doğan Karacoşkun, *Din Psikolojisi* (Ankara: 2. Baskı, Grafiker Yayınları, 2013), 107-108;

⁴¹ MEB. "Çocuk Gelişimi ve Eğitim Ahlak Gelişimi." 03/10/2020, r.

⁴² Ünver Günay - Celalettin Çelik, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (Adana: Karahan Kitapevi, 2006), 266, 277; Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 85.

⁴³ Yılmaz Özakpınar, *Psikoloji Tarihi* (İstanbul: 3. Baskı, Ötüken Yayınları, 2016), 99.

göre ahlak vicdan ve kişilik gelişimi çocuğun beş, altı yaşına gelinceye kadar şekillenmektedir.

J. Dewey ahlak gelişim kuramının temelinde zihinsel gelişimin önemini vurgular. Dewey'e göre ahlaki gelişimde, bireyin davranışını etkileyen ve geliştiren, onu daha iyi duruma getiren "ahlakî fikirler" oluşarak ahlakî yargının temeli atılmış olur.⁴⁴ Dewey, ahlak gelişiminde eğitimin önemini vurgulayarak, bireyin zihinsel açıdan gelişip değerler sistemi oluşturmasının eğitimin sunacağı imkânlar sayesinde gerçekleşeceğini söyler.⁴⁵ Ahlâk gelişimini üç evreye ayıran Dewey, Gelenek Öncesi evrenin, kalıtsal ve sosyal güdülerle oluşan ahlaki davranışları kapsayan dönem olduğunu belirtir. Geleneksel evrenin, içinde yaşanılan gruba, topluluğa ait değerlerin benimsendiği dönem, Özerk evrenin de akıl yürütme ve karar verme becerisiyle içinde bulunan toplumun ahlaki yapısının sorgulanıp benimsendiği dönem olduğunu söyler⁴⁶.

Erikson'un yaklaşımında üç ve altı yaş arasında oluşan girişimcilğe karşı suçluluk evresindeki çocuk, ahlakı, toplumsal, kültürel değerleri tanır ve ebeveynlerinin isteklerine uygun hareket ettiği sürece doğru davrandığını düşünür. Bu evrede ahlaki ve dini gelişimde belirgin özellik sosyal çevrenin model alınmasıdır. Ailesinin onayını almak çocuk için büyük önem taşır. Çocuk reddedilmiş olmasını hatalı bir davranışıyla eşleştirirse kendini suçlu hisseder.⁴⁷ Freud'dan farklı olarak ahlaki gelişim Erikson'a göre yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar devam eden bir süreçtir.

Ahlak gelişim teorilerinin büyük çoğunluğu, Piaget'in özümleme ve uyum kurma şeklinde zihinsel gelişimle beraber ilerleyen ahlak gelişimini ve Durkheim'in ahlak eğitiminin temeli olan ruh disiplini, sosyal bir gruba bağlanma, özgecilik ve özerlik şeklinde açıkladığı yaklaşımından etkilenmişlerdir.⁴⁸ Kohlberg ahlak gelişimini, ahlak basamakları dediği teorik yapılarla incelemekte ve bir çocuğun

⁴⁴ Esra Türk - Nükhet Afat, "Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezlerdeki Ahlak Gelişimi Kavramının İncelenmesi", *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* 3/2 (2018): 429-436.

⁴⁵ Seda Gölçük, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Düzeyi İle Ahlâk Gelişimi Arasındaki İlişkiler* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 28.

⁴⁶ Aslı Kanık Tetik, *İlköğretim Çağı Çocuğunun Ahlâk Gelişiminde Manevî Değerlerin Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 50.

⁴⁷ Mustafa Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi* (Ankara: 7. Baskı, Nobel Yayınevi, 2017), 68. Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 77.

⁴⁸ Atık, "Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış, 732.

kademeli olarak ahlak basamaklarını geçmesi gerektiğini düşünmektedir. Kohlberg'in ahlaki gelişim evrelerinden daha önce bahsetmiştik.

Bunların dışında yapılan çalışmalardan Lickona'nın geliştirdiği ahlak kuramına göre ise, çocuk önceleri egosantrik bakış açısıyla olayları tanımlamakta, sonradan yetişkinlerin bakış açısının tek doğru olduğuna inanmakta son aşamada ise herkesin farklı bir düşünceye sahip olabileceğini kavramaktadır.⁴⁹ Bu konuda diğer bir görüş Damon'a aittir. Ona göre ise bir çocuğun ahlak gelişiminde kendi davranışları üzerinde akıl yürütmesi önemlidir. Ahlak gelişiminde diğerlerinden farklı bir bakış açısına sahip olan Gilligan, kadın ve erkeklerin ahlak gelişiminde büyük ölçüde değişiklik olduğunu öne sürülmüştür. Gilligan'a göre kadınlar karşılaştıkları ahlaki sorunlarda karar verirken başkalarının bakım ve korunmasını göz önünde bulundurmakta ve onları üzmetten sakınmaktadırlar. Erkekler ise böyle bir durumda karar verirken başkalarının ihtiyaçlarını göz ardı etmekle beraber, adalet ve eşitlik gibi ilkeleri daha çok önem vermektedirler. Bunların dışında da Turiel'in toplumsal alan kuramından söz etmekte yarar görmekteyiz. Turiel'e göre, çocukların ahlaki yargı gelişiminde sosyal etkileşimin önemine vurgu yapılmakta ve bu süreçte toplumsal bilgi kaynaklarına odaklanılmaktadır.⁵⁰

1.4.5. Sosyal Gelişim

Her insan doğup büyüdüğü sosyal çevreye uyum sağlama çabasıyla var olur. Çünkü doğduğu ilk andan itibaren başlayan bu mücadele birey için sağlıklı bir hayat sürmenin gerekliliğidir. Bireyin sosyal gelişimi diğer gelişim alanlarına paralel şekilde çeşitli aşamalardan geçerek biçimlenir ve bireyi içinde bulunduğu toplum için hazırlar.

İnsanoğlunun sosyal gelişimi hayatının ilk günlerinde annesinin gösterdiği ilgi, sevgi ve kurduğu bağ sayesinde başlamaktadır. Bebek ilk ayında sosyal gelişiminde, onun bakımıyla ilgilenen kişinin yüzünü dikkatle algılamakta, İkinci ayında çevresindeki kişileri gözlemleyip aşına olduğu simalara gülümsemektedir. Üçüncü ayında insanlar ve diğer nesneler arasındaki farkı ayırt ederek farklı

⁴⁹ Oktay Akbaş, “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (2008): 11.

⁵⁰ Elif Özşarı - Ayşe Öğretir Özçelik, “Toplumsal Alan Kuramına Göre Türkiye’deki Orta Çocukluk Dönemindeki Ahlaki Gelişim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 53/3 (2020): 1052.

tepkilerde bulunmaktadır. Dördüncü ayında çevresiyle diyalog kurmak istercesine değişik sesler çıkararak gülebilmektedir. Beşinci ayında karşısındaki insanın duygularına tepkiler verdiği görülür. Altıncı ayında annesiyle bağı iyice kuvvetlenen çocuğun ilk yaşlarındaki sosyal gelişimi, yaşamının ilerleyen yıllarında kuracağı arkadaşlık ilişkilerinin ve sosyal becerilerinin temellerini oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır.⁵¹ Bireyin yürümeye ve konuşmaya başlamasıyla genişleyen çevresi aracılığıyla, bir sosyal öğrenme ortamı meydana gelir. Oyun, çevre ile etkileşimde büyük rol oynarken bireyin karşılaştığı olumlu ve olumsuz davranış örnekleri onun sosyal gelişimini şekillendirmektedir.⁵² Bireyin çevresindekileri doğru tanıdığı ve anladığı oranda benliğinde olumlu bir gelişim meydana gelecektir. Benliği onun duygu, düşünce ve değer yargılarını da içerecektir. Bireyin bu konularda doğru ve isabetli karar vermesiyle hayat çizgisi de sağlıklı yönde gelişecektir.⁵³ Sosyalleşme bir grubun paylaştığı inanç, toplumsal algı ve değerlerin birey tarafından içselleştirilmesidir.⁵⁴ Bu çerçevede ilk çocukluk döneminde egosantrik duygular taşıyan bireyin sosyalleşmesinin, ailesinin ve çevresinin desteğiyle şekilleneceği de unutulmamalıdır.

Bireyin sosyal gelişiminin çevresi tarafından desteklenmesi onun hayatını etkileyecek bir takım beceriler kazanmasını sağlayabilmektedir. Sosyal becerileri gelişen birey, çevresindeki diğer insanlarla yapıcı ilişkiler kurmakta sıkıntı yaşamaz. Çünkü problem çözme kabiliyeti gelişmiştir. Kendisiyle, içinde bulunduğu toplumun beklenti ve ihtiyaçları arasında denge sağlayabilir. İnsanlarla yardımlaşmayı, işbirliği içinde olmayı başarır ve duygularını içinde yaşadığı kültüre uygun biçimde ifade edebilir.⁵⁵ Olumlu bir sosyalleşme neticesinde bireyin toplum içinde davranışlarını denetleneme, kontrol etme becerisi de gelişecek, böylece birey içinde bulunulan gruba uyum sağlamakta zorlanmayacaktır.

⁵¹ Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Çocuklarda Dini Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014), 2.

⁵² Ziya Selçuk, *Gelişim Ve Öğrenme* (Ankara: 8.Baskı, Nobel Yayınları, 2001), 55.

⁵³ Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi Ve Karşılaşılan Güçlükler*, 48.

⁵⁴ Kürşat Yılmaz, *Eğitimin Temel Kavramları* (Ankara: Pegem yayınları, 2012), 7.

⁵⁵ Neriman Aral - Figen Gürsoy, "Çocuk Gelişimi", 26/10/2020,

auzefalmsstorage.blob.core.windows.net.

1.4.6. Cinsel Gelişim

Cinsel gelişim ilk çocukluk döneminin önemli gelişim alanlarından bir diğeridir. Birey fitri olan cinsellikle ilgili duygusunu, bedenini tanımaya başladığı ilk çocukluk dönemiyle keşfeder. Bu dönemlerde temel cinsiyet özelliklerine ilgi duyar ve cinsiyet farklılıklarına merakı artar.⁵⁶ Cinsel ilginin en yoğun olduğu okul öncesi çağda çocuklar ebeveynleri ile özdeşim kurma eğiliminde olacaklardır. Kendi cinsel kimliklerini kazandıklarında bunu zamanla içinde bulundukları çevreyle pekiştireceklerdir.⁵⁷ Bu dönem çocukların cinsellikle ilgili soracağı sorular anlayabilecekleri mahiyette olması gerektiği gibi makul cevaplar ile karşılık bulmalıdır. Aksi halde bu meraklarını farklı şekilde gidermeye çalışacak ve bu durum onları başka problemlerle karşı karşıya bırakacaktır.

Çocukların cinsel gelişiminin ilk yıllarında onlara verilecek eğitimde dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar vardır. Öncelikle onlara sağlıklı bir ortam oluşturulmalı, cinsellikle ilgili yaşına uygun doğru bilgilendirmeler yapılmalı, ebeveyn olarak doğru tutumlar sergilenmelidir. Cinsellikle ilgili sorular ciddiye alınarak gereksiz ve zamansız bilgilendirmeden uzak durulmalıdır. İlk çocukluk döneminden sonra okul çağında cinsel gelişim uyku evresine girer ve ergenlik döneminde fizyolojik bir takım değişiklikler ile yeniden kendini gösterir. Biyolojik olgunlaşma ile cinsiyet farklarının belirginleştiği ve karşı cinse ilgi ve merakın arttığı bu süreçte Freud genital dönem adını vermiştir. Birey artık bir yetişkinin üreme anlamında cinsel yetilerine sahip hale gelmiştir.⁵⁸

1.4.7. Duygusal Gelişim

Sevgi, insanların birbirleri arasındaki ilişkileri yumuşatan, insanları birbirlerine yaklaştıran, içsel, doğal ruhsal bir eğilimdir.⁵⁹ Birey sevgisi yoluyla karşısındaki insanın kişilik özelliklerini, eğilimlerini görür, onun potansiyellerini gerçekleştirmesine yardımcı olur.⁶⁰ Bir çocuğun sevgiyi hissetmesi, hayatı sevgiyle algılaması, yaşamının ilk birkaç yılı içinde beslenme ve güven ihtiyacının

⁵⁶ Zeynep Bengi Semerci, *Birlikte Büyütelim Çocuk Ruh Sağlığı*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 51.

⁵⁷ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 238,239.

⁵⁸ Hayati Hökelekli, *Psikoloji Din Ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 102.

⁵⁹ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 83.

⁶⁰ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: 44.Baskı, Okyanus Yayınları, 2018), 126.

karşılanmasına paralel gelişme gösterir. Çocuğa sevgiyi öğretmenin gerçek yolu ebeveynlerin tutum ve davranışlarından geçer. Çocuğa gerektiği gibi dengeli bir sevgi ortamı oluşturulur ise, onun duygusal gelişimi desteklenmiş olacağı gibi ileriki yaşamında sevgi, saygı ve güven dolu ilişkiler kurması kolaylaşacak bireysel ve toplumsal açıdan hayatına uyum sağlamakta zorlanmayacaktır. Bu temel ihtiyaçların dengeli ve düzenli olarak karşılanması sevgi duygusunun yanında çocuğun bağlanma duygusunu da olumlu etkileyecektir. İnsanın bireysel gelişimi açısından çocukluk döneminde ebeveyni ile kurduğu güvenli veya güvensiz bağlanma durumu, onun sonraki yaşamında çevresiyle kuracağı ilişkilere yansıyacaktır. Sevgi ve bağlanma duygularının yanı sıra kaygı, korku, öfke, inanma gibi birçok duygu bireyin ilk çocukluk yıllarında gelişir.

Her bireyde duygusal gelişim için zihinsel olgunlaşma gereklidir. Çünkü zihinsel olgunlaşma sayesinde birey çevresel uyaranlara dikkatini yoğunlaştırır. Hatırlama, unutma, hayal gücü, zihinsel olgunlaşma sonucunda ortaya çıkar ve bireyin duygusal tepkilerini etkiler.⁶¹

Duygusal gelişim de diğer gelişim alanları gibi yaşa bağlı birbirinden farklı gelişim özellikleri göstermektedir. Dört yaşında kuvvetli bir hayal gücüyle beslenen birey kendi içinde doğru tanımlayamasa da birçok duyguyu aynı anda deneyimleyebilmektedir. Bağımsız hareket etme eğiliminde olduğu bu yaşta arkadaşlık ilişkisine önem vererek akranlarıyla oyun oynamaktan hoşlanmaktadır. Çevresindeki objeleri animist bakış açısıyla değerlendirdiği için bu objelerle farklı bir bağ kurabilmektedir. Beş yaşına geldiğinde ise kendi içinde duygusal bir denge kur'an birey, objeleri fonksiyonlarına göre tanımlayabilmektedir. Dikkat, kendine güven ve sezgi yönünden daha gelişmiş bir yaştadır. Birçok duyguyu daha doğru algıladığı zaman genellikle altı yaşı bulmaktadır.⁶² Kişilik gelişimi başlığında daha geniş bahsedeceğimiz girişimciliğe karşı suçluluk duygusu ve kısmen başarılı olmaya karşı yetersizlik hisleri, üç yaşından altıncı yaşın sonuna kadar bireyin geçirdiği duygusal gelişim süreçleri içerisinde yer almaktadır.

1.4.8. Dil Gelişimi

İnsanı diğer canlılardan ayıran onu birçok yönden üstün kılan sayısız özelliklerden şüphesiz en önemli vasfı düşünmesi, muhakeme edebilmesi ve bunları

⁶¹ Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 78.

⁶² Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 79.

dile getirebilmesidir. Bilişsel gelişim süreçleri arasında ehemmiyet taşıyan aşamalardan biri olan dil gelişimi bireyin düşündüklerini, ihtiyaçlarını, isteklerini ifade edebilmesini, kısacası yaşamını sürdürmesini mümkün kılan bir gelişim alanıdır. Bu alan gelişimin evrensel ilkeleriyle paralel bir ilerleme göstermektedir.

Dil gelişimi açısından öne sürülen birçok kuram bulunmaktadır. Bunlardan davranışçı görüş, çocukların konuşulan dili herhangi bir şeyi öğrendikleri gibi uyarıcı tepki ilişkisiyle edindiklerini ve ödül, ceza pekiştirme yoluyla bu gelişimi sürdürdüklerini ileri sürmektedir. Sosyal etkileşim kuramına göre ise dil gelişiminde model alma ve taklit etmenin önemi vurgulanmaktadır. Ana dili yaklaşımında, dilin genetik kodlarla aktarıldığını, dil gelişimini biyolojik temellere bağlayan psiko-linguistik görüşe göre ise, insanoğlu doğuştan dil öğrenmeye uygun bir mekanizmaya sahip olduğu düşünülmektedir.⁶³

Yeni doğan ve hayatının ilk birkaç ayında bulunan her birey, isteklerini ağlayarak anlatmaya çalışırken, ilerleyen aylarda farklı uyarıcılardan gelen sesleri ayırt edebilmektedir. Çevresindeki uyarıcılara hırıltı ve homurtu ile cevap vermeyi öğrendikten bir süre sonra birinci yaşına doğru, bilinçli sesler kelimeler çıkarmakta hatta işittiği sesleri taklit edebilmektedir. Normal gelişim sürecinde birinci yaşını tamamlarken birkaç sözcükle cümle Kur'an bireyin, iki ve üç yaşlarında kelime hazinesi epey gelişmektedir. Dört altı yaş arasında dil gelişimde bir hayli yol kat edilmiş olup soru cümlelerine gereken cevaplar verilebilmekte, dil kullanımında herhangi bir sorun yaşanmamaktadır.⁶⁴

1.4.9. Kişilik Gelişimi

Kişilik bireyin sahip olduğu tutarlı, uzun süreli, kararlılık gösteren duygu düşünce ve davranış örüntüleriyle, diğer insanlardan onu ayıran özelliklerin birleşimidir. Diğer bir ifadeyle bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı olay ve durumlara uyum sağlama çabasıdır. Bireyin tüm yaşamı boyunca etkili olacak kişilik gelişiminin ilk adımı ailede atılır. Ebeveynlerin ve sosyal çevrenin çocuğun kişilik

⁶³ Bilal Genç, "Birinci Dil Ediniminin İşte Edinimi Sürecinde Doğuştancı, Davranışçı, Bağlantıcı ve Sosyal Bilişselci Teoriler", *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi* 18 2016: 69-80. Fatma Öztürk Dağabakan - Davut Dağabakan, "Dil Ve Çocukta Dil Gelişim Kuramları" 21/12/2020 <http://www.anaokullu.com/aa-belge/okul-oncesi-makale-dil-gelisimi>

⁶⁴ Suat Kol, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim Ve Dil Gelişimi", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (2011): 12.

gelişimine göstereceği tutumlar topluma, kültüre, inanç ve sosyo-ekonomik duruma göre farklılık gösterebilmektedir. Ailelerin, çocukların kişilik gelişiminde gösterecekleri tutum ve davranışlar onların hayata bakış açılarında büyük etki yaratmaktadır. Kişilik gelişimi açısından bu aşamada Erikson'un psikososyal ve Freud'un psikoseksüel gelişim kuramlarına değinmek doğru olacaktır.

Erikson, psikososyal gelişim kuramıyla bireyin gelişim aşamalarını sekiz bölüme ayırmış ve dönemlerin insanın ömrü boyunca devam edeceğini söylemiştir.⁶⁵ Erikson'a göre birey, her gelişim döneminde farklı bir çatışma yaşamakta ve bu çatışmalarla baş edebildiği sürece sağlıklı bir kişilik oluşturmaktadır. Bir dönemde başarılı atlatılamayan çatışma, uygun koşullar sağlandığı takdirde başka bir dönemde telafi edilebilmektedir.⁶⁶

Erikson'nun gelişim evreleri şunlardır:

*Temel güvene karşı güvensizlik evresi, bireyin sıfır ile bir yaş arası dönemdir. Çocuğun beslenme, uyku, sindirim gibi temel ihtiyaçlarının ebeveyni yahut bakıcısı tarafından düzenli ve tutarlı bir şekilde karşılanması onun umut, güven ve uyum duygusunu geliştirir.⁶⁷ Erikson'a göre bebekteki toplumsal güvenin ilk kanıtı, beslenmenin kolaylığı, uykusunun derinliği ve bağırsaklarının rahat çalışmasıdır. Ayrıca temel güven duygusu kazanmış çocuklar okul döneminde başarılı olurken, bu duygudan yoksun çocuklar tam başarı gösteremezler.⁶⁸

*Özerkliğe karşı kuşku ve utanç evresi bir ile üç yaş arasında geçer. Bu dönemde çocuk anne ve babasından bağımsız kendi başına fiillerde bulunmak ister. Çocuk bu dönemde ebeveynleri tarafından engellenmeyip kendisini ve çevresini keşfetmesine izin verilirse özerklik ve kendini kontrol etme duygusu kazanacaktır. Eğer çocuğa karşı cezalandırıcı yahut aşırı koruyucu tepkiler verilerek özerklik duygusu gelişmesine engel olunursa çocukta öfke, şüphe ve utanç duygusu gelişecektir.⁶⁹

⁶⁵Hatice Kübra Ergin - S. Armağan Köseoğlu, *Gelişim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017), 86. İbrahim Gürses - M. Akif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 2011: 155.

⁶⁶Şaban Karaköse, *Din Eğitiminde Bireyi Tanımak* (İstanbul: Mavi Yayınları, 2007), 91.

⁶⁷Akif Hayta, *Allaha Bağlanmak Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi* (İstanbul: Onto Yayınları, 2017), 33. Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 9.

⁶⁸Cemil Osmanoglu, "Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007), 13.

⁶⁹Gürses - Kılavuz, *Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklar Arası Din Eğitimi ve İletişimin Önemi*, 153-166.

*Girişimciliğe karşı suçluluk evresi çocuğun üç ile altı yaşını geçirdiği dönemdir. Merak duygusu giderilen ve desteklenen çocukta girişimcilik ve bir işi başlatma yeteneği geliştirmektedir.⁷⁰ Yapması ve yapmaması gereken davranışları arasında bir denge sağlanarak çocuğun keşfetmesine araştırmasına ve girişimlerde bulunmasına olanak sağlanmalıdır. Aksi halde ebeveyni ve öğretmeni tarafından sürekli eleştirilen çocukta suçluluk algısı gelişecektir.

*Başarılı olmaya karşı yetersizlik evresi yedi ve on bir yaş arasını kapsar. Bu evrede çocuk çalışkanlık duygusu kazanır. Dönemin belirgin özelliklerinden birisi, kendisini başkalarıyla kıyaslamaktan kaynaklanan yetersizlik ve aşağılık duygusudur.⁷¹ Bu yüzden çocuğa başarabileceği sorumluluklar yükleyerek hedefine ulaşmasını sağlamak başarının hazzını yaşamasına yardımcı olmak doğru bir davranış olacaktır.

*Kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası evresi on bir ile on yedi yaş arası dönemdir. Bu dönemde birey, ben kimim sorusuna yanıt aramaktadır. Karşı cinse, farklı ideolojilere, dini konulara merak salabileceği gibi birey, bu dönemde özdeşleşme ve taklit davranışını kimlik arayışında sıkça kullanmaktadır.⁷² Kimlik kazanımı veya kimlik dağılımı ile sonuçlanabilecek bir arayışta olan birey kimi zaman depresyon ve umutsuzluk durumuna düşebilmektedir. Fakat tüm bu sancılı sürecin sonunda çevresi ve kendisiyle uzlaşan çatışmalarını atlatan birey bundan sonraki yaşamında etkili olacak olumlu bir benlik algısını kazanacaktır.

*Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık evresi on yedi ile otuz yaş arasını kapsayan yetişkinliğin ilk dönemidir. Bu dönemde birey sosyal ilişkilerini sürdürebilme yeteneği kazanmaktadır. Bireyin evlilik ve iş kariyeri gibi rollerin üstesinden gelme arzusunu doyurması bu dönemde çözülmesi gereken bir gelişim görevidir. Bunu başaramaz ise toplumdan yalıtılmış yakın ilişki kuramayan yalnız birisi olma riski taşır.⁷³

⁷⁰ Emel Arslan - Ramazan Arı "Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2008), 54.

⁷¹ Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 49.

⁷² Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 380.

⁷³ Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 50.

*Üretkenliğe karşı durgunluk evresinde otuz ile altmış yaş arasındaki yetişkin birey verimli üretken çevresine rehberlik edebilen neslini devam ettiren bir insan olmak ister.⁷⁴

*Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk evresinde altmış yaş ve üzerinde yaşanılan dönemdir. Yani Erikson'a göre sekizinci son basamaktır. Birey önceki dönemlerde yaşadığı çatışmaları sağlıklı olarak atlatmış ise mutlu ve bilge bir yaşlılık geçirecektir. Aksi halde ölüm korkusuyla başarısız ve mutsuz bir şekilde geçirilmiş ömre dair hayal kırıklığı ve ümitsizlik duygusu yaşanacaktır.⁷⁵

Kişilik gelişiminde farklı bir yaklaşım sunan Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı'na göre; insanın kişiliği yani psişik veya ruhsal aygıt, id, ego ve süper ego şeklinde üç bölümden oluşmaktadır.⁷⁶ Ahlak gelişimi başlığı altında da değindiğimiz bu üç bölüm kişiliğin psikodinamiğini oluşturmaktadır. İd öznel bir yaşantı dünyasını, ego kişiliğin akılcı mantıklı bölümünü, süper ego da vicdanını temsil etmektedir.

Freud kişilik gelişiminin büyük bir kısmının insan ömrünün ilk beş, altı yılında tamamlandığını belirterek bu gelişimi 5 evreye ayırmaktadır. Bu gelişim evrelerinden ilki Oral dönemdir. Bireyin bebeklik zamanına denk gelen bu sürede haz bölgesi ağızdır. Bu süreçte bebeğin süten erken kesilmesi veya uzun süre emzirilmesi onun bu döneme bağımlı kalmasına neden olabilir. Bu durumda Freud, bireyin ileriki hayatında sigara içme, tırnak yeme gibi bağımlı birtakım davranışlar sergileme eğilimi gösterme ihtimali bulunduğunu belirtmiştir. Bir ve üç yaşları kapsayan sürede ikinci evre olan Anal döneme geçilmekte, birey bu sürede tuvalet eğitimini tamamlamakta ve kendisini kontrol etmeyi öğrenmektedir. Bu evrede ebeveyn tutumu sürecin sağlıklı atlatılması anlamında büyük önem taşımaktadır. Hoşgörüyü cezalandırılmadan tuvalet eğitimini alamayan birey, aşırı dağınık ya da düzenli olabileceği gibi inat, müsrif veya cimri tavırlar gösteren bir kişilik geliştirebilmektedir. Üç altı yaş arasında üçüncü yani Fallik döneme geçen birey, yetişkinleri model alarak cinsiyet rolleri edinmeye başlamaktadır. Freud'a göre Oedipus kompleksi yani erkek çocuğun annesine, Elektra kız çocuğunun babasına yakınlık duyması ve sevgisini kimseyle paylaşmak istememesi gibi evreler bu

⁷⁴ Gürses- Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi, 157.

⁷⁵Gürses- Kılavuz, *Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi*, 155-159.

⁷⁶ Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 84.

dönemde gerçekleşmektedir.⁷⁷ Bireyin ebeveynlerin desteğiyle bu süreci sağlıklı bir şekilde tamamlaması gerekmektedir, aksi halde yaşamın sonraki dönemlerinde psikopatolojik bir takım durumlar ortaya çıkabilmektedir. Dördüncü evre, Latent dönem, bireyin ilkökul çağı temsil etmektedir. Dönemin belirgin özelliği cinsiyetle ilgili konuların birey açısından gizli, örtülü kalmasıdır. Bu dönemde çocuklar daha çok hemcinsleri ile vakit geçirmek isterken karşı cinsle aralarına mesafe koymaktadırlar. Son gelişim dönemi Genital dönem de ergenliği kapsamaktadır. Cinsiyetle ilgili konulara merakın yeniden uyandığı bu zaman diliminde, bireyin yaşadığı çatışmalar ebeveynlerin rehberliği ile çözüme kavuşturulmalıdır. Freud her gelişim döneminde bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini aksi halde sağlıklı bir kişilik gelişiminin engelleneceğini ve bireyin sonraki yaşamında normal olmayan davranışlar gösterebileceğini belirtmiştir.⁷⁸

1.5. 4-6 Yaş Çocuklarda Dini Gelişim

1.5.1. Dini Gelişim Teorileri

Din, insanoğlunun varoluşuyla birlikte doğal gelişim süreci içinde ortaya çıkmış, kültürel, sosyolojik, psikolojik açıdan tarihsel bir seyir izleyerek günümüze kadar ulaşmış bir kavramdır. Din, sürekli gelişen evren karşısında insanın varoluş ve yaşam mücadelesine paralel olarak çeşitli gelişim evrelerini aşmıştır. Dini gelişim bugün din psikolojisinin temel konularından birisi haline gelmiş bireysel ve toplumsal birçok teoriye dayandırılan bir araştırma alanı olmuştur. İlk çocukluk döneminde dini düşünce gelişimi ile ilgili yapılan araştırmalarda, bireyin doğumundan itibaren değişen ihtiyaçlarının ve geçirdiği gelişim evrelerinin birbirinden farklı özellikte olması sebebiyle, yaşa göre niceliksel ve niteliksel bir değişikliğin gerçekleştiği görülmektedir. Çalışmamızın bu başlığında dini gelişim süreci ve evrelerini bu alanda öne sürülen teoriler çerçevesinde açıklamaya çalışacağız.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda dini gelişimi inceleyen araştırmalar ve öne sürülen teorileri şöyle sıralamak mümkündür;

- Genetik Teori,

⁷⁷Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 64; Hayta, *Allaha Bağlanmak Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*, 59.

⁷⁸ Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 78.

- Evre Teorileri
- Psikanalitik Teoriler
- Jung Ve Bireyleşme Teorisi
- Kirkpatrick Ve Bağlanma Teorisi
- Ömür Boyu Gelişim Teorileri
- Bütünsel Yaklaşımlar”.⁷⁹

1.5.1.1. Genetik Teori:

“Gelişimin her alanında olduğu gibi dini gelişim sürecinde de çevre ve kalıtımın etkileri karşılaştırılmaktadır. Kimi araştırmacılar dini gelişimde çevre faktörünün etkisini daha önemli görürken, Genetik teoriye göre, insanın yaratılışında fitri olarak dindarlık yeteneğinin bulunup bulunmayacağı ve varsa bu dindarlık potansiyelinin kendiliğinden mi yoksa eğitimle mi geliştiği incelenmektedir. Dini gelişimde genetik faktörler kadar bunların ne derece dindarlığı etkilediği araştırma konusudur. Tarihten bugüne nerdeyse var olmuş her toplumun kendine özgü dini bir bağ geliştirmiş olması ilahi ya da diğer dini yaklaşımların genetik bir kodla geldiği fikrini kuvvetlendirmektedir. İslam dini peygamberi Hz. Muhammed’in öğretilerine göre her insan İslam fitratı üzerine yaratılmış, bir inanca tabi olma yatkınlığını yaratılışıyla birlikte getirmiştir. Jung gibi insanoğlunun üstün bir güce inanmaya yatkınlık sağlayan genetik faktörler olabileceğini savunanların yanı sıra, hiçbir çocuğun doğuştan çok karmaşık olan din duygusunu getiremeyeceğini savunan psikologlarda olmuştur.”⁸⁰

1.5.1.2. Evre Teorileri:

Evre teorilerine göre, bir dizi gelişim evresinden geçen çocuğun dini gelişiminin de aynı evrelerden geçmesi kaçınılmazdır. Her çocukta doğal bir dini kabiliyet ve içten gelen bir eğilim olduğunu düşündüğümüzde, bu eğilim zaman içerisinde taklit, telkin ve öğrenmelerle gelişerek din algısını oluşturacak ve bu algı

⁷⁹ Aslıhan Atik, “Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 4/3 2015: 728-743.

⁸⁰ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, (İstanbul: 1. Baskı, Dem Yayınları, 2007), 22.

dini tutum ve davranışlar olarak dışa vurulacaktır.⁸¹ Bu anlamda yapılan çalışmalardan Piaget'in bilişsel gelişim teorisi, dini gelişim açısından önemli bir yere sahiptir. Piaget'e göre çocuklar yetişkinlerin dini algılama, yorumlama biçimlerine sahip olabilmek için, belli evrelere ayrılan mantıksal bir zihinsel olgunlaşma süreci geçirmelidirler. Evre teorisyenlerinden bir diğeri olan Baldwin, çocukların iyi ile ilgili algılarının aşamalı bir şekilde genişlediğini, ilk önce ebeveynlerin davranışlarını iyi olarak adlandırıp zamanla ideal olan iyi kavramını, tanrı ile eşleştirdiklerini savunmaktadır. Baldwin'ın dini gelişim teorisinin ana teması, bağlılık ve gizem vasıtasıyla Tanrı anlayışının değişmesi ve gelişmesidir. Çocuklarda dini gelişim konusunda çalışmalar yapan Harms ise, farklı yaş gruplarında birçok çocuğa mülakat tekniğini kullanmıştır. Harms dinsel olanla Tanrı'nın, sözlü veya resim yoluyla çocuklara ne ifade ettiğini anlamaya çalışmıştır. Dini gelişim süreciyle ilgili çalışmalar ortaya koyan, Piaget'i takip eden Elkind'e göre çocukluk döneminden başlayarak tüm yaşam boyunca devam eden zihinsel ihtiyaçların, aşamalı olarak karşılandığını belirtilir. Bu ihtiyaçlardan bir kısmı zihinsel gelişimle beraber din tarafından doyurulmaktadır. Dini gelişim sürecinde Goldman ise, dini düşüncenin, dini olmayan düşünceden yöntem ve şekil açısından farkı olmadığı iddiasıyla, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını dini düşünceye uyarlamıştır. Farklı yaş ve cinsiyet kategorilerinden devlet okullarında okuyan ve büyük çoğunluğu Protestan çocuklardan oluşan gruplar üzerinde araştırmalar yapmıştır.⁸²

1.5.1.3. Psikanalitik Teoriler

Dini gelişim araştırmalarında yapılan çalışmaların büyük bir kısmı psikanalitik yaklaşımdan beslenmiştir. Bu konuda önemli bir isim olan ve hatta birçok kez eleştirilen S.Freud, psikanaliz teorisinde dinle ilgili birtakım görüşler ileri sürmüştür.

Freud, birtakım çaresizlik kompleksi ve korku motifine dayandırarak açıklamaya çalıştığı din ve Tanrı kavramlarının; insanlığın bireysel ve toplumsal açıdan henüz gelişme sağlayamadığı, tabiatın karşı konulmaz baskısını kendi gücüyle izah edemediği varsayılan bir dönemde ortaya çıktığını savunmuştur. Totem ve Tabu

⁸¹ Sümeyra Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (2017): 7.

⁸² Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, 29-59.

adlı çalışmasıyla dinin ve Tanrı kavramının kaynağını kendine has özel benzetmelerle ortaya koymuştur.⁸³ Freud insanı içgüdüsel bir varlık olarak görmüş özellikle 0-5 yaş arası çocukluk döneminin diğer gelişim dönemlerinden daha önemli olduğu düşünmüştür. Freud'a göre din, indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmakta ve bir yanılsama olarak değerlendirilmektedir. Hatta din sadece bir nevrozdur. Freud insanın iki kara kutusundan ilkinin bireysel bilinçdışı, ikincisinin kollektif bilinçdışı olduğunu söylemektedir. Oedipus kompleksine yerleştirdiği dini gelişim, işte bu ikinci kara kutudaki kollektif bilinçdışında yer almaktadır.⁸⁴ Freud içgüdülerden kaynaklanan tehditlerin yanı sıra dış dünya ve evren karşısında insanoğlunun düştüğü acziyetin, onu zihninde bir tanrı yaratma savunmasına mecbur bıraktığını düşünmektedir. Aynı şekilde adaletin ahirette gerçekleşeceği düşüncesi de bu savunmanın bir ürünü olarak insanın zihninde yarattığı bir yanılsama olarak görülmektedir. Bu fikirlerin eleştirisini yapan Bowlby 'e göre ise bir tehditle karşı karşıya kalındığında bağlanılan figüre güven duyma ondan korunma gözetme her yaşta birey için gayet normal bir davranıştır.⁸⁵

1.5.1.4. Jung ve Bireyselleşme Teorisi

Jung, insanların Din ve Tanrı'yı bir tecrübe olarak algıladıklarını savunmuştur. Jung'un karşılaştığı tüm dini tecrübeler onu, alışlagelmiş kilise dindarlığından farklı, yeni bir din ve Tanrı anlayışına yönlendirmiştir. Ona göre, Tanrı fikri insanın bilinçdışında oluşturduğu ruhsal bir olgudur. Jung ruhta var olan şeyin gerçekte de var olduğunu düşünmüştür. Jung'a göre Tanrı imgesi, belirli psikolojik bir durumun sembolik ifadesidir. Geleneksel görüşün dediğine göre ise, kuşkusuz mutlak bir Tanrı vardır ve zatıyla kaimdir. Jung'un teorisine göre açıkladığı Tanrı kavramı, geleneksel kilise otoritesini savunanlar tarafından kabul görmemiştir.⁸⁶ Tanrı'nın bir arke tip olduğunu söyleyen Jung'a göre Tanrı inancı bilinçdışından bilince varmakta, kendini kabul ettirmekte ve insanın davranışlarına yön vermektedir.⁸⁷ Jung, insanın yaptığı ruhsal bir yolculukla kendini, zıt ve bastırılmış yönlerini kabul etmesini, kişiliğini bulmasını, bilinç ile bilinçaltının

⁸³ Hasan Atsız "Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni Ve Gelişim Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3, (2004): 96.

⁸⁴ Ali Köse, *Freud Ve Din*, (İstanbul: İz Yayınları, 2000), 11-12.

⁸⁵ Karaca, *Dinin Gelişim Teorileri*, 97.

⁸⁶ Ali Rıza Aydın, "Tanrı Algısına Jung'çu Bir Bakış", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2010): 58.

⁸⁷ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din, Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri* (İstanbul: 2006), 51.

birleşmesini kısaca kendini gerçekleştirmesini bireyselleşme olarak ifade etmektedir. Bireyselleşme bir yandan bilinçaltındaki kutsal güç karşında, bilinci genişletip kuvvetlendirirken, öte yandan bireyin dindarlaşma süreci olarak da değerlendirilebilir. Jung'un dini gelişim teorisi, bireyleşme adını verdiği bir kişisel gelişim modeliyle iç içedir. Jung'a göre dini gelişim 3 evredir. Birinci evrede Tanrı, tabiat ve baba özdeştir. Bu evre bireyleşmenin henüz başlamadığı çocukluk dönemine denk gelmektedir. İkinci evre, bireyleşmenin ortaya çıktığı, egonun özgürleşmeye başladığı bir süreçtir. Bu özgürleşme süreci Tanrı ve aile kavramlarının sorgulandığı dönemdir. Jung'un belirttiği üçüncü evre ise bireyleşme sürecinin son safhasıdır. Bu evrede Tanrı ve toplumla bütünleşen birey olgun bir kişilik haline gelmektedir.⁸⁸ Bu teoriye göre Jung'un kendini ve ilahi olanı tanımak adına yapılan bir yolculuk olarak gördüğü bu sorgulama ve ruhsal deneyimi bireyin bireyselleşmesinin bütün olmasının gerekliliği olarak görülmektedir.

1.5.1.5. Kirkpatrick ve Bağlanma teorisi

Din psikolojisinde yer alan araştırmalar, din ve Tanrı kavramlarının güvenli bir bağlanma ile ilişkisinin temelini incelemiştir. Kirkpatrick teorisi, dini inançta Tanrı'yla olan kişisel ilişkilerin önemi üzerinde durmuştur. Ona göre bağlanma teorisinin temelinde yer alan, ebeveynle bağlılığı sürdürme ve bu bağın tüm yaşamı etkileyeceği düşüncesinden hareket ederek, birçok dinsel geleneğin Tanrı'sının güvenli bir bağlanma figürü düşüncesine uygun olduğu görülmektedir.⁸⁹ Kirkpatrick ve Bağlanma teorisi, bireyin çocukken ailesi ile arasındaki duygusal bağın nasıl geliştiğini ve bu bağın çocuğun dindarlığına olan etkisini araştırmaktadır. Bowlby'in bağlanma teorisini dindarlık gelişimine adapte eden Kirkpatrick, ilk çocukluk dönemi gelişim aşamalarıyla dindarlık arasındaki ilişkinin, ergenlik ve yetişkinlik çağı dindarlığına etkisi üzerinde çalışmalar yapmıştır. Ona göre çocukla anne-baba arasındaki bağlanma şeklinin onun ergenlik ve yetişkinlikte Tanrı ile ilişkisini şekillendirdiğini söylemektedir. Eğer çocuk ebeveynine güvensiz çelişkili bir şekilde bağlanmışsa sonraki yaşantısında Tanrıya sevgi ve güven gibi konularda daha büyük oranda dindarlık davranışı gösterirken çocukluk döneminde güvene dayalı bir bağ

⁸⁸ Cahit Kısa, Carl Gustave Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci (İzmir: İlahiyat Vakfı Yay, 2005), 75.

⁸⁹ Akif Hayta, "Anneden Allah'a Bağlanma Teorisi Ve İslam'da Allah Tasavvuru", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006): 40.

kurmuş ise daha düşük düzeyde bir dindarlık tutumu gösterdiği tespit edilmiştir.⁹⁰ İslam inancına göre bireyin kendisinden üstün bir güce güvenme, bağlanma, sığınma ihtiyacının doğuştan geldiği göz önünde bulundurulunca, Kirkpatrick teorisinin dediği gibi insan tanrı ilişkisinin bu ihtiyaç doğrultusunda şekil alabilmesi olası gözükmetedir.

1.5.1.6. Ömür Boyu Gelişim Teorileri

Ömür boyu gelişim teorilerinden en bilinenlerinden biri Fowler'ın İnanç Gelişim Teorisidir. Fowler dini gelişim teorisinde Kohlberg'in ahlak gelişim kuramına dayanarak Piaget'in bilişsel gelişim teorisini genişletmiştir. Fowlere göre bebeklik döneminde gelişen ilk inanç, Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramında yer alan ilk iki yılını kapsamakta ve güven anlamında bir inancın gelişimiyle alakalı gözükmetedir. Erikson yetişkinlerin ve bebeklerin dini davranışları arasında birçok benzerlik olduğunu ve bebeğin gelecekteki dini hayatının, bu güven duygusunun gelişimiyle yakından ilgili olduğunu ifade etmektedir. Temel güvenin gelişmesiyle paralel olarak gelişen bu ilk inanç, daha sonra oluşacak altı iman bilinci evresi için belirleyici olmamakla beraber, bu aşamaların sağlıklı bir şekilde atlatılması için gereklidir. Fowler'ın teorisinde dini gelişim ardışık ve hiyerarşik olarak ilerlerken diğer gelişim alanlarını da tamamlamaktadır.⁹¹ Çalışmamızın çocuklarda dini gelişim aşamaları başlığında Fowler'e yeniden ve daha detaylı olarak değineceğiz.

1.5.1.7. Bütünsel Yaklaşım

Bütünsel yaklaşım temsilcilerinden Reich, dini gelişim sürecinde teorik ve tecrübî yaklaşımların ancak belli durumlarda işlevsel olabileceğine dikkat çekmiştir. Reich, Dini gelişim teorilerinin bütünsel bir yaklaşımda toplanabileceğini öne sürerek, aşamalı olarak ilerleme kaydeden "Tümleyici Muhakeme" ismiyle yeni bir model teklif etmiştir.⁹² Dar görüşlü teorik avantajların içerdiği sınırlamaların farkında olma bağlamında Reich, iç ve dış etkileri de dikkate alarak çocukların ruhsal yapılarını ve anlam verme çabalarını, içinde yaşadıkları sosyal bağamları,

⁹⁰ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, 173-183.

⁹¹ Atik, "Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış", 737.

⁹² Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, 219-220.

duyguları ve evrensele karşı bireysel özelliklerini ön plana çıkaran daha kapsamlı bir teori önermiştir.⁹³

Reich'e göre Tümleyici Muhakeme sıradan ve günlük olaylarda kullanılan aksine iyi veya kötü bir karar vermek, evet veya hayır demenin gerektiği çelişkili durumlarda kullanılan bir düşünce biçimini açıklamaktadır. Beş evreden oluşan Tümleyici Muhakeme teorisinin aşamaları şöyle sıralanmaktadır; kategorik, örtük, kategori ötesi, örtük ötesi ve aşkın muhakeme. Reich, Tümleyici Muhakemenin dini gelişim süreci için yararlı hatta zorunlu olduğunu belirtirken, Paloutzian bu model üzerinde yeni araştırmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Paloutzian Tümleyici Muhakeme ile yetişkinlik çağı dini gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi test etmede kullanılacak araçların önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Fowler ise Gilligan'ın ahlakla ilgili araştırmasını bu kategorilere ekmediği ve Oser ve Fowler'in teorilerindeki farkları ayırt edemediğinden Reich'i eleştirmiştir. Reich ise, geliştirdiği modelde birtakım sınırlılıkların olduğunu ancak yine de bu konuda yapılacak yeni çalışmalara bir temel oluşturmuş olmayı umduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Bu başlık altında bahsettiğimiz farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiş dini gelişim teorisi araştırmaları arasında, birbiriyle çelişen fikirler bulunsa da her biri diğerini tamamlayıcı bir özellik taşımakta ve alanda çalışma yapmak isteyenlere önemli ölçüde kaynak oluşturmaktadır.

1.5.2. Gelişim Özelliklerine Göre Çocuklarda Dini Gelişim Aşamaları

Gelişim kavramı bireyin doğum öncesinden yaşamının sonuna kadar devam eden süreci kapsamakta ve bu süreçte birey, zihinsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve dini açıdan da bir gelişim göstermektedir. İslam'a göre din duygusu, her bireyde fitri bir şekilde ortaya çıkar yani her insan doğuştan Allah'a inanmaya kabiliyeti ile yaratılır. Bireyin tüm gelişim alanları gibi dini gelişim içinde bütünlüğe ulaşmış sağlam bir yapı oluşturması için, ilk çocukluk kritik dönem olduğundan büyük öneme sahiptir ve çocuğun doğuştan getirdiği bu potansiyelini şekillendirecek olan da çevresidir.

⁹³ Chris J. Boyatzıs, "Çocukluk Döneminde Dinsel Ve Manevî Gelişim", Çev. Mustafa Koç, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2 (2017): 436.

⁹⁴ Karaca, *Dini Gelişim Teorileri*, 222-226.

Din duygusu, güven, sevgi, bağlanma gibi temel duygular üzerinde yükselen, bir yaratıcı düşüncesine ulaşma içeriği taşıyan evrensel bir duygudur.⁹⁵ İlk çocukluk döneminde dini algı çocuk için hissedilir hale gelir ve çocuk, ebeveynlerin davranışlarını taklit ve tekrar etmeye başlar. İçinden gelerek onları örnek alıp aynı davranışları uygulamak ister, çünkü aile fertleri çocuğun en sevdikleridir ve onların yaptıkları davranışları yapmak çocuğu mutlu etmektedir. İlk çocukluk döneminde akıl yürütmeye başlayan birey ebeveynlerinde gördüğü söz ve davranışlara samimiyetle inanır ve birçok soru sorarak dini kavramları anlamlandırmaya çalışır. Bu açıdan dini gelişiminde temelini atacak olan ailenin de bu hususta bilinçli davranması gerekmektedir. Gelişim döneminin belirgin özelliği olan antropomorfik bakış açısı ile Allah, melek, cennet, ahiret gibi birtakım dini kavramları zihninde tasavvur eden çocuk, kavramsal düşünce seviyesine geçene kadar kendi oluşturduğu dini tasvirlerle bağlı kalmaktadır. Son çocukluk evresi zihinsel gelişimle birlikte ahlakın görecelik kazandığı bir süreç olduğundan egosantrik algı durumundan sorgulayan ve reddeden, akıl süzgecinden geçen bir düşünme yapısı kazanan çocuk din, ahlak ve vicdan duygularında değişim yaşamaktadır.

Yetişkinlik döneminin temellerini oluşturan çocukluk, bireyin kişilik özelliklerinin ve karakterinin şekillenmesinde oldukça öneme sahip olan ve psikologların da ifade ettiği üzere kişilik gelişiminin %90'ının 6 yaşına kadar gerçekleştiği bir dönemdir.⁹⁶ Çocuklarda dini duygu ve düşünce gelişimi konusunda yapılan araştırmalar, 1800'lü yılların eğitim ve psikoloji alanında yürütülen çalışmalarıyla bilimsel bir zemine kavuşmuştur. 1. ve 2. Dünya Savaşları gibi yaşanan evrensel boyutlu sosyolojik olayların olumsuz etkileri din ve çocuk konusunda yapılan araştırmalara farklı bir boyut kazandırmıştır. Dini gelişim konusunda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı özellikle Piaget'nin bilişsel gelişim kuramına dayanmaktadır.⁹⁷ Bununla beraber psikanalitik ve sosyal öğrenme kuramları da ahlak gelişimini açıklamaya çalışan yaklaşımlardır. Dini gelişim süreci bireyin psikolojik ve sosyal hayatının bütününe etkileyecek bir evre olduğundan bazı kuramcılara değinmekte fayda görmekteyiz.

⁹⁵Yurdağül Mehmetoğlu, *Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Gelişimi Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003), 350.

⁹⁶ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi Ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45/2 (2004): 137.

⁹⁷ Mustafa Köylü, *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2017), 10.

1.5.2.1. Ernest Harms Teorisine Göre Dini Gelişim

Piaget'e göre ahlaki ve dini gelişim bilişsel gelişimle paralel olduğundan ve ahlaki gelişimin hem iç hem de dış çevresel faktörler ile şekillendiğinden daha evvel bahsedilmiştir. Onun bu görüşlerinin dini gelişim süreçleri hakkında yapılan birçok çalışmaya etkisi olmuştur. Örneğin Ernest Harms geliştirmiş olduğu bir yöntemle çocukların Tanrı ve din kavramıyla ilgili şemalarını anlayabilmek için, onlardan resimler çizmelerini istemiştir. Bu şekilde Tanrı düşüncesinin gelişimi konusunda klasik düşünceleri benimsemediğini göstermiştir. Yaptığı çalışmalar sonunda Harms, Tanrı düşüncesinin gelişim süreciyle ilgili üç aşama olduğu sonucuna varmıştır. Bunlar 3/6 yaş arasını kapsayan “Peri Masalları Evresi”, 7/10 yaş arasında “Gerçekçi Evre” ve 11/18 yaş arasında bulunan “Bireysel Evre”dir. Çalışmamızın konusu olan birinci evre yaş grubundaki çocuklar, hayal dünyasında ve peri masallarında varlık gösterebilirler, çoğunlukla da tanrı konusunda gerçekçi bir şekilde akıl yürütemezler. Tanrı düşüncesinin resimlerde kral, sakalı bir dede, baba, bulutların üstünde yaşayan biri gibi farklı şekillerde resmedilmesi esasen bir korku ve saygı ifadesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Harms'a göre peri masalı evresi çocukların din eğitiminde en etkili öğretim tekniği hikâyelerdir.⁹⁸

1.5.2.2. Ronald Goldman'a Göre Dini Gelişim

Piaget'in kuramına dayanan bir diğer yaklaşım ise Goldman'a aittir. Goldman araştırmasında çocuktaki dini kavram ve düşünce gelişimini etkileyen çeşitli faktörleri incelemiş çocuğun bilişsel gelişimiyle ilgili şu üç aşamadan geçeceğini belirtmiştir. İşlem öncesi sezgisel düşünce diye adlandırılan ilk dönemde çocuk, dini gerçekliğin farkında olamayacağı bir zihin yapısına sahip olduğundan, mantıksız ve tutarsız çıkarımlarda bulunmaktadır. Somut düşünce dönemi olarak bilinen ikinci dönemini, dini tecrübesi olmayan çocuğun bir geçiş evresi olarak değerlendiren Goldman, üçüncü yani soyut düşünce döneminde, sembolik ve varsayımlı düşünebilen çocuğun, gerçekçi bir dini bakış açıcı sergilediğini belirtmektedir. Goldman'a göre din eğitimi çocukların bilişsel yeteneklerine göre

⁹⁸ Oruç, *Okul Öncesi Döneminde Çocuğun Din Eğitimi*, 103.

yapılmalı içerik, yöntem ve teknik seçiminde bu konuya dikkat edilmelidir.⁹⁹ Buna göre din eğitiminde gelişim dönemleri kadar yapılacak din öğretiminin de çok önemli olduğunu görmekteyiz.

1.5.2.3. Gordon Allport'a Göre Dini Gelişim

Allport bireyin dini gelişiminin tıpkı diğer gelişim alanlarında olduğu gibi bir olgunlaşma sürecinden geçtiğini ileri sürmektedir. Bu olgunlaşma sürecinde dışsal ve içsel olarak iki dindarlık tipinden söz eden Allport, bireyin oluşturduğu dini tecrübe ve kişiliğin her dönem farklılık gösterebileceğini durağan olmayan bir akış izleyeceğini belirtmektedir. Bu akış çocukluk döneminde gelişen daha çok başkalarına ait inanç algısından, ergenliğe geçiş ile birlikte kendine dönen olgunlaşmış bir inanç algısına doğru seyretmektedir.¹⁰⁰ Allport'un olgunlaşan dini yaşantı kriterleri şöyle sıralanmaktadır;

*Ayrım/Farklılaşma: Dini inanç, algı detaylı bir eleştiri süzgecinden geçirilerek olumlu ve olumsuz yönlerin tespiti gerçekleştirilir. Bu süzgeçten geçirilmeyen dini tutumlar bireyde birtakım çatışmalara neden olacaktır, yansıtımlı bir dünya görüşüne dayalı ilkel çocukluk dini değişmediği sürece, dini yaşantı hiçbir zaman yeterince ayrımlaşamaz.¹⁰¹

*Dinamiklik: Dini dürtüler kısmen bedensel dürtülere bağlıysa da olgunlaşmış dindarlık bizzat kendinin motivasyon faktörü olarak çalışır. Bu dinamik güdü olgunlaşmış ve olgunlaşmamış dini yaşantı arasındaki en temel ayrımdır.¹⁰²

*Ahlaki Tutarlılık: Allport'a göre destekleyici bir dini yaşantı sürdürülmeksizin yüksek bir ahlaki düzeyin devamlılığı sağlanamaz.¹⁰³

*Evrensellik: Olgunlaşmış bir dini yaşantı bireye evrensel bir hayat felsefesi sunarak toleranslı bir tabiat oluşturur ve başkalarının da gerçeklik payının olabileceğini kabul eder.¹⁰⁴

⁹⁹ Nigs Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, Çev. Abdülkerim Bahadır, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 90-91.

¹⁰⁰ W.Gordon Allport, *Birey ve Din*, Bilal Sambur, (Ankara: Elis Yayınları, 2004), 51.

¹⁰¹ Holm *Din Psikolojisine Giriş*, 114.

¹⁰² Allport, *Birey ve Din*, 82.

¹⁰³ Holm, *Din Psikolojisine Giriş*, 114.

¹⁰⁴ Allport, *Birey ve Din*, 86.

*Birleştirici Karakter: Olgunlaşmış dini yaşantı uyumlu ve bütüncül bir hayat modelidir. Fakat böyle bir modele hiçbir zaman ulaşamayacağını da mümkün görmektedir.¹⁰⁵

*Höristik Karakter: Olgunlaşmış dini yaşantı ileriye yönelik arayışlar peşindedir, bu aşamada şüphe dini inancın şekil vericisidir. Olgunlaşmış dini yaşantının enerji üretilip değerlerini koruma yeteneği göstermesi onun höristik karakterindendir.¹⁰⁶

1.5.2.4. David Elkind'e Göre Dini Gelişim

Piaget'in bilişsel gelişim evrelerine paralel olarak ilerleyen dini gelişim anlayışının bir diğer savunucusu olan Elkind, farklı dinlere mensup çocukların benzer dini gelişim dönemleri geçirebileceklerini öne sürmüştür. Okul öncesi çocuklarda dini anlayış genellikle çevrelerinin ve ailelerinin dini yaşantısını kabul etmek şeklinde tezahür etmektedir. Bu dini aidiyet dinlere göre farklılık gösterse de aynı yaş veya yakın yaş gruplarındaki çocuklarda aşamalı olarak ve benzer niteliktedir. Farklılık soyut kavramları anlamlandırma düzeyinin artışıyla oluşmaktadır. Bu gelişim sürecinde bir önceki basamakta edinilen bilgilere referans olan geliştirilmiş fikirler de barınabilmektedir. Elkind'e göre soyut düşünce yapısına sahip olmayan çocukların da insanüstü aşkın bir yaratıcı algısı taşıdıkları sonucuna ulaşılabilmektedir.¹⁰⁷

1.5.2.5. James W. Fowler Teorisine Göre Dini Gelişim

Ömür boyu gelişim teorileri başlığında bahsettiğimiz Fowler'ın dini gelişim teorisi Piaget, Erikson ve Kohlberg'in kuramlarının temel yapısına dayanmaktadır. Dini inancın bireyin derinindeki öz olduğunu, bilinçli ve bilinçdışı bazı güçlere sahip dinamik ve üreten bir deneyim olarak ifade eden Fowler, aynı zamanda bireyin inancını, dünyayı anlamlandırma çabası olarak açıklamaktadır. Fowler'ın inanç gelişim teorisi yedi aşamadan oluşmaktadır ve bu aşamalar yapısal bütünlüğe göre birbirinden ayrılmaktadır. Bunlardan ilk basamak olan "Temel inanç" döneminde güven, ümit sevgi duygularının hayati değer taşıdığı görülmekte bu duyguların ihmal

¹⁰⁵ Alport, Birey ve Din, 88.

¹⁰⁶ Alport, Birey ve Din, 90.

¹⁰⁷ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi Ve Eğitimi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 16.

edilip doyurulmaması halinde sosyal ilişkiler kuramayan bir kişilik oluşması ihtimali artmaktadır. “Sezgisel yansıtıcı inanç” basamağında ise konuşmayı öğrenen çocuğun merak algısı gelişmekte manevi hayatı anlamlandırmaya çalışmaktadır. “Öyküsel lafzi inanç” basamağında, mantıklı ve görelî düşünmeye başlayan bireyin inanç gerçekliğine ulaştığı bu dönemi Piaget’in somut işlemler dönemine denk gelmektedir. “Terkibi geleneksel inanç” ilk ergenlik süreci olup bu aşamada birey dini inanç konusunda başkalarının bakış açısına göre değerlendirme yapabilmekle beraber, daha çok uyum gösterme davranışı sergilemektedir. “Bireysel düşünmeye dayalı inanç” basamağı bireyin dini değerleri sorguladığı eleştiri süzgecinden geçirdiği zihninde yapılandığı dönemdir. “Birleştirici inanç” bireyin orta yaş ve sonraki dönemine denk gelmektedir. “Evrenselleştirici inanç” basamağı son evre olup Fowler’e göre pek az insan bu basamağa ulaşabilmektedir. Bu aşamadaki bireyler insan özgürlüğünü, adaleti, sevgiyi, evrensel ahlak ilkelerini, ayırım yapmaksızın her birey için yaşamak ve yaşatmak istemektedirler.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Üzeyir Ok “Bir Aktivite Sistemi Olarak İnanç”, *Din Bilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi*, 5/4 (2005): 118. Karaca, Dini Gelişim Teorileri, 192-193.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Bilimsel çalışmalarda kullanılan metotlar kendi içinde nitel ve nicel araştırma yöntemleri olarak ikiye ayrılmıştır. Nicel araştırmalar; tarama, korelasyonel, nedensel karşılaştırma, deneysel, tek denekli, tasarım ve geliştirme araştırmaları olarak sıralanırken, nitel araştırmalar; etnografik, tarihi, eylem, olgubilim, kuram oluşturma, durum ve anlatı araştırmaları olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁹ Her bilimsel disiplinde olduğu gibi din eğitiminin de kendine ait bir metodolojisi bulunmaktadır. Din eğitim bilimlerinde tarihi süreçte kullanılan metotlar olarak normların esas alınıp tümden gelimin kullanıldığı Normatif-Dedüktif yöntemler, anlamının ve metne bağlılığın söz konusu olduğu Manevi bilimsel-Hermenötik yaklaşımlar, öğrenci merkezli Empirik-analitik ve diğer yöntemleri tamamlayan akıl yürütmeye dayalı diyalektik- eleştirel yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁰

Gaziantep ili örneğinde 4-6 yaş din eğitimi öğretimi tez çalışmamızda, araştırmamızın bilimsel sonuçlara ulaşması için literatür tarama ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmamız, bu alanda daha önce yapılmış çalışmalar incelenerek, mevcut durum ve ihtiyaçlar tespit edilerek sağlam bir kurgu temeline dayandırılmak istenmiştir.

2.1. Araştırmada Kullanılan Bilgi Derleme ve Yorumlama Yöntemi

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular iki bölüm olarak hazırladığımız Mülakat sonuçlarına dayanmaktadır. Uyguladığımız mülakatın ilk bölümünde 4-6

¹⁰⁹ Şener Büyüköztürk - Ebru Kılıç Çakmak, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara, Pegem Akademi yayınları, 2019), 54.

¹¹⁰ “Din Eğitim Bilimi Araştırma Yöntemleri”, 06/06/2021, <https://acikders.ankara.edu.tr>

yaş çocuklara din eğitimi ve öğretimi yapan eğitimcilere ait yaş, cinsiyet, öğrenim ve pedagojik formasyon durumu, görev süreleri, ve hangi ilçede görev yaptıklarına dair bilgi ve istatistikleri yer alırken, ikinci bölümde ise eğitimcilerin çocuklara verdikleri din eğitimi ve öğretimi sürecini, deneyimlerini, çocukların hedeflenen kazanımlara ulaşma düzeylerini, karşılaştıkları problemleri, ve çözüm önerilerini tespit etmeye yönelik 15 soru bulunmaktadır. Bu sorular ile 4-6 yaş din öğretim programında hedeflenen kazanımlar göz önünde bulundurularak hazırlanmış olup eğitimcilerin görüş ve önerilerine ulaşılacak açık uçlu sorular şeklinde oluşturulmuştur. Mülakat sorularına verilen yanıtlar çalışmamızın 1. Bölümünde yer alan Dini Gelişim Teorileri ve Gelişim Özelliklerine Göre Çocuklarda Dini Gelişim Aşamalarında verdiğimiz bilgilere dayandırılarak yorumlanmıştır.

2.2. Öğretim İlkeleri ve Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler

Öğretimin işlevsel olması ve istenilen sonuca ulaşması için bazı ilkeler uygulanmaktadır. Bu ilkeler kendi içinde birbiriyle bağlantılı olup öğretim sürecini kılavuzlamak amacıyla eğitim programlarında yer almaktadırlar. Bu ilkelere aşağıda açacağımız başlıkla genel olarak değineceğiz.

2.2.1. Amaca Görelik

Tüm öğretim programlarında ulaşılmak istenen bir hedef vardır. Öğretim aşamasında bireye verilecek eğitimin, uygulanacak yöntem ve tekniklerin öğretimin hedeflerine uygun olması eğitimin temel prensiplerindendir. Çünkü öğretimde kalıcı yaşantılar oluşturma yöntemlerinden biri, belirlenen öğrenme alanı için hedeflerin hazırlanması ve bu hedeflerden eğitim verilecek olan bireyin haberdar olmasıdır.¹¹¹

2.2.2. Öğrenciye Görelik

Bir öğretim planı, bireyin gelişim dönemi ve öğrenme seviyesine göre hazırlanmış olduğu takdirde eğitimin planlanan amaçlarına ulaşılabilir ve hedeflenen yaşantı kazandırılmış olacaktır.¹¹² Her birey birbirinden farklıdır, dolayısıyla bu farklılıklar kullanılacak yöntem teknik açısından önceden tespit

¹¹¹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 12.

¹¹² Ali Murat Sünbül, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 2011), 21.

edilmeli ve öğrencinin temel ihtiyaçlarının, öğrenme yaşantılarını doğrudan etkileyeceği göz önünde bulundurularak planlama yapılmalıdır.

2.2.3. Somuttan Soyuta

Bireyin zihinsel gelişimi somut olandan soyut olana doğru gelişme göstermektedir. Özellikle okul öncesi dönem için çocuklarda öğrenme ve öğretme süreci somut durumlar üzerinden örneklendirilerek planlanmalıdır.¹¹³ Çünkü bireyin öğreneceği bilgi önceden edinmiş olduğu herhangi bir yaşantıyı referans almamış olma ihtimali bulunmaktadır. Bu durumda somut bilgi zihinde kolay şekilleneceğinden öğretimde somuttan soyuta doğru bir öğretim süreci planlamak daha doğru olacaktır.

2.2.4. Aktivlik İlkesi

Öğretmen merkezli eğitim anlayışından öğrenci merkezli sisteme geçilmesiyle birlikte aktivlik ilkesi yapılan öğretim programlarında önem arz etmeye başlamıştır. Öğrencinin öğretime aktif katılımı uygulanacak öğretim etkinliğinin somut şekilde seçilmesi bu süreci daha verimli hale getirecektir.¹¹⁴ Çünkü bu sayede öğrenci sürecin içinde aktif hale gelerek yaparak ve yaşayarak bu süreci öğretmen rehberliğinde keşfetmeyi öğrenecektir. Birey öğrendiği bilgi ve beceriyi okul dışında da kullanabilecek hatta benzer problem durumlarında deneyimlediği kazanımlar ile farklı çözüm önerileri geliştirmeyi başaracaktır.

2.2.5. Yakından Uzağa İlkesi

Bir çocuğun etkileşim alanı yakın çevresi olan ailesinden başlayarak mahallesi, okulu, şehri, ülkesi ve dünyayı kapsamaktadır.¹¹⁵ Çocuğun sosyal, fiziksel ve duygusal ilk ilişkileri bu yakın çevresinden başlayarak genişleyen bir çerçevede karşılık bulmaktadır. O yüzden ilk öğrenme alanından örnekler vererek öğrenme sürecini planlamak çocuk açısından öğretimi nitelikli hale getirecektir.

¹¹³ Ethem Yeşilyurt, “Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, 24, (2020), 14.

¹¹⁴ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 6.

¹¹⁵ Burhan Akpınar, *Eğitim Programları Ve Öğretim* (Ankara: Data Yayınları, 2012), 27.

2.2.6. Ekonomiklik İlkesi

Ekonomiklik ilkesi eğitim sürecinde uygulanacak her şeyin zaman, enerji, malzeme ve masraftan tasarruf edilmesi anlamında kullanılmaktadır. ¹¹⁶Öğretimin maliyet açısından ekonomik ve kolay uygulanabilir olmasına dikkat edilmesi öğretim programın işlevselliğini artıracaktır.

2.2.7. Hayatilik

Öğretim ortamı gerçek hayattan kopuk soyut bir ortam olmamalı ve öğrenciye gerçeklikten uzak olmayan, hayatla bağlantılı bir yaşantı olanağı sunmalıdır.¹¹⁷ Okullarda eğitim ortamında edinilen bilgilerin pratik hayatta bir karşılığının olması ve bu kazanımların uygulanabilirliği öğretimin hayatilik ilkesi ile açıklanmaktadır.

2.2.8. Bütünlük İlkesi

Öğretim programları hazırlanırken gelişim dönemi göz önünde bulundurularak öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve motor becerilerinin geliştirileceği dikkate alınmakta ve eğitim süreci bu şekilde planlanmaktadır. ¹¹⁸Çocuğun elde edeceği kazanımların algı düzeyine uygun bir sıra ve bütünlük içerisinde verilmesi öğretim ilkelerinin temel prensipleri arasında yer almaktadır.

2.3. Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler

Öğrenmeyi etkileyen birçok faktör vardır. Eğitimciler tarafından güdülenme, yaş, zeka, kaygı, çalışma ortamı, yani psikolojik ve fizyolojik birtakım etkenler göz önünde bulundurularak öğretim programları hazırlanmaktadır. Özellikle insanların güdülenmelerinde bireysel farklılıkları ve onların ihtiyaçlarını dikkate almak gerekmektedir. Bu sebeple insanların ihtiyaçlarını basamaklı bir şekilde gruplandıran Maslow'un, İhtiyaçlar Hiyerarşisi'ne değinmekte fayda bulunmaktadır.

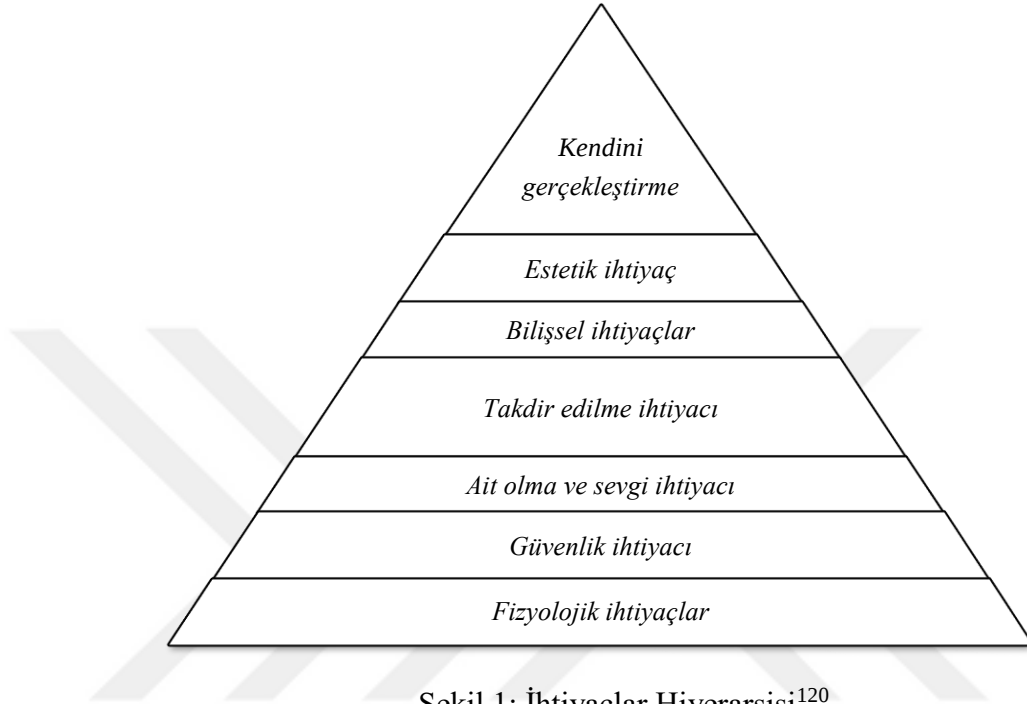
Hümanistik psikolojinin öncüsü Maslow, piramidin ilk basamağında bireyin en temelde fizyolojik ihtiyaçlarından söz etmektedir. Bu ihtiyaçlar ilk anda genellikle eşya, mal, mülk, para gibi nesneleri akla getirirse de esasında bu ihtiyaçlardan kasıt

¹¹⁶ Yeşilyurt, Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri, 26.

¹¹⁷ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 18.

¹¹⁸ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 19.

açlık, susuzluk, uyku gibi bedensel gereksinimlerdir. İhtiyaçlar hiyerarşisinin ikinci basamağında korunma ve güvenlik ihtiyacı yer alırken, bu piramidin yukarıya doğru sırasıyla diğer basamaklarında bir gruba, aileye, ilişkiye ait olma, değer görme ve takdir edilme, bilişsel ihtiyaçlar, estetik ve son olarak kendini gerçekleştirme durumları yer almaktadır.¹¹⁹

Şekil 1: İhtiyaçlar Hiyerarşisi¹²⁰

Öğretimin ön koşullarından bir tanesi, hedeflenen kazanımlara ulaşmak için, öğrencinin düzeyine ve ihtiyaçlarına göre hazırlanmış bir öğrenme ortamında güdülenmeyi sağlamaktır. Bu güdülenmenin sağlanması için öğrencinin içinde bulunduğu gelişim döneminin bilinmesi kadar mühim olan bir diğer durum ise, onun fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının fakında olunmasıdır. Çalışmamızın temel çerçevesi bağlamında din eğitiminde istenilen kazanımlara ulaşması açısından bireyin inanma, güvenme, bağlanma ihtiyaçlarının bilinmesi, güdülenme eşiğini etkileyeceğinden önem arz etmektedir.

Çalışmamızın konusu olan okul öncesi dönemde bulunan çocukların öğrenmeye güdülenmelerinin yanı sıra öğrenme ortamlarının ve öğretme yöntemlerinin düzeylerine göre ayarlanmış olması da dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur.

¹¹⁹ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 212.

¹²⁰ Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, 206.

2.4. Öğretme Süreçleri ve Yolları

2.4.1. 4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi

2.4.1.1. Din Eğitimi

Bir çocuğun düşünme ve karar verme becerisi gelişinceye kadar şahsiyeti, inanç ve ahlak özellikleri kendi iradesi dışında büyük ölçüde şekillenmektedir. Bu aşamada çocuğu şekillendiren kişilere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bu sorumluluğun ideal ve sağlıklı olarak yerine getirilmesi ise eğitimin sorunudur.¹²¹ Çocuğun içinde yetiştiği toplum doğduğu andan itibaren onu bir inanç ve değerler sistemine hazırlamaktadır.¹²²

“Din Eğitimi” bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir. Kerim Yavuz’a göre “Din Eğitimi” şöyle tanımlayabiliriz; insanın doğuştan beraber getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah’ı ve ilahi kelimayı öğrenip kabul ederek, ilahi kelam içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda yaşayışını düzenleyebilmesidir. “Din öğretimi” ise okulda planlı programlı belli bir amaca dayanarak bireylerin dini öğrenmelerine kılavuzluk etme sürecidir.¹²³

Din eğitim süreci en başta bireyin çevresiyle kurduğu etkileşimin bir sonucu olarak şekil almaya başlamaktadır. Bireyin zihnine, yaşadığı toplumun gönderdiği birçok uyarıcı sayesinde ilk dini motifler işlenmektedir.¹²⁴

Okul öncesi çocukluk dönemi din eğitimi konusunda batıda yapılmış çalışmalar tam olarak ülkemize aktarılmamakta bu yüzden çocuklarda din eğitimiyle ilgili çalışmaların eksikliği net bir şekilde görülmektedir.¹²⁵ Din eğitimi ihtiyacının hayatın bir gerçeği olduğunun geç fark edilmiş olması, teorik ve bilimsel kısmının ihmal edilip üniversitelerde öğretmen yetiştirme ve program geliştirme süreçlerine,

¹²¹ Cebeci, *Din Eğitim Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, 39.

¹²² Köylü, *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*, 4.

¹²³ Tosun, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, 24-27.

¹²⁴ Ülkühan Ertaş, *Çocuklarda Din Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2012), 10.

¹²⁵ Köylü, *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*, 6.

din eğitiminin dahil edilmesinin gecikmesi gibi sebeplerle bu eksiklik tam olarak giderilememiştir.¹²⁶

Din olgusuna karşı merakı olan okul öncesi çocuklarda yetişkinlerin dünyasını anlamak oldukça güçtür. Bu çocukların peri masalları çağı olarak isimlendirilen bu evrelerinde ebeveynlerin anlattıklarına pek fazla şüphelenmeden inanma eğilimi vardır. Bu açıdan bu evredeki bir çocuğa din eğitim ve öğretimi uygulanırken çok dikkatli olunmalı onun zihninde doğru şemalar oluşturulmalıdır. Ebeveyn ve din eğitimi verecek kişilerin çocuğun tabii dindarlığını bozmadan, köreltmeden, saptırmadan dini gelişimine destek olmaları gerekmektedir.¹²⁷ Bu açıdan bakıldığında din eğitiminin esas görevlerinden biri, bireyin inanma duygusunun eksiksiz ve doğru bir şekilde doyurmaktır. Doyuma ulaşan bu duygunun doğru beceri ve davranışa dönüşmesi de yine verilecek din eğitiminin temel sorumluluklarındanıdır.

Din duyulduğu ve yaşandığı ölçüde dindir. Dini duygu olmadan dinin yaşandığından söz etmek mümkün değildir.¹²⁸ Bireyin dini duygu gelişim erken dönemlerde başladığını öne süren Erasmus, Spencer, Scheler gibi batılı düşünürlerin yanı sıra J.Rousseau gibi daha geç başladığını savunan filozoflar da olmuştur. İslam dinin de ise bu duygunun fitri olarak bireyde var olduğu kabul görmekte, dini duygunun gelişim sürecinde ailenin, yaşanılan çevrenin, alınan din eğitiminin önemi vurgulanmaktadır. Okul öncesi çağda bir çocuk Allah, melek, cennet, cehennem, ahiret vb. dini birçok kavramı merak eder sorgular ve öğrenmeye çalışır. Bu noktada ülkemizde dini duygu ve din eğitimi konusunda pedagogların maalesef ihmalkar davrandıklarını görmekteyiz.¹²⁹ Din eğitiminde ne öğretileceği uzmanlar tarafından belirlenmiş olmakla beraber nasıl öğretileceği hususunda da çeşitli yöntem ve teknikler geliştirilmiştir. Peki din eğitiminin amacı olan Allah sevgisi, peygamberler, ibadetler, ahlaklı ve doğru bir insan olma gibi inanç esaslarını bireye kazandırmak için yapılan çalışmalar, okul öncesi çocuğun gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak uygun öğretim teknikleriyle kazandırılıyor mu? Özellikle ilk dini eğitimin alındığı ailenin, dini değerleri temsil etme konusunda teorik ve pratik din algısının oluşumunda önemine dikkat çekmekte fayda görmekteyiz.

¹²⁶ Tosun, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, 42.

¹²⁷ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, (75).

¹²⁸ Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din* (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994), 162,163.

¹²⁹ Abdurrahman Dodurgalı. *Ailede Din Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 9.

2.4.1.3. 4-6 Yaş Çocuklarda Din Öğretimi Yöntemleri

Din öğretimi konusunda ilk zamanlardan bugüne öğrenme ve öğretme konusunda birçok sınırlı teori öne sürülmüş olmakla beraber bu teorilerin denenmiş ve sonuçları tespit edilmiş olarak bir disiplin haline gelmesi, yakın zaman din öğretimi literatüründe karşımıza çıkmaktadır. Eğitim biliminde ortaya çıkan yeni yaklaşım ve yöntemlere paralel olarak Din eğitim ve öğretiminde de yöntem teknik konusunun incelenmesi ve bu hususta çalışmaların artması kaçınılmaz olmuştur. Din eğitim faaliyetlerinde kullanılan yöntem ve metotlara çalışmamızın bu başlığı altında yer vereceğiz.

Din eğitim ve öğretiminde, öğrenme öğretme etkinliklerinin maksimum düzeyde faydalı olabilmesi, eğitim sürecinin daha işlevsel hale getirilmesi hedefiyle çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılması din öğretim teknolojisi tanımını ortaya çıkarmıştır. Din öğretim teknolojisi, öğretim süreci, planlama, uygulama ve değerlendirme öğeleriyle sıkı bir ilişki içerisinde. Bu açıdan bakıldığında din öğretim teknolojisinin şu görevleri olduğu düşünülmektedir; Din öğretim sürecinde kullanılacak materyalleri belirlemek, tasarlamak, örgün, yaygın, uzaktan eğitim materyalleri geliştirmek, din eğitim ortamlarının özelliklerini, niteliklerini belirlemek, ortamların öğrenci ve öğretmen üzerindeki etkisini araştırmaktır.¹³⁰

Ülkemizde din ve ahlak eğitimi MEB'e bağlı devlet okullarında zorunlu olarak okutulmaktadır. Din eğitimi örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Örgün din eğitim MEB tarafından, yaygın din eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.¹³¹Bu eğitimin devlet kontrolünde yapılması doğru bir eğitim öğretim sürecinin önemini göstermektedir. Verilecek din eğitimi ve öğretim süreci planlaması yapılırken bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak kullanılacak yöntemlerin öğretimin hedeflerine, içeriğine uygun olacak şekilde seçilmesi doğru olacaktır.

Eğitimin farklı kademelerinde ve din öğretiminde kullanılan klasik ve modern diye adlandırabileceğimiz pek çok yöntem bulunmaktadır. Bireyin içinde bulunduğu gelişim dönemi, öğretim yönteminin belirlenmesinde birinci derecede önem taşıdığından özellikle okul öncesi süreçte verilecek din eğitiminde, çocukların

¹³⁰ Süleyman Akyürek, *Din Eğitimi Biliminin Alt Bilim Dallarına İlişkin Bir Analiz*, Kuram ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik ve Felsefi Temelleri Semp. Bildirileri, (Konya: İlahiyat Dergisi yy. 2010), 95-113.

¹³¹ Hatice Bayka, *Öğretici ve Veli Görüşleri Açısından Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)'nın Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2019),17.

dikkatlerini çekmenin ve güdülenmelerini sağlamanın, kullanılacak yöntemle daha da belirgin hale geleceği unutulmamalıdır. Çalışmamızın bu aşamasında açacağımız alt başlıkta din öğretimine okul öncesi dönemde kullanılan öğretim yöntemlerinden bahsetmek istiyoruz.

2.4.1.3.1. Soru Cevap Yöntemi

Sokrates yöntemi olarak bilinen soru cevap metodu din eğitiminde kalıcı öğrenmenin sağlanması açısından önemli bir metottur ve bireyin aktif katılımıyla hedeflenen bilgiye ulaşmasına imkan oluşturmaktadır. Bu yöntemi Anlatım yöntemine nazaran daha az bilgi aktarımı yaşanmasına rağmen, öğrenmenin kalıcılığı artmaktadır. Karşılıklı diyalog halinde soru cevaplar şeklinde yürütülen bu metodu daha etkili hale getirmek için özellikle 4-6 yaş çocuklarda basit kolay takip edilebilir cümleler kurulmalı ve sorulan sorularda bireye düşünmesi için ona fırsat tanınmalıdır. Bireyin gelişim dönemi özelliklerini göz önünde bulundurmak da önemli bir noktadır. Zamanda ekonomiklik ilkesine uyulamaması ise bu yöntemin en büyük dezavantajıdır.¹³²

2.4.1.3.3. Örnek Gösterme Ve Model Olma Yöntemi

Okul öncesi din eğitimi verilen çocukların kavramakta zorlandıkları soyut ifadeleri onlara anlatabilmenin en etkili yöntemlerinden biri, somut olaylardan faydalanmak veya kavranılması istenen durumun benzerlerini bularak örnekler vermek suretiyle anlatmaktır. Özellikle bu yaş gurubunda din ile ilgili soyut kavramları anlamlandırmak zihinsel gelişim açısından pek mümkün olmadığından, çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevreden temsili durumlar göstermek hedeflenen öğrenmenin gerçekleşmesine imkan sağlayacaktır. 4- 6 yaş arası çocuklarda çoğu zaman bir öğrenmenin gerçekleşmesi, bir davranışın benimsenmesi ve tutum haline gelmesi çevresinde gözlemlediği kişi veya durumlardan etkilenmesine ve onları model almasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Çocuğun duygu, düşünce ve davranışlarını istedik yönde geliştirmek ve doğru bir dini eğitim almasını sağlamak açısından, çevresindeki yetişkinlere büyük sorumluluk düşmektedir. Çünkü bir davranış biçimini sözle ifade etmektense onu model alınacak şekilde göstermek daha etkili olacaktır.

¹³² Cebeci, *Din Eğitim Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, 63.

2.4.1.3.4. Dramatizasyon (Rol Yapma) Yöntemi

Eğitim sistemimizde çoğunlukla okulöncesi ve ilkokullarda kullanılan bir eğitim yöntemi olan drama, bireyin sözlü anlatım gücünü ve öykünme özelliğini geliştiren bir yöntemdir.¹³³ Bu metotla çocuğun anlama ve anlatma becerisi gelişecek bunun yanı sıra dini karakterleri, olayları kavraması kolaylaşacaktır. Taklit etme bu dönemin önemli öğrenme yöntemlerinden biridir. Bu sebeple çocuğun bu gelişim özelliğinden yararlanmak suretiyle dini hikâyeleri canlandırması, dini karakterler ile empati kurması, olaylar ve kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamasını sağlayacaktır. Çocuğun aktif katılım göstereceği bu yöntemin din eğitiminde kullanılması bireyin gelişim dönemi açısından önemli görülmektedir.

2.4.1.3.5. Eğitsel Oyun Yöntemi

Din eğitiminde kullanılan yöntemlerden bir diğeri de eğitsel oyundur. Çocuklar sezgisel bilgileriyle oluşturdukları şemalarını, geliştirip, dönüştürerek bunları oyun yolu ile somutlaştırırlar.¹³⁴ Öğrenilen bilginin pekiştirilmesi adına bir amaç doğrultusunda uygulanan, bedensel ve zihinsel gelişime katkı sağlayan bu metot, çocuğun duygularını kontrol etme, eleştirel düşünme iletişim ve empati yeteneğine de katkı sağlamaktadır.¹³⁵ Çocuklar pasif bir dinleyici pozisyonunda olmaktan çok sorumluluk alabilecekleri eğitsel oyunlarda yer alarak duygusal, sosyal ve dil gelişimi açısından bakıldığında da büyük oranda ilerleme kaydedeceklerdir. Okul öncesi çocuklarda verilecek din eğitiminde eğitsel oyunların kullanılması, bilgi ve becerilerin gelişmesini sağlamakla beraber kalıcı ve kolay bir öğrenme ortamı imkanı sunmaktadır. Çünkü oyun, çocuğa kendi tecrübeleriyle eğlenerek öğrenme fırsatı sunmaktadır. Bir eğitsel oyunda çocuğa bireysel ve grupla yapabileceği aktivitelerle, aynı anda birçok psikomotor ve zihinsel beceri kazandırmak mümkündür.¹³⁶

¹³³ Ömer Adıgüzel, *Eğitimde Yaratıcı Drama*, (Ankara: Pegem Yayınları, 2015), 345.

¹³⁴ İbrahim Kurt, Velilerin 4-6 Yaş Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği), (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2017), 34.

¹³⁵ Bahar Sevim, *Din Öğretiminde Oyun Örnekleri*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 5.

¹³⁶ Mahmut Zengin, *Din Ahlak Ve Değerler Öğretimi İçin Eğitsel Oyunlar*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 5.

2.4.1.3.6. Gösterip Yaptırma Yöntemi

Bir davranışın uygulanmasını öncelikle gösterip sonra o davranışı açıklamaya dayalı uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, konuya ilişkin bilgilendirmenin yapılması ve bunların beceriye dönüştürülmesi aşamalarından oluşmaktadır. Örneğin kuralına uygun bir şekilde namaz kılmak, abdest almak gibi ibadetlerin nasıl yapılacağını öğretmek için kullanılabilecek bir yöntemdir. Gösterip yaptırma yöntemi sadece psikomotor beceriler gerektiren kazanımlar elde etmenin ötesinde, ahlaki değerlerin öğretilmesi için de kullanılan bir yöntemdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus kazandırmak istediğimiz becerinin öğrencinin dikkatini çekecek ve onu bu davranışı yapmaya özendirecek şekilde uygulanmasıdır.¹³⁷

2.4.1.3.7. Örnek Olay İncelemesi Yöntemi

Örnek olay incelemesi, bir olayın sözlü anlatımının veya gösteriminin ardından öğrencilerle bu olay hakkında konuşup alternatif çözüm önerilerinin ortaya konması temeline dayanan bir öğretim yöntemidir. Özellikle günlük hayatta kaşımıza çıkacak bazı durumlarda, toplumsal ahlak kuralları ve değerlerin öğretilmesinde sıkça kullanılabilecek bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde öğretici sevgi, saygı, adalet, hoşgörü, merhamet gibi birçok erdemi günlük hayattan örnekler sunarak doğru bir şekilde çocuklara kazandırma olanağı bulmakta, çocuklar ise empati, problem çözme, başkalarına karşı duyarlı olma, ahlaki değerleri içselleştirme gibi birçok olumlu kazanım elde edebilmektedir.¹³⁸

2.4.1.3.8. İşbirliğine Dayalı Öğrenme Yöntemi

İşbirliğine dayalı grup çalışması ya da diğer bir ifadeyle küme çalışması din öğretiminde kullanılan bir diğer yöntemdir. İşbirliğine dayalı öğrenme yönteminin din eğitiminde kullanımını daha verimli hale getirebilmek için grubun ödüllendirilerek gruptaki her çocuğun başarı güdüsünü artırmak ve heveslendirmek, birbirleriyle aralarında olumlu bir bağ kurmalarına, bireysel sorumluluk almalarına imkan tanımak, her çocuğa eşit başarı fırsatı sunmak ve süreci birlikte

¹³⁷ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 274.

¹³⁸ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 278.

değerlendirmek, öğretim açısından bu yöntemin verimliliğini ve niteliğini artıracaktır.¹³⁹

Din eğitim öğretim sürecinde her çocuğun yaşı, kapasitesi ve hazırbulunuşluğu gibi bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak içeriğe ve hedeflere uygun daha birçok alternatif yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Öğretim sırasında kullanılan yöntem ve tekniğin yanı sıra burada mühim olan okul öncesi dönemde bulunan bu çocukların öğrenme sürecine aktif katılımlarını sağlamak ve onları somut örnekler ile hedeflenen kazanımlara ulaştırmaktır. Özellikle eğitsel oyunların, hikâye kullanımının, drama tekniğinin çocuklar üzerinde soyut olan kavramları öğrenmelerini kolaylaştırdığını görmekteyiz. Elbette bu yaş grubu çocukların yetişkinlerin davranışlarını gözlemleyip örnek aldıklarını, ailelerinin ve öğretmenlerinin bu konuda gerekli özeni göstermeleri gerektiğini de belirtmek doğru olacaktır.

¹³⁹ Saadettin Özdemir, “İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Kullanılması”, *Marife Dergisi* (2011), 145-162.

BÖLÜM 3

BULGULAR VE YORUMLAR

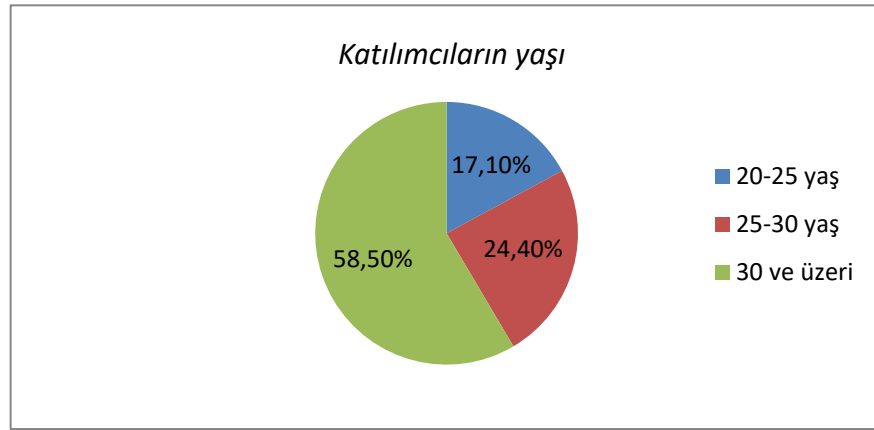
3.1. Mülakat ve Sonuçları

3.1.1. Mülakat Açıklaması ve Katılımcı Bilgileri

Okul öncesi 4-6 yaş din eğitimi ve öğretimi Türkiye’de son dönemlerde önemi fark edilen ve özellikle din eğitimi açısından üzerinde durulması gereken bir bilimsel çalışma alanıdır. Çalışmamızda Gaziantep İli örneğinde 4-6 yaş din eğitimi veren eğitimcilere, internet aracılığıyla Google form şeklinde, gerekli resmi izinleri aldığımız ve uyguladığımız bir mülakat hazırlanmıştır. Mülakat soruları eğitimcilerin öğretim yöntemlerini, din öğretimi sırasında karşılaştıkları aksaklık ve çeşitli sorunları, okul öncesi süreçte bulunan çocukların öğrenme ortamlarını, öğrenmede zorlandıkları alanları ve hedeflenen kazanımlara ne oranda ulaşıldığını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Mülakatımız Gaziantep İl Müftülüğü eğitim koordinatörlüğü tarafından seçilmiş olan 4-6 yaş çocuklara din eğitimi veren 40 katılımcı tarafından yanıtlanmıştır. Bu katılımcılar Gaziantep İl Müftülüğüne bağlı merkez ve ilçelerde çalışan 4-6 yaş din öğretimi yapan eğitimcilerdir. Mülakat sorularımız 4-6 yaş çocuklarda uygulanan din öğretim programında hedeflenen kazanımlardan referans alınarak oluşturulmuştur. Mülakat soruları pandemi süreci nedeniyle denenmedi ancak uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur.

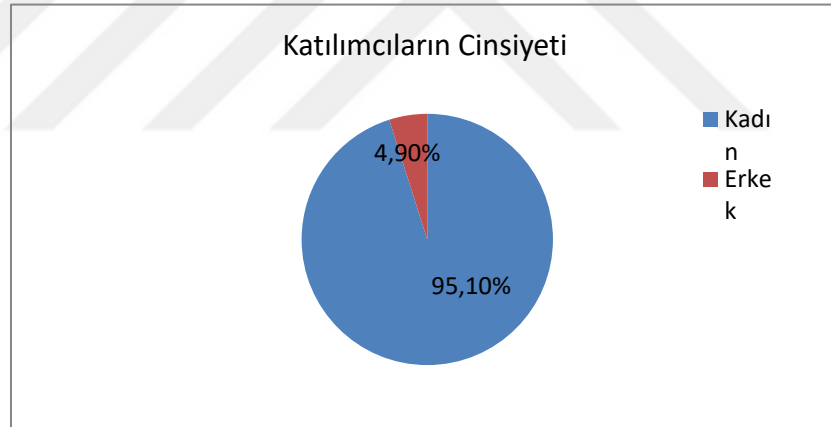
Mülakat iki bölüm olarak düzenlenmiştir. İlk bölüm 4-6 yaş çocuklara din eğitimi veren eğitimcilere ait yaş, cinsiyet, öğrenim ve pedagojik formasyon durumu, görev süreleri, hangi ilçede görev yaptıklarına dair bilgi ve istatistikleri içermektedir.

İkinci bölüm ise eğitimcilerin çocuklara verdikleri din eğitimi ve öğretimi sürecini, deneyimlerini, çocukların hedeflenen kazanımlara ulaşma düzeylerini, karşılaştıkları problemleri ve çözüm önerilerini kapsamaktadır.

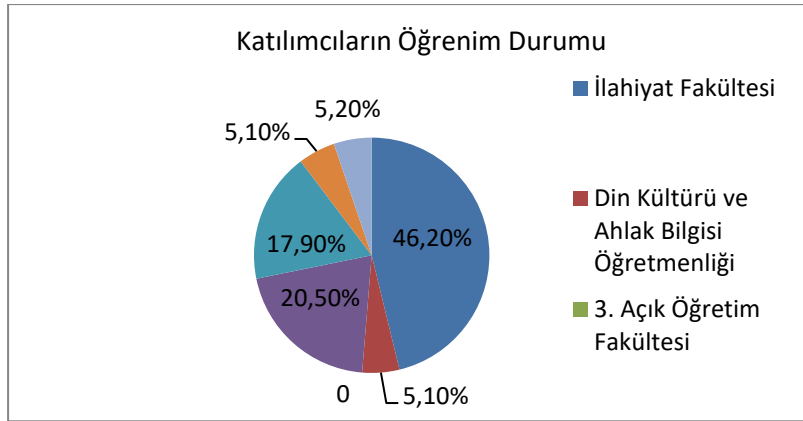
Şekil 2.

Şekil 2 de, uygulamış olduğumuz mülakata katılan 40 eğiticiden aldığımız yanıtlara göre katılımcıların %58,50'i 30 yaş ve üzeri, %24,40'ı 25-30 yaş, %17,10'u ise 20-25 yaş aralığında olduğu gösterilmektedir.

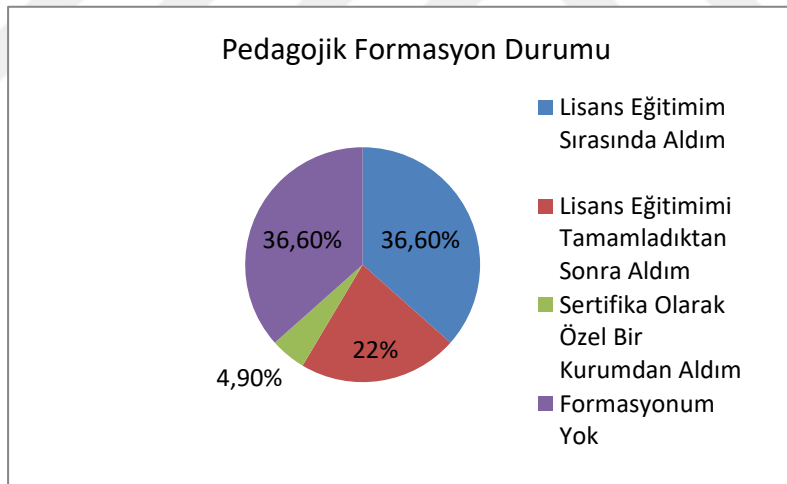
Şekil 3.

Şekil 3'te mülakatı uyguladığımız 40 katılımcının verdiği yanıtlardan elde ettiğimiz verilere göre %95,10'u kadın %4,90'ı erkek eğitici olduklarına dair sonuçlar gösterilmiştir.

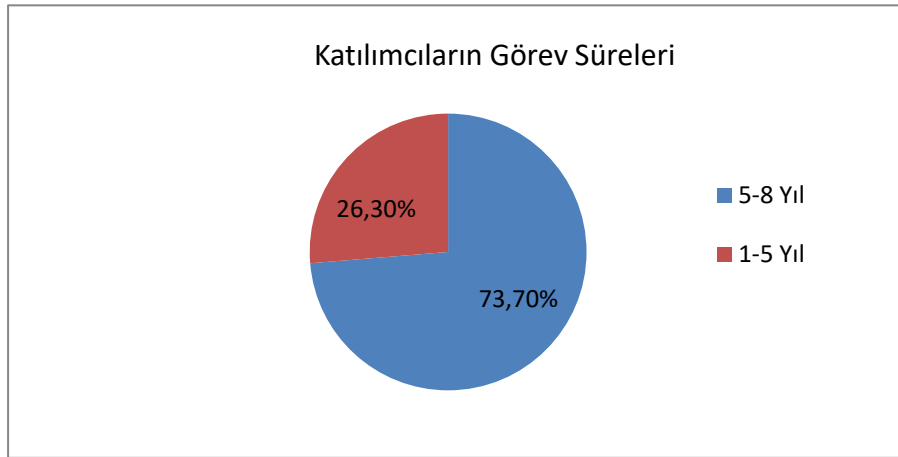
Şekil 4.

Şekil 4'te katılımcılardan aldığımız yanıtlara göre %46,20'si İlahiyat Fakültesi, %20,50'si İlahiyat Ön Lisans, %17,90'ı İLİTAM, %5,10'u Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği, %5,10'u PDR, %5,20'si İmam Hatip Lisesi, mezunu olarak görev yaptıklarına dair bilgiler gösterilmiştir.

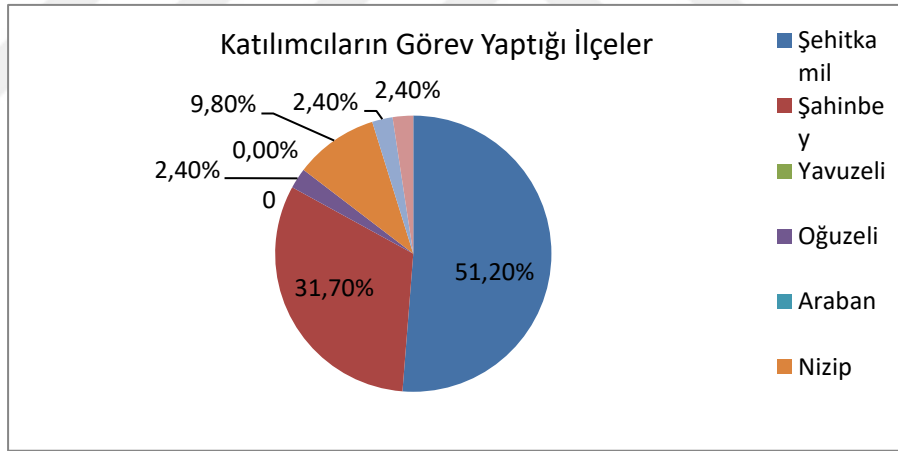
Şekil 5.

Şekil 5'te mülakata katılım gösteren eğitimcilerin yanıtlarına göre %36,60'ı lisans eğitimi sırasında, %22'si lisans eğitimini tamamladıktan sonra, %4,90'ı sertifika olarak özel bir kurumdan pedagojik formasyon eğitimini tamamladıkları, %36,60'ı pedagojik formasyon eğitimi almadıklarına dair bilgiler gösterilmiştir.

Şekil 6.

Şekil 6’da 40 katılımcının 4-6 yaş din eğitimi alanında görev süreleri değerlendirildiğinde %73,70’i 1-5 yıl, %26,30’u ise 5-8 yıl aralığında görev yaptığı sonucuna varılmaktadır.

Şekil 7.

Şekil 7’de Gaziantep İline bağlı olarak görev yapan bu eğitimcilerin çalıştığı ilçelerin yüzdelik sonuçları ise şöyle gösterilmiştir. %51,2’si Şehitkamil, %31,7’si Şahinbey, %9,8’i Nizip, %2,4’ü Oğuzeli, %2,4’ü Nurdağı, %2,4’ü İslahiye ilçelerinde çalışmaktadırlar. Mülakata Araban Kargamış ve Yavuzeli İlçelerinden katılım olmamıştır.

3.1.2. Mülakat Soruları ve Yanıtları

Çalışmamızda uyguladığımız mülakatın ikinci bölümünde Gaziantep İl Müftülüğünde görev yapan 4-6 yaş çocuklara din eğitimi veren eğiticilerin öğretim sürecinde kullandıkları yöntemlerin, hedeflenen kazanımlara ulaştırma açısından yeterliliğini eğiticilerin karşılaştıkları durumları tespit etmek, deneyim ve önerilerini belirlemek amacıyla, 15 sorudan oluşan mülakat sorularına ve yanıtlara yer verilmiştir.

Mülakata katılım gösteren eğiticiler sayılarla kodlanmıştır. Katılımcıların

1- “Çocukların dua ve şükür ile ilgili ifadeleri öğrenmelerinde, onları kullanmalarında hangi zorlukları gözlemlediniz? Çocuklarda gözlemlediğiniz bu zorluklarla ilgili çözüm öneriniz nelerdir?”

- Sorusuna verdikleri cevaplar şöyledir;
- Zorluk yaşadıklarını görmedim. (E1)
- Zorlanmıyorlar. (E2)
- Çocuğa bunlar öğretilmişse zorluk yaşamaz. (E3)
- Soyut kavramlar olduğu için anlamaları zor oluyor. (E4)
- Soyut bir kavram olduğu için anlatımla öğrenmiyorlar ancak Peygamber Efendimiz uygulamalarından örnekler gösterince dua ve şükür ifadelerini gerektiği yerde kullanabiliyorlar. Ayrıca insani ilişkilerdeki teşekkür benzeterek şükür kavramını anlatıyorum. (E5)
- Daha kapsamlı ders kitabı kullanılmalı, çok çabuk unutmaları sorun olarak karşımıza çıkıyor, tekrar gerekiyor. (E6)
- Dua ve şükür soyut kavramlar olduğu için bunları Telaffuz etmede anlamlandırmada zorluk yaşanıyor. Daha çok somutlaştırma yaparak kavratırılabiliriz. (E7)
- Dua konusunda zorlanma olmuyor. Şükür konusunda ise gerek görmüyorlar içine doğdukları nimeti daim düşünüyorlar. (E8)
- Şükür konusunda hikâye anlatımını öneriyorum. (E9)
- Herhangi bir zorluk gözlemlemedim. (E10)

- Kelime telaffuzlarında ve duayı anlamakta zorlanıyorlar. Onun için onlara uygun kelimelerle anlatmayı tercih ediyorum yaş gruplarına göre anlatmaya çalışıyorum. (E11)
- Soyut kelimeler olması sebebiyle anlamak zorlaşabiliyor. (E12)
- Zorluk gözlemlemedim. (E13)
- Telaffuzda zorluk, yaşanıyor ama zamanla düzeliyor. (E14)
- Dualarda ya da surelerde telaffuz sorunu yaşıyorlar okumayı öğrenmeden, dinleyerek öğrenmeye çalışmalarından kaynaklanıyor bence, tabi yaşlarının küçük olması da bunda etken, ayrıca dua ve şükür kavramları ile hiç tanışmamış olanlar var, bol bol dua ederek her fırsatta birebirimize teşekkür ederek kalıcı bir şekilde yerleştirmeye çalışıyoruz. (E15)
- Çocuklar kelimeyi mana olarak verdiğimizde anlamıyorlar, öğrenilecek kelimeyi oyun içerisinde yaptığımızda daha iyi anlıyorlar. Yaşatmak, canlandırmak gerekiyor. (E16)
- Böyle bir zorlukla karşılaşmadım. Nasıl ki bize yardım eden birisine teşekkür ediyoruz, tüm organlarımızı ve türlü nimetleri veren Allah'a da şükür ediyoruz şeklinde anlatıyorum. (E17)
- Dua etmeyi sure okumak olarak algılıyorlar sözlü dua örneklemeleri bolca yapmak gerekir. (E18)
- Çocuklar dua ve şükür kavramlarının ailelerinde ve çevrelerinde somut örneklerini görmemiş olmamaları işin en zor kısmını oluşturuyor. (E19)
- Şöyle bir çözüm önerisi sunabilirim. Çocuktan çevresinden gördüğü iyilikleri anlatması istenir. Her gün rutin olarak bu yapılabilir. İlk zamanlar zorlanabilir ama gün geçtikçe bu iyiliklere karşı şükür geliştirmesi gerektiğini kavrar. Buradan da Allah'a neden teşekkür etmesi gerektiği sonucuna ulaşabilir. (E20)
- İdrak etmekte çok zorlanıyorlar anne babadan görmediklerinden anlamlandıramıyorlar. Oyun ve oyuncaklar yoluyla öğretmeye çalışıyorum şükür sebebi nedir bunu çalışıyoruz daha somutlaştıracak materyaller kullanıyorum. (E21)
- Dua konusunda yetişkinlerin sözleri ile istekte bulunduklarını, kendilerine ait cümleler kullandıklarını pek az gördüm. Şükür kavramı hakkında bilgileri olmadığını bunu da yetişkinleri taklit ederek dile getirdiklerini gördüm.

Çocuklara, dua ve şükür kelimelerinin ne demek olduğunu anlayacakları düzeyde anlatmalı, kendi cümlelerini pekiştirici ifadeler kullanılmalı düşüncesindeyim. (E22)

- Dua etme konusunda herhangi bir zorluk yaşadıklarını gözlemlemedim fakat şükür konusunda birtakım eksiklikler mevcut. Çocukların ailelerinde bu davranışı gözlemleyerek öğreneceklerini ve bu öğrendikleri davranışı alacakları din eğitimiyle pekiştireceklerini düşünüyorum en güzel çözümün örnek davranış sergilemek olduğunu düşünüyorum. (E23)
- Çocuklarda duaya kullandığımız dil konusunda problemler yaşadım, çözüm olarak günlük konuşma dilinde şükürü sık sık kullanmaya gayret ettim. (E24)
- Çocuklar sahip oldukları nimetlerin ve şükretmeleri gerektiğinin pek fazla farkında değiller. Her çocuğun sahip olduklarını resmetmelerini istiyorum sahip olmaktan mutlu oldukları ne varsa bunların resmini çizmelerini sağlıyorum sonra bunları bir araya gelip konuşuyoruz. Sahip olduklarımızın hepsini bize Allah'ın verdiğini dile getiriyorum bu şekilde dua ve şükür etmenin gerekliliğini fark etmelerini sağlıyorum. (E25)
- Genel olarak herhangi bir zorluk gözlemlemedim ancak hazırladığım bir kavram haritasını boş bıraktığım başlıklar çerçevesinde nelere şükretmeliyiz sorusunu soruyorum onlarla konuşuyorum ve boşlukları uygun şekilde birlikte dolduruyoruz. (E26)
- Duayı kime yaptığını tam anlamayan çocuk yapay birkaç cümle ile dua ediyor. Nimetleri veren doğru anlatılmamışsa şükür etmeyi anlamsız buluyor. (E27)
- Oyun eşliğinde öğrenmek etkili oluyor. (E28)
- Çocukların fitratı bozulmadığı için hiçbir zorluk çekmedim çocuklar daha kolay anlayabiliyorlar. (E29)
- Duayı kime yapacağız diye soruyorlar şükür kavramının karşılığı nedir diye soruyorlar sabırla sorularına cevap vermek lazım. (E30)
- Öncelikle dilde alıştırma yapılmalı bu da evdeki büyükleri gözlemlemesiyle olacaktır. (E31)
- Dil ve ifade problemi yaşıyorum. (E32)
 - Şükredilecek nimetleri anlatırsam çözüm olur. (E33)

- Günlük hayatta kullandıkları ifadelerin kolayca kullanılmayanların ise oyunlu ezber yapıldığında, kolaylıkla ezberlediklerini ve sürekli tekrarlarla unutmadıklarını, öğrendiklerini gördüm. (E34)
- Bir zorluk yaşamadım. (E35)
- Telaffuz problemine çok rastladım, bol tekrar ve ebeveyn gözetimi ile aşılabileceğini düşünüyorum. (E36)
- Dikkatli olanlarda problem yok, onların seviyelerine inerek, göz temasıyla anlatınca anlıyorlar, öğreticinin tatlı dilli ve sempatik olması gerekiyor. Korkutmadan cezalandırmadan öğretmek gerek. (E37)
- Öncelikle şükürü öğretmemiz gerekir. Bulunduğu sosyo-kültürel ortamına uygun olumlu örneklerle ifade etmeliyiz. Rabbimizin bize verdiği organlarımızın sağlıklı bir şekilde çalışmasını, tüm nimetlerin güzelliğini bunların olmaması durumunda nasıl zorlanacağımızı anlatmalıyız. (E38) (E39) ve (E40) bu soruyu bu şekilde yanıtlamamıştır.

2- “Çocukların Allah'a, peygamberlere, aileleri ve çevrelerine karşı olan sevgilerini ifade etmelerinde ne tür sorunlarla karşılaştıklarını düşünüyorsunuz?” Sorusuna katılımcılar şu şekilde yanıtlar vermişlerdir:

- Herhangi bir sorunla karşılaşmadım. (E1)
- Ailelerinde duymaları ve öğrenmeleri gerekir. Böyle olmadığında zorlanıyoruz. (E2)
- Bazı aileler tam olarak sevgisini göstermeyince çocuk sevginin ne olduğunu öğrenemiyor ve gösteremiyor. (E3)
- Ailelerinden sevgi yansımasını nasıl görmüşlerse o şekilde yansıtıyorlar. (E4)
- Yaşları gereği ifade etmede zorluk yaşıyorlar. Sevgilerini göstermenin şeklini öğretiyoruz. (E5)
- Bu zamana kadar karşılaşmadım. (E6)
- Öz güven eksikliğinden ötürü sevgiyi ifade edemiyorlar. (E7)
- Duygularını tam ifade edemedikleri fark ettim. (E8) Sevgiyi ifade etmeyi ayıp karşılıyorlar. (E9)
- Özgüvenli yetiştirilen çocuklar ve sevgi ortamında büyüyenler ifade etmede sıkıntı yaşamıyor. (E10)
- Bir sorunla karşılaşmadım. (E11)

- Sevgilerini davranışa dönüştürememe sorunları gördüm. (E12)
- Çekingenlik ve özgüven eksikliği kaynaklı ifade edememe yaşıyor. (E13)
- Bazı ailelerde sevgi gösterisi şımarıklık olarak algılandığı için çocukların sevgilerini korkudan baskıladıklarını ya da ifade edemediklerini gözlemledim. (E14)
- Ailede sevgi ifadelerini çok duymamış olabileceklerini düşünüyorum. (E15)
- İfade etmekte zorlanmıyorlar aslında ama karşılık göremiyorlar ya da geçiştiriliyorlar. (E16)
- Çocuklar soru sormayı sever, meraklıdır. Sorulan sorulara sevgi ile korkutmadan ve azarlamadan cevap vermeliyiz. Özellikle de 4 6 yaşta çok önemli bir durum bu, ailede çocuğun duygularının bastırılmış olması, azarlanması ve Allah'ı anlatırken azap, ateş, cehennem kavramlarının kullanılması çocuklarda korku oluşturuyor. Sevgilerini ifade edemiyorlar. Allah kötülerini cehenneme atar dersek çocukta Allaha karşı korku oluşuyor. (E17)
- Beni seviyor mu? Allah'ın beni sevdiğini nereden biliyorsun öğretmenim? Şeklinde sorular sorarak sevgiyi somutlaştırmak istiyor. Kendi sevgisinden emin karşısındakinin sevgisini görmek istiyor. (E18)
- Çocuk dili kendi alfabesi olan bir dildir. Bu dili anlamadığımızda ya da en azından yargısız dinlemediğimizde problemler ortaya çıkıyor. Somut öğrenme zamanı olan yaşlarda soyut bir kavram öğretilirken pedagojiden, psikolojiden istifade edilebilir. İstifade edilir de dememek lazım. Büyük oranda onların gösterdiği çizgiden ilerlemek lazım. (E19)
- Kişilik yapısı ile alakalı çocuklar bu konuyu ifade edemiyorlar. (E20)
- Allah, peygamber sevgisinden ziyade korkusunun bünyelerinde hâkim olduğunu düşünüyorum. Allah yakar, Allah sevmez diyerek büyüyen çocuklar çoğunlukta. Bu çocuklara korkudan önce sevgiyi öğretmeliyiz. (E21)
- Genel bir sorun görmedim fakat ailesinde sevgiyi gören çocuğun bu duyguyu yansıtmak da zorlanmadıklarını gözlemledim, özellikle Allah ve peygamber sevgisinin ailede sevgi ortamının oluşturulmasıyla alakalı olduğunu düşünüyorum. (E22)

- Mantıksal dil problemi yaşıyorlar, basit bir konuşma dili haline getirmek onları rahatlatıyor. (E23)
- Evet bazıları bu konuda zorluk yaşasa da genel olarak böyle bir sorun görmedim. Az olan ve zorluk yaşayan çocuklarda utanma ve mahcubiyet davranışları var. (E24)
- Çocuklar sevgilerini ifade etmede zorlanmaktadırlar çünkü ebeveynleri sevgilerin ifade etmekte çok cömert davranmamışlar. Sevgi dilini çok iyi tanıtmamışlar o yüzden hem birbirlerine hem de çevrelerine karşı bu dili rahatça kullanabildiklerini düşünmüyorum. (E25)
- Doğru sözcükleri seçememe ve görmedikleri varlıklara ne diyeceklerini bilmeme sorunu yaşanıyor. (E26)
- Çoğu ifade etmekte güçlük çekiyor. (E27)
- Çocuk anne ve babadan eğer kötü bir şey görmediyse hiçbir zorluk yaşamıyor. (E28)
- Kimilerinin dilde söylediklerini kimilerinin ise sevdiklerini içten sevip dile dökemediklerini görüyorum. (E29)
- Tabi ki çocuklarımızı dinlemiyoruz yetişkinler olarak bu da zamanla çocukların sevme hevesini kaçırıyor. (E30)
- Çevreden utanma ve yanlış ifade ederim korkusu yaşanıyor. (E31)
- Bunların çocuklara anlatılmadığını düşünüyorum. (E32)
- Ailenin yaşam biçimine ve kullandıkları kelimelere paralel bir ifade kolaylığı veya zorluğu fark ediliyor. (E33)
- İfade etmede zorluk yaşamasının en büyük sebebi utangaç olmaları veya sevgilerini sözlerle değil de hareketleri ifade etmeleri. (E34)
- Kavramların içini doldurmaları için yaşları çok küçük henüz, ama şartlı sevgi istediklerinin yapıldığı ölçüde sevgi dile getiriliyor. (E35)
- Çekimser oluyorlar. Kendilerini nasıl ifade edeceklerini de bilmiyorlar. (E36)
- Daha çok çocuklarımızı korkutmakla dinimizi öğretmeye çalışmış olduğumuzdan Allah ve peygamber sevginin asıl gayesini insanlığın kul olma gereğini öğretemiyoruz. (E37)
- Zaten Allah ve peygamber sevgi kendiliğinden gelişir peygamberimizin çocukları çok sevdiği öğretilir. (E39)
- Bu soruya (E38) ve (E40) cevap vermemiştir.

3- “Allah’ın tüm varlıkları sevip onlara merhamet ettiğini anlama ve farkına varma konusunda çocuklarla ne gibi uygulamalar yapıyorsunuz?” sorusuna katılımcılar şu şekilde cevap vermişler:

- Allah’ı esmalarıyla anlatmak bir yol olabilir. (E1)
- Sahip oldukları güzel şeylerin kendi istekleri dışında onlara verildiğini söylüyorum. (E2)
- Allah’ın bize neler verdiğini ve bunları bizi sevdiği için verdiği üzerine konuşuyoruz. (E3)
- Bahçeye çıkıp gördüğümüz hayvan, ağaç ve diğer varlıkların ne işe yaradığını konuşuyorum. Aslında yaratılan her şeyi Allah bir hizmet için yaratmış hepsinin de bir görevi var diyorum görevlerini öğrenince bizi sevdiği için bunu da yaratmış olduğunu tekrar belirtiyorum. (E4)
- Boyama şeklinde de uygulamalar yaptırıyorum. Rızık zinciri şeklinde çizimleri boyuyoruz. (E5)
- Doğa yürüyüşlerinde çevremizdeki hayvanları ve bitkileri gözlemliyoruz, yemek ve ihtiyaçlarını gideriyoruz. Bu esnada bazı bilgiler sunuyoruz. (E6)
- Bol bol merhamet ile ilgili görseller ve etkinlikler yapıyoruz. (E7)
- Somut örnekler üzerinden merhamet duygusunu anlatmaya çalışıyorum mesela bir annenin çocuğuna olan sevgi ve merhametini örnek gösteriyorum. (E8)
- Tüm hayvanların giysileri, barınakları ve gıdaları var diyorum, bu yoldan girerek Allah’ın bizi ne kadar iyi tanıdığı düşündüğü ve sevdiğini anlatarak bunlarla ilgili onları tanıtıcı etkinlikler yapıyorum. (E9)
- Bir annenin evladını sevmesi ve korumasından çok daha şefkatli ve koruyucu olduğunu anlatıyorum. (E10)
- Drama etkinlikleri kullanıyorum. (E11)
- Allah’ın bize sunduğu imkanlardan faydalandığımızı anlatıyorum örneğin güneşin herkese ışığını ve ısınıyı verme örneği gibi. (E12)
- Genel itibariyle annelerine olan duygularıyla yola çıkarak ondaki merhametin Allah’ın merhametinden daha az olduğunu Allah’ın daha merhametli ve daha çok bizleri sevdiğini örnekler ile ifade edip anlatıyorum. (E13)
- Çevreden örnek vererek ve tiyatro drama ve hikâye okuma yolu ile anlatmaya çalışıyorum. (E14)

- Anne sevgisini örnek gösteriyorum. (E15)
- Ağaçlar, meyveler vs üzerinden Allah'ın nimetlerini fark etmelerini amaçlıyorum. (E16)
- Gerçek hayatta karşılaştıkları durumları örnek gösteriyorum bağlantı kurarak bu örnekleri Allah'ın merhametiyle eşleştiriyorum. (E17)
- Drama hikâye anlatma yollarını kullanıyorum. (E18)
- Her gün güneşin doğması ve gün batımı ile çocukların ve tüm doğanın bundan nasıl faydalandığı örneğiyle Allah'ın sonsuz merhameti ve sevgisini gösterme gibi örnekler veriyorum. (E19)
- İnsan sevgisini insanın yavrusuna olan merhameti şefkati üzerinden Rabbimizin bizi ne kadar çok sevip değer verdiğini anlatıyorum. (E20)
- Dil çubuklarına hayvan resimler yapıştırıp onları konuşturuyoruz. Merhamet hikâyeleri okuyorum. (E21)
- Hikâye ve boyama yaptırıyorum. (E22)
- Doğayı anlatıyorum, Allah'ın kızan, korkutan bir yaratıcı olmadığını aksine onları ne kadar çok sevdiğini ve severek izlediğini anlatıyorum. (E23)
- Kur'an-ı Kerim'de geçen Allah'ın rahmeti ile ilgili ayetlerin yazılı olduğu bir kutu hazırlıyorum her çocuk bu kutudan bir kağıt çekiyor ve bana getiriyor ben tüm çocuklara bu ayeti okuyorum ve üzerine merhametle ilgili konuşuyoruz sonra herkes kendi ayetini götürüp panoya asıyor. (E24)
- Her şeyi bizim için yarattığını vurguluyorum. (E25)
- Dini hikâye kitapları dini videolar ve etkinlikleri kullanıyorum. (E26)
- Masalsı bir üslupla olayları anlatıyorum. (E27)
- Resim ve videoları yorumlayarak izletme, kurgu oyunlar ve drama ile öğretme teknikleri kullanıyorum. (E28)
- Bir hayvana (balık veya kedi gibi) yemek vererek merhamet duygusunu hissetmelerini ve Allah sevgisini fark etmelerini sağlıyorum. (E29)
- Doğada hayvanlara saygı ve yardım konusunda etkinlikler yaparak. (E30)
- Hikâye ve drama kullanıyorum. (E31)
- Yeryüzünde insanların faydalandığı her şeyden örnekler veriyorum. Bunların tümünü Allah'ın bizler için yarattığını soyluyorum. Mesela annemizi babamızı Allah yaratmıştır diyoruz. Faydalandığımız nimetlerin nereden nasıl geldiğini tiyatro, drama veya hikâye ile kavratmaya çalışıyorum. (E32)

- Anne, babalarının kendilerine karşı ne kadar şefkatli oluşundan yola çıkarak anlatıyorum. (E33)
- Anne babalarımız kötü bir şey yaptığımız da nasıl bize kızıyor ya da güzel bir davranışta bulunduğumuzda bize ödül veriyorsa rabbimiz de öyle yapıyor diyerek örnekle anlatıyorum çocukta bunu çok iyi anlayabiliyor. (E34)
- Kitap okuyoruz, doğa üzerine düşünüp üzerine sohbetler yapıyoruz. (E35)
- Onlara kâinatın ne muazzam bir şekilde devam ettiğini ve bu nizam ve intizamın ne kadar güzel olduğunu bu sebep herkesin kendine ait olan sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğini, Allah'ın tüm varlıkları sevip merhamet ettiğini, gökyüzünü, yağmuru, karı, ağaçları, çiçekleri ve doğayı rabbimizin bize hediye verdiğini anlatıyorum. (E36)
- Sevdikleri şeyler için onu koruma altına zarar vermeme için neler yaptıklarını konuşuyoruz. Böylece konuyu daha iyi anlıyorlar. (E37)
- Somut örnekler vererek anlatıyorum. (E38)
- Oyun video ve drama kullanıyorum. (E39)
- Soruya (E40) katılımcısı yanıt vermemiştir.

4- “Çocuklara Sabır erdemini nasıl kazandırıyorsunuz? Sabırlı olmanın Allah'ın sevdiği davranışlardan biri olduğunu öğrenmelerinde hangi yöntem ve araçlardan istifade ediyorsunuz?” katılımcılar şu şekilde cevaplamıştır:

- Sabırla ilgili hikâyeler anlatıyorum. (E1)
- Oyuncaklarla oynamak için sırasını beklemeyi bilmesi ve bu vakti başka bir eğlenceyle doldurmasını sağlamak sabrı öğretiyor. (E2)
- Bir bitki tohumu ekerek öğretmiştik en son, sabretmek aslında sadece beklemek değil beklerken bitkiyi sulayarak, bakımını da yaparak emek vermektir demiştim. Bu şekilde öğretmeye çalışmışım. (E3)
- Sabretme konusunda yaş gruplarına uygun konuşmalar ve uygulamalar yapıyoruz. Sırasını bekleme, yemek yemek için bekleme, oyun sırasında bekleme, yaralandığında acısının geçmesini bekleme, anne babasını bekleme gibi uygulamalarımız var. (E4)
- Tohum ekme ve onun yeşermesini sabırla beklemek etkinliği yaptık. (E4)

- Hz. peygamberin hayatını örnek gösteriyorum onun yaşadığı zorluklar karşısında gösterdiği sabır ve sebatı sabreden kişinin Allah karşında kazanacağı değeri peygamber hikâyeleri anlatmaya çalışıyorum. (E5)
- Tohum ekme, turşu kurma, yoğurt mayalama etkinlikleriyle sabrın sonunda neler olabileceğini gözlemleyerek sabırlı olmanın ne gibi güzelliklere sebep olduğunu anlatmaya çalışıyorum. (E6)
- Sıralı görevler vererek Sabri öğretmeye çalışıyoruz. Mesela her birisi tren başı oluyor ve arkadaşlarını oyun odasına götürüyor. Sırayı bozmadan sabırla oyun odasına gitmelerini sağlıyorum. (E7)
- Sabır insanın kazanması gereken en önemli erdemlerden biridir. Bu konuda çocuk edebiyatının yetkin eserlerinden istifade ediyoruz. Beraber okuyoruz. Aynı zamanda bir meyvenin bir çiçeğin oluşma sürecini, yaratılma sürecine beraber şahit olarak anlatmış olduğumu düşünüyorum. (E8)
- Peygamberimizin hayatından örnek vererek anlatıyorum. (E9)
- Sabır erdemini oyunlar ile birlikte öğretiyorum bu bir çikolata ya da oyuncak da olabiliyor. (E10)
- Sevdığı oyuncakla 5 dakika sonra oynamayı beklemesi gibi durumlar yaratıyorum. Orucu açıklayıp örnek veriyorum. Bir olayı sınıfta canlandırarak sabrı öğretmeye çalışıyorum. (E11)
- Bakliyat ekerek ve çim adam ekerek büyümelerini bekliyoruz böyle öğreniyorlar. (E12)
- Fasulye deneyi yapıyoruz sabırla büyümesini bekliyoruz ya da sevdikleri bir yiyeceği yemeden belli bir süre durmalarını istiyoruz. (E13)
- Sabır şu an onlar için öğrenilmesi çok erken bir kavram. Bunun yerine empatiyi anlatmayı tercih ediyorum. (E14)
- Çocukların sürelerini kendilerinin takip edecekleri ve sırayla yapacakları birtakım oyunlar hazırlıyorum zamanı kontrol etmeyi öğrenmenin yanı sıra sıralarını beklemeyi öğreniyorlar. (E15)
- Turşu kurmak, yanlarında şeker taşıtmak bir süre ama yemeden süresini beklemek gibi uygulamalar yaptırıyorum. (E16)
- Tırtılın erken doğunca kanatlarının güçlenemeyip uçamaması gibi canlandırma yapıyoruz. (E17)

- Sıra gözetme, yemek saatini bekleme, etkinlik yaparken, malzeme dağıtılırken bekleme davranışlarıyla sabrın ne olduğunu anlıyorlar. Sabrı da bir nevi uygulamış oluyorlar. Drama etkinlik yaptırarak kavratmaya çalışıyorum. Mesela birlikte kek yapıp onun pişmesini beklemek gibi sabır tohumu ektirip onun büyümesini beklemek gibi şeyler yapıyoruz. (E18)
- Sabırlı olduğu takdirde ödül vererek onlara sabrı öğretiyorum. (E19)
- Genelde aceleci çocuklar da tutturma problemi olan çocuklarda bu ön planda. Beklediğinde almak istediği çikolata vs, her ne ise 2 tane vereceğimi bildiriyorum irade terbiyesi vermeye çalışıyorum, aynı zamanda sözlerim ile de sabrı ve Rabbimizin ne denli sevdiği övdüğü bir davranış olduğu anlatarak destekleme çalışıyorum. (E20)
- Sanat etkinlikleri yapıyoruz. Saksıya ya da bardağa tohum ekiyoruz. Büyümesi için suya güneşe havaya ihtiyacı olduğunu biliyoruz. Suluyor ve sabırla çimlenmesini bekliyoruz. (E21)
- Öğretici kitaplarımızda yer alan hikâye metinlerinden istifade ediyoruz. (E22)
- Davranışlarına yön veriyorum. Oyun oynatırken özellikle sabırla beklersek, aynı zamanda adaletli olacağımızı ve haksızlık yapmamış olacağımızı anlatıyorum. (E23)
- Peygamber hayatından örnek hikâyeler okuyarak ve videolar izleterek uygulamalar yapıyorum. (E24)
- Sabırla her işin daha iyi ve kusursuz olacağını içeren videolar izletiyorum. (E25)
- Kendilerine soru yöneltiyorum mesela sabır üzerine metaforlar kullanıyoruz ve sabır çalışmaları yapıyoruz etkinlikleri boyadıktan sonra sabırlı olmak ve sabırsız olmak arasındaki farkı renklendirdikleriyle kendileri görmüş oluyorlar. (E26)
- Ödüllendirme, takdir etme davranışları gösteriyorum. (E27)
- Sabrın sonunda gelen kazanımı uygulayarak gösteriyorum. Örneğin 5 dakikalık ve 20 dakikalık dersin sonunda aldığı ödüllerin farklı olduğunu, fark ettiriyorum. (E28)
- Sevdikleri bir ödülü geciktirerek, çim vesaire yetiştirmelerini sağlayarak. (E29)

- Ders içinde kendilerine eve götürmeleri için paket veriyorum 3 gün içinde açmayın ve evde saklayın diyorum. 3 gün geçince de kursa getirdiklerinde kendilerine veriyorum. Bu şekilde sabır karşılığı olduğunu ifade ediyorum. (E30)
- Yaptıkları şeyin sonucunu hep anlatarak zor olsa da tahammül edip ne kazanacaklarını fark ettiriyorum. (E31)
- Fasulye ekme etkinliği yaptırmıştım. Yine boyunlarına çikolata takıp bir süre beklemelerini, yememelerini istemiştim. (E32)
- Zaman zaman kursta da ders alımı, eve gitme saati zamanında sıraya girmelerini sağlıyorum, bu kelimeyi kullanarak uygulamalı öğrenmelerini sağlıyorum. (E33)
- Bazı etkinliklerle, turşu kurma, bitki ekimi yaptırıyorum. (E34)
- Örneğin çay içerken sıcak içemedikleri için beklemelerini ve bekledikten sonra içtikleri çayın hem güzel hem de yakıcı olmadığını anlatıyorum. (E35)
- Yaşayarak öğrenmek bu konuda en güzeli, sınıf içerisindeki eylemlerinde bile bu erdemi kazandırmanın yollarını arıyoruz. (E36)
- Çocuklarımıza öncelikle ebeveynlerinin daha sonra da sevgili peygamberimizin hayatından örneklerle ile anlatıyorum. (E38)
- Uygulama ile anlatıyorum, istediklerini olması için beklemenin onları sabra ulaştıracağını anlatıyorum. (E40)
- Bu soruyu (E37) ve (E39) cevaplamamıştır.

5- “Allah'ın sıfatları varlığı, tekliği, evrendeki her şeyin yaratıcısı olmasıyla ilgili ders anlatımlarında uyguladığınız etkinlikler nelerdir?” katılımcılar bu soruyu şu şekilde yanıtlamışlar:

- İlim sıfatını bilgi ile bağdaştırıp tüm bilgilerin sahibinin Allah olduğunu anlatıyorum konuyla ilgili görseller kullanıyorum. (E2)
- Çocukların kendilerini ve çevrelerini incelemelerini her insanın birbirinden farklı olduğunu görmelerini sağlayarak bu kazanımı elde ettirmeye çalışıyorum. (E3)
- Basit nesneler ortaya koyup bunların nasıl yapılabileceği ile ilgili sorular sorarak, cevapları üzerine çocukları her varlığın bir yapıcısı olduğu sonucuna ulaştırmaya çalışıyorum. (E4)

- Sınıfta iki ya da üç başkan seçip her birinin farklı şekilde sınıfı yönetmesinin ne gibi zorluklara sebep olduğunu gözlemlemelerini sağlıyor ve kâinata iki yaratıcı olsaydı nelerin yaşanabileceğini onlara somut bir örnekle anlatmaya çalışıyorum. (E5)
- Çocukların sahip olduğumuz var olan her şey üzerinde düşünmelerini sağlayarak bunlardan mahrum olmamız halinde neler yaşayacağımızı soru cevap yoluyla irdeliyoruz. (E6)
- Hikâye, boyama, drama, kullanıyorum. (E7)
- Oyun, görsel ve müzik ile bu kazanımı çocuklara benimsetiyorum. (E8)
- Diyanet çocuk çizgi filmlerinden istifade ediyorum. (E9)
- İçinde var olduğumuz düzenin ahengini görmeleri için farklı görselleri barındıran videolar hazırlıyorum bu güzelliklerin her birinin bize Allah tarafından verildiğini anlatıyorum. (E10)
- Onun yüce sıfatlarını anlatmak çocuklarda Allah sevgisi oluşturmak için Esmâ-ül Hüsna'dan yararlanıyorum. (E11)
- Drama, analogi yöntemleri kullanıyorum. (E12)
- Hikâye okuyoruz. (E13)
- Soru cevap, kuklalarla oyun oynama yaparak onları konuşturarak anlamalarını sağlıyorum. (E14)
- Resim çizme ve boyama gibi yöntemler kullanmak suretiyle çocukların Allah'ın verdiği nimetleri tanımalarını sağlıyorum. (E16)
- Bu konuda pek fazla farkındalık elde edemiyoruz, Allah'ın varlığı ve tekliğini somutlaştırmakta zorlanıyoruz. (E19)
- Allah'ı hissettirebiliyoruz ancak çocukların yaşları nedeniyle onun kudretini ve tekliğini anlamaları zor oluyor. (E22)
- Çocukların kendilerini ve kâinatı görsel ve video kullanarak incelemelerini bunların ancak üstün bir güç tarafından yaratılabileceğini anlatmaya çalışıyorum. (E23)
- İhlas suresini anlamını tefsirini çocukların anlayacağı videolar kullanarak anlatıyorum böylece Allah'ın özelliklerini de incelemiş oluyorlar. (E24)
- Çocuklar Allah'ın varlığını birliğini anlamakta biraz zorlanıyorlar. Ama kainatın bir yaratıcıya ve idareciye ihtiyacı olduğunu günlük hayattan benzetmeler yaparak anlatmaya çalışıyorum. (E27)

- Bize verdiği nimetleri anlatıyorum böylece bizim için her şeyi yaratan cömert bir yaratıcıya şükür ediyoruz. (E28)
- Bu konudaki kazanımı elde etmeleri biraz zor oluyor. Aslında en temelde öğrenilmesi gereken bu iman meselesini somutlaştırmak bizim için de zor. (E29)
- Doğal gözlem yaptırıyorum, dışarı çıkarıp yaratılan şeylere bakmasını onları kim yarattı niçin yarattı vs. gibi sorular soruyorum. (E30)
- Mahalli idareciler veya okul idaresi gibi konumda olanlarla görüştürüyorum. Onlardan iki tane olduğunda olacak sorunları onlardan dinliyoruz. Veya maket oyuncaklar yapıyoruz. Bunların üzerinden bunların kendi kendine olup olmayacağı hakkında sorular soruyorum. (E31)
- Görsel ve yaş seviyesine göre anlatım yapıyoruz. Allah'ın tekliğinin gerekliliğini anlatan drama uygulamaları yaptırıyoruz. (E32)
- Ayı ayrı yaratıcı olsaydı gece ve gündüz asırlardır böyle düzenli olmazdı diye konuşuyoruz. (E33)
- Bu soruya E1, E15, E17, E18, E20, E21, E25, E26, E34, E35, E36, E37, E38, E39, E40 yanıt vermemiştir.

6- “Çocuklar Peygamberlerin görevlerini ve kişilik özelliklerini anlamada sıkıntı yaşıyorlar mı?” sorusuna katılımcılar şu yanıtları vermişlerdir:

- Hayır, bir sıkıntı yaşamıyorlar. (E1)
- Kişilik özelliklerini anlamakta zorlanmıyorlar ancak peygamberlik özelliklerini anlamada zorlanıyorlar. (E2)
- Hayır, zorlanmıyorlar. (E3)
- Yaş grubu gereği anlama da zorluk çekmektedirler. (E4)
- Bazıları zorlanıyor bazıları zorlanmıyor. (E5)
- Peygamber kavramını bilmiyorlar ancak bir öğretici olduğunu söyleyince anlıyorlar. Kişilik özelliklerini hikâye, drama yoluyla anlatınca anlıyorlar. (E6)
- Onların seviyelerine hitap ederek anlatınca anlıyorlar. (E7)
- Tam algılayamıyorlar. (E8)
- Allah ve peygamber bir gibi görüyorlar. Bunu anlatmak biraz zor oluyor. (E9)
- Hayır, yaşamıyorlar. (E10)

- Tam olarak bu konuyu anladıklarını düşünmüyorum ancak ön bilgi olması açısından önemli olduğunu düşünüyorum. (E11)
- Hayır, genel olarak böyle bir sıkıntıyla karşılaşmadım. (E12)
- Bu konuda ders yaptığım grupta sorun yaşamamıştım. (E13)
- Evet yaşıyorlar. Ama bunun onları dinleyerek yine meseleyi onlardan öğreniyorum. Niye bu özelliklerin lazım olduğunu, her iş için gerekli şartların gerekliliği üzerinden konuşuyoruz. (E14)
- Hikâye yöntemleri ve izlediğimiz animasyonlar ile çok güzel anladıklarını gördük. (E15)
- Hayır, yaşamıyor. (E16)
- Hayır, herhangi bir sıkıntı yaşamıyorlar. Görsel ve sunularla Hz. peygamberin görev ve kişilik özellikleri anlatabiliyorum. (E16)
- Çok fazla karşılaşmadım. (E17)
- Hayır, çoğunlukla yaşamıyorlar. Peygamberin beşer ve insani özelliklerinin yazdığı kartlar hazırlıyorum bu kartlarla oynadığımız oyunlar sayesinde bunları birbirinden ayırt edebiliyorlar. (E18)
- Hayır, bir sıkıntı yaşamıyorlar peygamberimizin hayatını anlatan çizgi filmler ve sunular ile konuyu anlatıyorum. (E19)
- Evet, vahiy vb. konularda sorun yaşanıyor. (E20)
- Kısmen bazıları bu sorunu yaşıyor. (E21)
- Hayır, sıkıntı yaşamıyorlar. (E22)
- Onunla yaşamış gibi anlattığımız zaman çok daha iyi anlıyorlar. (E23)
- Evet, büyük çoğunluğu sorun yaşıyor. (E24)
- Hayır, yaşamıyorlar. (E25)
- Bazen sıkıntı olsa da uygulamalı oyun ve anlatımlarla bu sorun aşıyor. (E26)
- Evet bazen yaşanmakta. (E27)
- Hayır, rastlamadım. (E28)
- Örneklerle anlatınca yaşlarına uygun bir şekilde sıkıntı olmuyor. (E29)
- Hayır, genellikle eğlenceli oyunlar eşliğinde olumlu sonuçlar alıyorum. (E30)
- Peygamberi anlatan çizgi filmleri gösterince sorun olmuyor. (E31)
- Ben bir sorunla karşılaşmadım anlatırken iyi anladıklarını sanıyorum. (E32)

- Peygamberi diğer insanlardan ayırt etmek konusunda video ve görsel sunular kullanarak onlara öğretim yapıyorum. (E33)
- Diyanet yayınlarından faydalaniyorum böylece kolay öğreniyorlar. (E34)
- Bir sorunla karşılaşmadım. (E37)
- İlk başta sorunlar yaşıyor ama zamanla diğer iman konularıyla birleştirip anlatınca aşıyor. (E38)
- Hayır, bir sıkıntı yaşamıyorlar. (E40)
- Bu soruya E35, E36, E39 cevap vermemiştir.

7- “Çocuklara cami, mescit gibi dini mekanların önemini ve insanlara bu mekanlarda bulunmanın olumlu etkilerini hangi yöntemlerle fark ettiriyorsunuz?” katılımcılar sorusuna katılımcılardan aldığımız yanıtlar şöyledir:

- Bu mekanlara gidildiğinde bir ödül verme durumu olursa olumlu yönlerini fark ettirme etkili olmaktadır. (E2)
- Kardeşlik ve paylaşma duygusu üzerinden anlatıyorum. (E3)
- İlgili çizgi filmler izletilip bu yerlerde uygulama yaptırıyorum. (E4)
- Cami ziyaretinde bulunuyoruz. (E5)
- Mini maketler yaparak camiye giden orda vakit geçiren insanların özelliklerini konuşuyoruz çizgi film izletiyorum. (E6)
- Birlikte kılınan namazların insanlar arasında muhabbeti arttırdığını göstererek ilgilerini çekiyorum. (E7)
- Camiyi ziyaret edip imamla konuşuyoruz. (E8)
- İbadetin Din için bir sorumluluk olduğunu öğrettikten sonra bu ibadetlerin camilerde uygulamalarını sağlayarak. (E9)
- Cami ve mescitlere götürüp ortamda öğrenmelerini sağlayarak. (E10)
- Kurs açılmadan önce sınıfımızı süslüyoruz. Camide çocuklarla oyun oynuyoruz, mescidi sevdiriyorum. Elif be harflerini oyun oynayarak öğreniyoruz. Çikolata ve şekerlerle renklendiriyoruz. (E11)
- Dini mekanlara kişilerin ihtiyacı olduğunu anlatıyoruz. Oraların da bizim evimiz olduğunu ve dini mekanlarda daha mutlu daha huzurlu zaman geçirdiğimizi hem anlatıyoruz hem yaşatmaya çalışıyoruz. (E12)
- İnsanların bir arada olmasının selamı, tebessümü yaygınlaştırması üzerinden konuşuyoruz. (E13)

- Bazen bir ihtiyaç sahibini orada fark edebiliyoruz. Bir arada olmanın insanın üzüntüsünü giderdiğini acısını hafiflettiğini gösteriyoruz. (E14)
- Mescitteki, camideki huzurun, onlarda oluşturduğu gülücükler her şeyi anlatıyor, bu mekanları gezdiriyorum. (E15)
- Gezi düzenleyip oradaki atmosferi tanımlarını daha sonra okuldaki hallerinden bahsedip caminin de mescidinde aynen okul gibi bizi birleştirdiğini aramızdaki sevgiyi çoğalttığını anlatıyorum. (E16)
- Kandil gecelerini ve ibadetlerini anlatıyorum. Allah'ın sevdiği mekan, Allah'ın evi şeklinde tasvirler yapıyorum. (E17)
- Bu yerlerin Allah'ın sevdiği yerler olduğunu söylüyorum. (E18)
- Cami gezisi yapıyoruz tanıtıyoruz insanların orda huzurlu bir ortamda ibadet ettiklerini anlatıyoruz taklit ettiriyoruz, sevdirmeye çalışıyoruz. (E19)
- Bu yerleri gezip görmelerini sağlıyorum. (E20)
- İslam dini için kutsal ve önemli gecelerde günlerde camilerde yapılan programlara katılmalarını teşvik ediyorum aileleriyle bu konuda görüşüyor ve vakit namazlarını en azından camilerde kılmalarını tavsiye ediyorum. (E21)
- Camiye götürerek orada manevi atmosferi hissetmelerini sağlıyorum. (E22)
- Camiye götürüyorum gördüklerini konuşuyoruz. Caminin herkesi nasıl bir araya getirdiğini görüyorlar. Bu evin sahibi çok saygıya layık demek ki diyerek konuşuyoruz. (E23)
- Anlatım, drama, sanat etkinliği yaparak imkan dahilinde camiye giderek fark ettiriyoruz. (E24)
- Dua etmenin Allah ile konuşma, bir diyalog olduğunu düşündüklerinde bu onlara cami gibi kavramları kutsallaştırma durumu kazandırıyor. (E25)
- Ben Allah'ın evi burada ses yükseltmeyelim olumsuz kelime kurmayalım, temiz tutalım şeklinde bir yaklaşım gösteriyorum. (E26)
- Soru cevap ile buraların önemini vurgulamaya çalışıyorum. (E27)
- Tren olup camiye götürüyoruz çocukları abdest alıp imam ile namaz kıldırıyoruz. Zaten çocuk orda çok mutlu oluyor, çünkü ertesi gün öğretmenim bir daha gidelim mi camiye diyor. (E28)
- Yaşayarak gerçekleştiriyoruz. (E29)
- Cami için evden çıktıklarında Allah'ın onları çok sevdiğini, meleklerin onları gördüğünü, çok iyi insan olduklarını, iyi bir Müslüman olduklarını anlatarak

pekiştirmeye çalışıyorum ve bunları anlatırken hep gülerek mutlu bir şekilde anlatıyorum. (E30)

- Dini mekanların önemini ve gerekliliğini anlatıyorum diğer dinlerin kutsal mekanlarıyla karşılaştırmalı olarak dinimizin ibadet mekanları ve kutsal yerlerini onlara görsellerle anlatıyorum sonra konuyla ilgili bilgi yarışması düzenliyorum. (E31)
- Allah ile daha yakın olduğunu duaların kabul olduğuna inancını benimsemelerini sağlıyorum. (E32)
- Böyle bir ortam için küçük çadırlar kuruyoruz dışta gürültülü bir alan içerde huzurlu hoş bir ortam ne kadar huzur bulduklarını yine kendi deneyimliyorlar. (E33)
- Camilerde Allah var hissine kapılıyorlar ve buraları gezince huzurlu oluyorlar. (E34)
- Camide oyun oynatıp oraları keşfetmelerini sağlıyorum. (E35)
- Resim çizdirip gezdirerek sağlıyorum. (E36)
- Cami ziyareti yapıyoruz. (E37)
- İyi ve kötü insanları nereye gittiğini göstererek hikâye tekniği, örnekler vererek öğretiyoruz. (E38)
- Genelde çevremizdeki büyüklerimizi örnek vererek fark etmelerini sağlıyoruz. (E39)
- Bu ortamlarda daha çok vakit geçirerek oluşturuyoruz. (E40)

8-“Bayram ve Kandil gecelerinin önemi ve temel özelliklerini fark etmeleri için uygulanabilecek yöntemler önerir misiniz?” sorusuna katılımcılardan aldığımız yanıtlar şöyledir:

- Bayram ve Kandil gecelerinde ibadet ama çocuklarla özel onların sevebileceği etkinlikler yapma bu geceleri anlamlı kılma bir yöntem olabilir. (E1)
- Kandilin özelliğine göre çocukları ilgilendirebilecek nitelikte sunulan hazırlarım. (E2)
- O gün için program ve hazırlık yapılır hediyeler hazırlanır. (E3)

- Hediye, ikramlık ve tebrik kartları hazırlayarak bu günün aslında farklı bir gün olduğunu, insanların birbirini tebrik ettiğini dualar ettiğini anlatabiliriz. (E4)
- Bayram ve kandillerde çocuklar kandil simidi dağıtabilir, mendil verilebilir çocuklara, bunun güzelliği ve önemi anlatılabilir. (E5)
- Kandil ile ilgili o hafta etkinlik ve görseller çok etkili olmaktadır. (E6)
- Bayram ve kandil gecelerinde Müslümanların bir araya gelmesinin birlik ve beraberlik içinde bulunmalarının önemini video ve görsellerle anlatıyorum. (E7)
- Kandil gecelerinde her zamankinden daha özel şeyler yaparak bir bayram günü havasını hissettirecek gibi daha fazla paylaşım yaptırarak, en güzel kıyafetler giyilip en fazla ibadet yapanları taltif ederek camilere programlara götürülerek güzelleştirilebilir. (E8)
- Bayram ve Kandil günleri namazla, ibadetle, ilahilerle geçirerek bayram havası katıyoruz. (E9)
- Bayram ve Kandil günlerini diğer günlere göre daha güzel elbise daha güzel etkinlikler ve farklı ezgilerle geçirmek. (E10)
- Küçük hediyelerle komşuları mutlu etmek (kandil simidi gibi) . (E11)
- Evimizi mescit fotoğrafları ile süslemek. (E12)
- Birbirimize dua etmek, komşuya yemek ikram etmek. (E13)
- Maketten İslam coğrafyasına ait tarihi mekanlar yapmak vs... (E14)
- Evet, o günleri biz bayram günleri olarak kabul ediyor ve aynı o şekilde hazırlanıyoruz sınıf süslenir pano hazırlanır o gün ile ilgili boyama yaptırılır ikramlar dağıtıp o günün özelliğini anlatacak oyunlar oynanır. En sonunda o günün önemini anlatan iki kukla karşılıklı konuşur ve hikâye ile sonlandırırım. (E15)
- Hediyeleşerek, kına yakarak, sınıfı süsleyerek ve program yaparak. (E16)
- Salavatlar çektiriyoruz ilgili videolar seyrettiriyoruz sınıfı süslüyoruz o güne özel ufak hediyeler hazırlıyoruz. (E17)
- Sözlü anlatım, drama, masal kullanıyorum. (E18)
- Peygamberin hadis ve uygulamalarını anlatıyor ve resimli sunularla onlara bayram ve kandillerinin önemini fark etmelerini sağlamaya çalışıyorum. (E19)

- Kandille ilgili resim ve etkinlik yaparak. (E20)
- Konuya uygun kukla oyunuyla tebrik kartları hazırlatırım şiirle çocuk ilahisiyle bu günlerin önemine değinilir, ayrıca küçük hediye alınabilir. (E21)
- Özel gecelerin önemini anlatarak ve aile bireylerinin örnek teşkil eden davranışlarıyla pekiştirerek bu özelliği kazandırıyoruz. (E22)
- Genelde bu yaş grubuna daha çok eğlenceli aktiviteler ile yaklaşıyorum daha kalıcı ve nitelikli oluyor. (E23)
- Soru cevap ve sanat etkinliği yapıyorum. (E24)
- Kutlamalar yapılabilir, sınıf süslenir, küçük hediyeler alınır, sünnet-i seniyye yarışmaları düzenlenir buna aileleri de dahil edebiliriz. (E25)
- Programlar düzenlemek gerekir. (E26)
- Bayramı sembolize eden süslü kartlar, aktiviteler yapılabilir. Sevdirecek ufak hediyeler, şekerler verilebilir. Bayramı anlatan oyun oynanabilir. (E27)
- Her öğrencime İslam dininin bayram ve kutsal gecelerini aileleriyle birlikte araştırmalarını edindikleri bilgileri hepimizle paylaşımlarını istiyorum sonra edindiğimiz tüm bilgileri bir araya getirip bunları hazırladığım bir video ile onlara tanıtıyor ve bu gecelerde yapılan ibadetlerin faziletlerinden bahsediyorum. (E28)
- Çeşitli resim ve etkinlik yapıp evin bir duvarına asabiliriz. (E29)
- Önceden kart hazırlıyoruz mesela Mevlit Kandili için özel kart çalışmaları yapıp kaplarımızı astık birçok farklı yöntemler yapıyoruz. (E30)
- Heyecanlı bir hazırlanış ve önceki bayram ve gecelerde yaşanmış kazanımları aktarmak faydalı olmaktadır. (E31)
- Farkındalık yaratacak özel kutlamalarla fark ettirilir. (E32)
- Hediye kartları ve şekerlemeler kullanılır. (E33)
- Eski geleneklerimiz çok güzel bayram akşamı ellerimize kınalar yakılırdı, mesela bence çok geleneklerimiz kaybettik bunları tekrar öğretmeliyiz. (E34)
- Mesela Ramazan ayı için davul etkinliği yapmıştık. Yine tekne orucu tutmuştuk. Bayramda, online bayramlaşmıştık. Bu tür uygulamalarla önemli günleri kavıyorlar. (E35)
- O gün en güzel kıyafetleri giyerek gelmelerini söylüyorum, ikramda bulunuyorum. (E36)

- Bayram ve Kandil günlerine bizim önem vermemiz o günleri dolu dolu yaşamamız yeterli bence farklı bir şeyler yaparak örneğin yakınlarımızı ziyaret etme yetim çocukları sevindirme uygulamaları gibi. (E37)
- O günün özel olduğunu hissettirmek, hikâye okumak, hediyeler, konu ile ilgili bir şeyler izletmek. (E38)
- Bu konuda da en güzel örnek aile büyüklerini örnek göstererek yol alınabilir. (E39)
- Bu günlerin önemini önceden hazırlıklar, manevi bir hava ortamı yaratarak heyecanlı bir hale getirebiliriz. (E40)

9- “Doğruluk, dürüstlük ve güvenilir bir insan olma gibi erdemleri çocuklara kazandırmak eğitimin esas amaçlarından. Bu erdemlerin Allah'ın sevdiği davranışlar olduğunu öğrenmelerinde, peygamberin bu özellikleri taşıyan birer insan olarak öğrenmede en etkili öğretim yöntemi sizce nelerdir?” katılımcılarımızın bu soruyu şöyle yanıtlamışlardır:

- Uygun rol model olma en etkili yöntem olabilir diye düşünüyorum. (E1)
- Dürüstlüğü her zaman ödüllendirmek ve bunu peygamberin hayatından örnekletmek gerekir. (E2)
- Günah ve sevap kavramları yerine doğru ve yanlış kavramları kullanılabilir. (E3)
- Aslında bu konu bir bütün olarak işlenir çocukların davranışları gözlemlenir doğru ve yanlış davranışlar hikâye veya drama ile dile getirilir. (E4)
- Rol oynama, beyin fırtınası uygulanabilir. (E5)
- En etkili yöntem buluş yöntemidir. Bu bilgiyi ipuçları ile çocuklar kendileri keşfetmelidir. (E6)
- Evde yapmalarını istediğimiz görevler ve bunun kamera ya da fotoğrafla öğretmene iletilmesi yöntemi kullanılabilir. (E7)
- Örnek olma, peygamberimizi ve diğer peygamberin hayatlarını örnek gösterme, hikâye tamamlama ve drama yöntemleri kullanıyorum. (E8)
- Bir öğretmende en çok olmasını istediği özellikleri sayıp peygamberlerinde birer öğretmen gibi olduklarına vurgu yapıp onun gibi olmaya çalışmaya teşvik ederek öğretilir. (E9)

- Öncelikle örnek olmak gerekir. Biz öğretmenler onlara dürüst olursak dürüstlüğü direk yaparak yaşayarak öğretmiş oluruz. (E10)
- En etkili öğrenme yöntemi kişinin ailesinin her ne olursa olsun dürüst güvenilir kişiler olmasıdır. (E11)
- Çocuklarla siyer dersi verilebilir. (E12)
- Emanetime sahip çık oyunu oynarım her gün bir kukla bir öğrenci ile beraber eve gider ama kukla öğrencinin boynunda ya da elinde olup tüm gün onunla birlikte geçirir vaktini diğer gün okula geldiğinde kukla ile beraber gün içinde neler yaptığımı kukla ile konuşarak anlatır. (E13)
- Soru cevap yaparak öğretilir. (E14)
- Drama ve hikâyeler kullanılır. (E15)
- Konuyla ilgili dramalar yapıyoruz hikâye anlatımları ilgili videolar ve her anlatımda doğruluk ve dürüstlüğün öneminden bahsedip ayrıca her konuda olduğu rol model olup dürüstlükten bizde ayrılmıyoruz verdiğimiz sözleri yerine getiriyoruz. (E16)
- Sözlü anlatım, drama en etkili yoldur. (E17)
- Evvela model olmaya çalışıyorum. Dürüst ve doğru insanların hikâyelerini anlatıyorum. Bu konuda kendilerinin de bir oyun sergilemelerini istiyorum böylece yaparak yaşayarak bu değerleri kazanmalarını sağlıyorum. (E18)
- Oda bizim gibi insandı ve herkese karşı dürüsttü diyerek bununla ilgili hikâye okuyoruz. (E19)
- Etrafı gözlemlemek en iyi yoldur. (E20)
- Öncelikle rol model olarak kendimiz uygulamalıyız. Doğru dürüst davrananları övmek alkışlamak tebrik ederek onların güzel davranışlarını pekiştirmek lazım. (E21)
- Düz anlatım bu davranışı kazandırma da ve örnek gösterme işe yarıyor. (E22)
- İlk olarak yalanın ne denli kötü olduğunu ve bizi nasıl kötü bir duruma düşürdüğünü anlatırım, ardından Rabbimizin ayetleri ile efendimizin sünneti hadisi ile tamamlarım. (E23)
- Drama, hikâye ve eğitsel oyun kullanırım. (E24)
- Örnek olmak gerekir. (E25)

- Elif harfinin dimdik oluşuyla Müslümanı özdeşleştirerek ve peygamberimizin hayatından (Muhammed'ül Emin mesela) kısa ama akılda kalıcı örnekler vererek ya da kıssalar anlatarak bu olguyu doldurmaya çalışıyorum. (E26)
- Eğitsel bir oyun kullanmak böyle bir değeri kazandırmak için etkili bir yöntem diye düşünüyorum. (E27)
- Çocuklara bu erdemler insanda olursa hem Allah hem insanlar o kişiyi sever diyorum. (E28)
- Tek tek her çocuğa efendimizin belli bir ahlakını veriyoruz üzerine kağıt yapıştırıyoruz kendilerine seçip fark ediyorlar ve uyguladıktan sonra o ahlaka bürünüyorlar. (E29)
- Oyunlu öğretim ve ilgili video izletmek faydalı olacaktır. (E30)
- Hep doğru konuşmak güvenini kazanacak yöntemler kullanmak. (E31)
- Yaşamak ve yaşatmak etkili olacaktır. (E32)
- Örnek olarak sağlanabilir. (E33)
- Bence en etkilisi dürüst olmayanların başına gelebilecekleri anlatmak toplum içinde nelerini yitirebileceğini göstermek. (E34)
- Öğreticinin öncelikle bu vasıfla model olması en etkili yoldur. (E35)
- Drama ile yapılır. (E36)
- Bu erdemleri biz yaparken bunu Peygamberimiz böyle yaptı ve biz de onun için böyle yapıyoruz diye gösteriyorum yapıyorum. (E37)
- Sınıf içerisinde örnek olmak, aileye bu konu ile ilgili hassas olmasını belirtmek, böyle olduğunda sonucunun güzelliğinden bahsetmek gerekir. (E38)
- Kendi nefisini kardeşine tercih etmesini, paylaşmayı anlatarak ve peygamberimizin hayatını örnek vererek yapmalıyız. (E39)
- Drama ile canlandırırım. (E40)

10- “İbadetlerin gerekliliğini fark etmede ve ibadetleri uygulamaya istek konusunda ne çeşit sorunları gözlemlediniz? Bu hususta çözüm önerisi olarak neleri sunarsınız?” sorusuna katılımcılardan aldığımız yanıtlar şunlardır:

- Bir sorun gözlemedim. (E1)
- Sıkılma, ibadetin mahiyetini bilmeme, aile ve arkadaşları tarafından alay konusu olma gibi sorunlar gözlemledim. İbadetleri istedikleri ve kendilerini

hazır hissettikleri zaman yapma, neden yapılması gerektiğini anlatma çözüm olabilir. (E2)

- Ailede ibadet uygulamaları görmeyenler zorluk yaşıyor. Sınıf içinde ibadet uygulamalarına yer vererek ödüller vermek çözüm olabilir. (E3)
- İstekli olmayıp zorlandıklarında asla memnun olmadıklarını gördüm, ibadetin güzelliğini anlatıp kararı onlara bırakmalıyız. (E4)
- Aile ile irtibat halinde olunması gerekiyor. (E5)
- Anlatılan konular evde de uygulanmalı . (E6)
- Çocukların büyük çoğunluğu ibadetler konusunda bilinçli ve bunun gerekliliğinin farkında ancak bazı çocuklar ibadet kavramıyla tam olarak tanışmamış oluyorlar. Çünkü ailelerinde bu konuda tutarlı bir davranış örüntüsü görmemişler. Çocukların gösterip yaptırma rol model olma yöntemleriyle bu davranışı kazanmalarını sağlamaya çalışıyorum. (E7)
- Kısa süreli öğrenip uygulamada çabuk bıraktıklarını gözlemledim Aile ile iş birliği içinde olarak yaptıkça taltif ederek sağlıyorum. (E8)
- Aile de ibadet olmayınca çocukta da ibadet bilinci oturmuyor maalesef. O yüzden kurs aile etkinlikleri olmalı . (E10)
- Bunu bir borç edası ile değil güzel bir davete iştirak, eğlenceli bir eylem olarak sunabiliriz. Bunu cemaatle yapmak onları bu ibadete daha çok teşvik edecektir. (E11)
- Namaz kılmaya meyilli oldukları için namaz ağacı etkinliği yapıyorum. (E12)
- Dualarda zorluk olduğundan dolayı dua kelebeği yapıyoruz. (E13)
- Aile yapısı bu konuda çok önemlidir ibadetleri anlatırken Allah'a karşı sevgiyi herkes bir şekilde ifade eder sınıf ile birlikte bir röportaj yaparım mikrofon sende oyunu annene nasıl sevgini gösterirsin diye her kes bir fikir söyler. Bende en son mikrofonu alarak bu hareketleriniz sizin annenize olan sevginizi gösteriyor öyle değil mi evet cevabi gelince ibadetlerde bizim Allah'a olan sevgimizi gösterir kimi çok sever ve çok güzel ibadet eder kimi de yaramazlık yapar. Aman bu kadar yeter der ve az yapar ibadetini biz ne kadar özenli ve güzel yaparsak ibadetimizi o kadar sevgimizi göstermiş oluruz. (E14)
- Dikkat toplayarak ve sevdirek öğretmek, alışlagelmişin dışına çıkarak. (E15)

- Bir sorun gözlenmedi . (E16)
- Çok bariz bir sorun yaşamadık sınıf içindeki uygulamalarda ,beraber yaptıkları için çok hevesli oluyorlar zaten sadece oruç tutarken yarım gün tekne orucunda zorlananlar oldu onlarda yine arkadaşlar ile olunca sıkıntı olmadı . (E17)
- İbadetleri düzenli yapmıyoruz, toplu ibadetler çok hoşlarına gidiyor. (E18)
- Sembolik ödüller veriyorum ve bu ödülleri belli bir sayıya ulaştığında onlar için bir kutlama ortamı oluşturun. (E19)
- Abdest almak zor geliyor namaz kılmaktan yarışma yapmak teşvik edici olur. (E20)
- Maalesef çocukların önlerinde örnek kişiler pek olmayınca çocuklarda ibadetin önemini fark edemiyorlar. Onlara rol model olacak kişiler çevre ortam oluşturmak gerekiyor. (E21)
- Ahlaksal boyut değil eylemsel yönde karşılaşılan problemler konusunda çocuklara taviz vererek kolaylaştırarak ibadeti sevdirmeye çalışıyorum. (E22)
- Genelde namaza karşı bir tembellik var. (E23)
- Sanırım ilk önce neden ibadet etmeliyiz sorusunu içini doldururum, daha sonra Efendimizin ibadetler karşı hassasiyetini anlatır, daha sonra örnek olmaya çalışırım. (E24)
- Öğrenci katılmak istemiyor namazı öğreniyoruz hep birlikte namaz kılacağız ama öğrenci çekingen tavırlar sergiliyor. Öğrenci istekli ise yaptırmalıyız. (E25)
- Eğitim ilk ailede başlar ve çocuk anne babayı örnek alır. (E26)
- Çok küçük oldukları için tabi ki biraz zorlanılıyor ama ilk olarak mükemmel bir ibadet tatbikinden çok Allah'ı sevmeyi, O'nu üzmemeyi öğrenirlerse daha güzel oturacağına inanıyorum bu konunun ibadetlerde de sıkmadan ve sevdirecek, ödüllendirerek teşvik edilebilir. Çocuk sahabe örnekleri verilebilir. (E27)
- Öncelikle ibadetlerin neden yapıldığını ve niçin gerekli olduğunu onlara anlatıyorum. Sonra bu ibadetlerin uygulamasının görsel bir video ile nasıl yapıldığını onlara gösteriyorum. (E28)
- Araştırma yapmak lazım, çabuk sıkılıyorlar yapmak istemiyorlar isteksizlik elbette oluyor ama arkadaş ortamı ile birileri teşvik ettiğini gördük. (E30)

- Kazanım olmadığında veya eğlenceli olmadığında, ilgilenilmediğini fark ettiğimiz için ödüllendirerek veya eğlendirerek ilgiyi artırma yaparız. (E31)
- Çokta sorun olmuyor. (E32)
- Ailesinde görmemesi . (E33)
- Çabuk sıkılma sorunu var. (E34)
- Biraz daha eğlenceli hale getirirdim. (E35)
- Rahatlığa alışmış bir toplum var şimdi. Ayrıca dini yetersizlikler mevcut. Bu yüzden ibadetleri uygulamada isteksizlik veya hiç yapmama durumu var. Bence doğru rol model olarak çevremize de faydalı olabiliriz. (E36)
- Dikkatlerini verememeleri sorun, uygulamalı olarak göstermek çözüm. (E37)
- Sadece iyi bir örnek olarak bu sorunu çözebiliriz. (E38)
- Dikkat süreleri kısa olduğu için onlara uzun geliyor, kısa kısa ama yeteri sıklıkta uygulama dersleri yapmak. (E39)
- Devamlılığının olması bu konuda da ödüllendirmek gerekir. (E40)
- Bu soruya E9. VE E29 cevap vermemiştir.

11- “Çocukların Kur’an-ı Kerim’i diğer kitaplardan ayırt etmeleri hususunda hangi yöntemi kullanmak daha verimli olacaktır? Önerileriniz nelerdir?” sorusuna verilen cevaplar da şöyledir:

- Kur’an-ı Kerime değer affetme, özen gösterme bu konuda model olma bir yöntem olabilir. (E1)
- Allah’ı doru anlatıp yüceliğini netleştirelim sonra sözünün yüceliğini kavramaya çocuğa bırakmak fayda sağlar. (E2)
- Boyama etkinliği ve maket yapılır, mushaf gösterilerek bunun üzerine konuşulur bir süre gündemde tutulur. (E3)
- Kur'an kitabına özenli davranılmalı, yüksek yerlere koyulmalı. Bu bir farz değil bir güzel adettir. Milletimize has bir özelliktir. (E4)
- Kur’an’ın nasıl indirildiğini İslam dini için önemini ve bize bir rehber olduğunu peygamberin hadislerini anlatarak öğretmeye çalışıyorum. (E5)
- Kur’an’ın çok özel birinden gelen bir mektup gibi özel hissettirerek ve bizde de o özel davranışı sürekli görerek taklit etmelerine yardımcı olarak sağlıyorum. (E6)

- Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelimidir diğer kitaplar ise insan elinden çıkmıştır diyorum. (E7)
- Onun içinden hayata dair kıssaları ve örnekleri göstererek. (E9)
- Yüce Allah'ın bize hediyesi olduğunu Resulullah ile bize gönderildiğini söylüyorum. (E10)
- Hazine bul oyunu oynar define arar bulduktan sonra hazinenin olduğu kutudan Kur'an ve iki kukla çıkar ve öneminden bahsederim. (E11)
- Fiziken hürmet gösterme gerekliliğinin nedenini anlatırım. (E12)
- Bir soru olduğunda Kur'an'a başvuralım gelin deyip berber ayeti okumak fayda verir. (E13)
- Kur'an'ın Allah'ın bize gönderdiğini ve Kur'an'ı süsleyerek rafın üstüne koyarak özel olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. (E14)
- Kur'an'ı birebir tanıtmanın etkili olduğunu düşünüyorum dokunarak sayfalarını açarak onların yanında belli bir bölüm okuyup onlarla ilgili alanlarda meal okuyarak. (E15)
- Tutarken, okurken saygılı davranmak, genelde aileler bu bilinci aşıyor. (E16)
- Kur'an'ın çocuk haklarıyla ilgili söylediklerini peygamberimizin çocuklara olan sevgisini ve onun Kur'an ahlakını taşıdığını anlatan görseller hazırlarım. (E17)
- Kur'an'ı Kerim'le ilk tanışmasını özel ve önemli hale getiririm. (E18)
- Öncelikle kâinat kitabımız olduğunu belirtip meraklandırarak biz için önemli bir kitap olduğunu vurgulayıp kitabı incelemelerini sağlamamız lazım dokunarak içine baktırarak gibi. Hazine sandığına koyup saklayıp bulma oyunuyla onu hazine kadar değerli olduğunu hissettirebiliriz. (E19)
- Kitabın kutsallığı ona saygı olarak gösterdiğimiz tavırlarla pekişiyor. (E20)
- Rabbimizin kelimeleri sözleri olması Rabbimiz yücedir kitabımız da yücedir. Diğer kitaplar insan ürünü bu ise ilahi derim. Direkt bu alanda anlatırım. (E21)
- Drama ve eğitsel oyun ile sevdirmek olabilir. (E22)
- Kur'an'la çok zaman geçiren çocuk zaten o ayrımı yapabilir. Burada ebeveynlere çok iş düşüyor yap demekten ziyade çocuğun yanında sürekli

Kur'an'ı okumalı, ibadetlerini yapmalı ki, çocuk dinine, kitabına aşına olsun. (E23)

- Kur'an-ı Kerim'i tanıtmak Allah kelamı bir kitap olduğunu anlatmak için çocuklara nüzul sürecini anlatıyorum peygamber efendimizin bu süreçte yaşadıklarından söz ediyorum. Hadislerden oluşan bir sunu ile konuyu destekliyorum. (E24)
- Yere koyduklarında uyarıp bize ders verdiğini hatırlatmak gerekir. (E25)
- Her hikâye kitabının başına veya diğer kitaplar okumadan önce öncelikle Kur'an-ı Kerim kitabımızın değerini yüksek koyarak ve üstünlüğünü tek tek fikir alarak tartışıyoruz öyle kitaplara başlıyoruz. (E26)
- Kur'an-ı Kerim'e karşı davranışların daha saygılı olması gerekliliğini anlatan uygulamalarla en önemlisi doğru bir rol model olarak anlatıyorum. (E27)
- Görsel etkinlikler ile anlatıyorum. (E28)
- Kur'an'a saygı ve sevgi çiçeği boyaması yapıp gün içinde de öğretmenin gösterdiği saygıyı görmelerini sağlıyorum. (E29)
- Sıkmadan öğretmek önemlidir. (E30)
- Yaşları daha çok görsele yönelik olduğu için önce okurken eline alırken rafa kaldırırken dikkatli davranmaları gerektiğini anlatarak gösterirsek ne kadar önemli bir değer elinde olduğunu anlayacaktır. (E31)
- Kursta onu itina ile taşımak, okumak bu tür faaliyetler, çocukların bu kitabın farklı olduğunu kavramada yardımcı olacaktır. Hikâyeler ile örneklendirmek gerekir. (E32)
- Kur'an'ın Allah'tan bize gelen çok önemli bir hediye bir mektup olduğunu söylüyorum ve ona ancak temiz olanların yani abdest almayı da bu yolla öğretmiş oluyorum abdest ile öğrenmiş oluyorlar. (E32)
- Tanıtmak, göstermek, özel olduğunu anlatıp hissettirmek. Gerekir. (E33)
- Bu konuda da çocuklarımıza gereken bilgi verilince bunun ilahi bir kitap olması ve diğer kitaplar dan farklı olarak Allah kelamının olduğunu izah ederiz. (E39)
- Bu soruya E34, E35, E36, E37, E38, E40 yanıt vermemiştir.

12- “Çocuklar Kelime-i Şehadet'in dinimizdeki önemini anlamada ve izah etmede zorluk çekiyorlar mı?” sorusuna katılımcılar şu şekilde cevap vermişlerdir:

- Evet, çoğunlukla . (E1)
- Hayır. (E2)
- Hayır. (E3)
- Bu dönemdeki çocukların soyut kavramları anlamaları ve anlamlandırmaları açıkçası zor. Bu bakımdan Kelime-i şahadet anlamada ve izah da zorluk çekiyorlar. (E4)
- Evet, bazen. (E5)
- Evet, dolaylı olarak dersler bu çerçevede işlendiği için sorun yaşamıyoruz. (E6)
- Bazen. (E7)
- Hayır. (E8)
- Önemi anlamakta veya izah etmede zorluk çekmediklerini gözlemledim. (E9)
- Evet çekiyorlar. Çünkü soyut bir kavram bunu anlatmanın zorluğu var ama güzel yolları da var. (E10)
- Herkesin bir ismi vardır. Müslümanın ismi ise kelime-i şahadet tır kelime-i şahadet getiren Müslüman ailesine giriş yapar ve artık o da Müslüman olur anahtar etkinliği ile yapar ve aç kapıyı bezirgan başı oyunu ile tamamlarım. (E11)
- Çocuk sinemaları kullanılabilir. (E12)
- Yaş grubuna göre değişiyor altı yaşındaki bir çocuk anlayıp anlatabilirken yaşı daha küçük olanlar için hiçbir şey ifade etmeyebiliyor ya da anlatamıyor. (E13)
- Manasıyla ezberlemekle yetiniyoruz, bu bile çok güzel . (E14)
- Evet, bu konuda zorluk yaşadıklarını gördüm. (E15)
- Pek değil . (E16)
- Hayır.(17)
- Hayır, görmedim. (E18)
- Güzel ve anlayabilecekleri gibi anlatılırsa anlıyorlar. (E19)
- Çocuğun aile yaşantısı çok önemlidir. Bazı çocuk idrak edemiyor ama bazı çocukta çekirdekten almış oluyor bu bilgileri ve eğitimi . (E20)
- İslam'ın şartı olarak öğrettiğimiz kelime-i şahadeti anlama ve izah etmede pek fazla zorlandıkları söylenemez. (E21)

- Anlatınca hayır bir sorun olmuyor. (E22)
- Elbette oluyor. (E23)
- Biraz Tevhid’le karıştırıyorlar. (E24)
- Önemini anlamıyorlar. Bazı çocuklarda sorun oluyor. (E25)
- Hayır, çekmiyorlar çünkü şu an taklit yapıyorlar ileride bu belli olur bu yoldan kötü bir şekilde istifade etmeyecekleri de kes indir onu söylemenin bile kendilerini rahatlattığını fark edeceklerdir bir gün . (E26)
- Evet, sıkıntı yaşıyor. (E27)
- Hayır, çok zorluk çekmiyorlar oyunlar eşliğinde coşkuyla hep birlikte öğreniyorlar. (E28)
- Hayır, zorluk görmedim. (E29)
- Bazen zorluklar olabiliyor. (E30)
- Çoğunlukla sıkıntı olmuyor. (E32)
- Karşılaşmadım.(33)

13- “Çocuklar ezanın önemini fark etmede, ezan okunurken saygı gösterme gibi davranışları benimsemede olumlu tutum geliştirebiliyorlar mı?”
sorusuna katılımcılar cevabında şu şekilde cevap vermiştir:

- Evet, geliştiriyorlar. (E1)
- Evet, olumlu davranıyorlar. (E2)
- Evet olumlu tutum geliştiriyorlar. (E3)
- Burada ailedeki diğer bireylerin olumlu rol model olması önemlidir. (E4)
- Evet, ezanın nasıl bir çağrı olduğu doğru anlatılmışsa fark ediyor. (E5)
- Ezan okununca hemen dua okuyup dinleyerek fark etmeleri sağlanır. (E6)
- Evet, bu konuda bir sorun yaşamıyoruz bu konuda olumlu davranışı kazandıklarını gördüm. (E7)
- Biri konuşurken nasıl ki onun sesini kesmeyip dinliyoruz. Biz de evde veya dışarıda bu hali takınırsak o da bizimle o hale bürünecektir. (E8)
- Zamanla olumlu tutum gösteriyorlar. (E9)
- Evet, gösteriyorlar. (E10)
- Evet, kaç kez ezan dinlettiğimde ya da ezanı duyduğumuzda bunu gayet rahat gözlemledim. (E11)

- Evet, sınıfça susup ezanı dinlediğimizde çok hoşlarına gidiyor. Bu konuda ailelerden güzel dönütler aldım. (E12)
- Evet, ezan sesinin namaza davet olduğunu ve bunun dinimizin bir parçası olduğunu görüp ezanı kutsallaştırdıklarını gördüm. (E13)
- Evet, ezana karşı saygı da bulunuyorlar örnek alınan davranışlarla pekişiyor. (E14)
- Zamanla oluşuyor. (E15)
- Evet, çok şükür sıkıntı olmuyor. Tekrarla ve ısrarla diyorum ki, tatlı dille verilen dini eğitimle hem çocuğu kazanıyoruz hem dinini, yani İslam'a bir evlat daha kazandırmış oluyoruz. (E16)
- Evet bu konuda duyarlı ailelerden geldiklerini düşünüyorum. (E17)
- Ezana karşı saygı tutumu geliştirmede herhangi bir problemle karşılaşmadım. (E18)
- Çok iyi algılıyorlar. (E19)
- Evet, çok dikkat ediyorum özellikle şehadeti tekrar ettiririm. (E20)
- Öğretici derste ezana saygısını gösterirse çok daha iyi anlıyorlar. (E21)
- Kesinlikle duyarlı davranıyorlar. (E22)
- Evet, her zaman dediğim gibi biz ne yaparsak çocuğumuz onu yapacaktır. (E23)
- Evet, bu konuda da çocuklarımıza gereken bilgi verilince olumlu tepkiler alınıyor. (E24)
- Evet, ama öncelikle bu farkındalık oluşturulmalı. (E25)
- Ezan konusunda hassaslar ailelerinden bu saygı davranışını öğrenmişler. (E26)
- Saygı konusunda bir sorun yaşamıyoruz. (E27)
- Sınıfta ezan okunurken nasıl davranmamız gerektiğini konuştuk. Bu güne kadar bir sorun yaşamadım. (E28)
- Ezan konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamıyoruz. (E29)
- Bir problemle karşılaşmadım. (E30)
- Çoğunlukla ailelerinde bu hassasiyeti kazanmış olarak geliyorlar bir sıkıntı yaşamıyorlar. (E31)
- Kelime-i Şehadette sorun yaşasak da ezan da bir sorun yaşanmamaktadır. (E32)

- Uygulama ve örnek olma davranışı ile sıkıntıyı ortadan kaldırıyoruz. (E33)
- Çocuklar bazen şهادette ve anlamada sorun yaşıyorlar ancak ezana saygı konusunda sorun yok. (E34)
- Örnek olmak uygulama ve tekrar yaptırmak fayda sağlamaktadır. (E35)
- Hayır, bir sorun yaşanmıyor. (E36)
- Çocuklar saygı konusunda hassas davranıyorlar bunda bir sıkıntı yaşanmıyor ancak kelime-i şهادeti anlamakta zorlanıyorlar. (E37)
- Hayır, sorun yok. (E38)
- Bazıları problem yaşasa da çoğunlukla her hangi bir sıkıntı yaşamıyorlar. (E39)
- Şهادet ve Ezan konusunda duyarlılar(E40)

14- “Çocukların İhtiyacı olduğunda yardım isteme, aile bireylerine, arkadaşlarına yardım etme, yardım edilmesi veya istenmesi gereken durumları bilme gibi yardımlaşma kazanımlarını elde etmelerinde sizce hangi öğretim teknikleri daha faydalı olacaktır?” sorusuna katılımcılar cevabında şu şekilde cevap vermiştir:

- Problem çözme, gözlem yapma, rol oynama ve drama gibi tekniklerin bu konuda daha faydalı olacağını düşünüyorum. (E1)
- Gösterip yaptırma tekniği kullanıyorum. (E2)
- Sorumluluk yüklenebilir yardım etmeyi öğrenmesi için ayrıca bu konu etkinliklerle anlatılabilir. (E3)
- Rol oynama ve drama teknikleri kullanmaktayım. (E4)
- İstasyon tekniği, gösterip yaptırma, anlatım tekniği, drama gibi teknikler kullanılmalıdır. (E5)
- Birebir sınıf da yapılan etkinlikler kullanıyorum. (E6)
- İstasyon tekniği kullanıyorum. (E6)
- Yaparak yaşayarak öğrenme daha etkili hayvan beslemelerine teşvik ediyorum, yardıma ihtiyacı olana yardım ettiğinde çocuğu sürekli taltif ediyorum. (E7)
- Örnek davranışlar sergilemek daha faydalı olacaktır. (E8)
- Drama yöntemi kullanıyorum. (E9)

- Doğuştan var olan empati yeteneğini koruyup geliştirmek faydalı oluyor. (E10)
- Güzel ahlakı öğretmemizle bu değerleri kazanacağını düşünüyorum. (E11)
- Oyun ile öğretiyorum. Arkadaşınla beraber yap hem yarış hem oyun oyna söylemlerimle yardım değerini kazandırıyorum. (E12)
- Olay canlandırma ve soru sorma yöntemi kullanıyorum. (E13)
- Kumbara oluşturuyoruz. Bizzat birlikte ihtiyaç sahiplerine yardım paketleri hazırlıyoruz. (E14)
- Her zaman olduğu gibi uygulayarak sınıf içinde bu etkileşimi sağlayarak veli ile iletişim halinde olarak başlayıp konuyla ilgili görsel işitsel materyaller ve drama yöntemi etkili olacaktır. (E15)
- Sözlü anlatım, drama, masal teknikleriyle öğretmeye çalışıyorum. (E16)
- Bu konuda bir oyun kurguluyorum ve çocukların bu oyunu canlandırmalarını sağlıyorum. Böylece yardım etme değerini kazanmalarına destek oluyorum. (E17)
- Eğitsel oyunları kullanıyorum. (E19)
- Örnek olmak, drama kullanmak, çocukları bu yaptıkları güzel davranışta pekiştirmek övmek fayda sağlamaktadır. (E20)
- Çocuklara özgecilik kavramı yüklenince yardım etme paylaşma gibi kavramlar da davranışlarında görünüyor. (E21)
- Direkt örnek olmak fayda sağlayacaktır derim. (E23)
- Çocuklar sözlere değil davranışlara bakarlar. O yüzden davranışlarımızla onlara bu değeri kazandırabiliriz. (E24)
- Canlandırma, soru cevap yöntemi kullanıyorum. (E25)
- Olumlu davranışları övme ve bu davranış pekiştirme yolunu kullanıyorum. (E26)
- Bana göre bizzat uygulama yapılmalıdır. Örneğin komşu teyzeye çocuğunuz kendi elleriyle yemek götürmeli . (E27)
- Bayramda et dağıtımı bizzat çocuğunuzun eliyle yapılmalı, ihtiyaç sahibi bir ailenin yanına giderken ona bir hediye verip, anlatılmalı ve cömertlikle beraber, yardımlaşma gibi bu güzel ahlak yavrularımıza kazandırılmalıdır. (E28)

- Takım halinde yapacakları etkinlikler hazırlıyorum birbirlerine destek olacak işbirliği ile yapabilecekleri bir takım eğitsel oyunlar kullandığımda olmuştur. (E29)
- Bu değeri anlatıp görseller kullanıyorum. (E30)
- Arkadaş ortamında birbirlerini teşvik edecekleri etkinlikler oluşturuyorum. (E31)
- Grup oyunları, dramalar ve görsel yayınlar kullanıyorum. (E32)
- Hediye almak ve vermek gibi etkinlikler uyguluyorum. (E33)
- Drama etkinliğini kullanıyorum. (E34)
- Paylaşmanın güzelliğinden bahsederim mesela midemizin bir kapasitesi var onu nasılsa doldururuz ama önce gözümüzü doyurmamız gerek tok gözlü olmak gerek diye örnekler veririm. (E35)
- Uygulamalı öğretim teknikleri daha etkili oluyor. (E36)
- Drama çok etkili bir yöntemdir. Ayrıca evde bu davranışları yapan çocuklara ufak ödüllendirmeler ile davranışlarını pekiştirebiliriz. (E37)
- Sınıfta yapılması gereken sorumlulukları bu konular üzerinde konuşarak yapıyoruz. Uygulama örnekleri etkili oluyor. (E39)
- Bu soruya (E18), (E22), (E38), (E 40), yanıt vermemiştir.

15- “Kendisinin ve başkalarının haklarını korumak, adil olan ve olmayan davranışları ayırt etmek, çevresine karşı adil davranmak çok önemli ahlaki değerlerdir. Çocukların adaletli olmanın, Allah’ın sevdiği davranışlardan biri olduğunu öğrenmeleri değerler eğitimi açısından son derece önemli bir husustur. Bu süreç içerisinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna katılımcılar cevabında şu şekilde cevap vermiştir:

- Okullarda öğretilen adalet kavramının aile tarafından desteklenmemesi, ailenin rol model olmaması sorun yaratmaktadır. Çocuk böyle bir kavramın olduğunu bilebiliyor. Ama o yaştaki bir çocuk için anne babanın her dediği ve her yaptığı önemli olduğu için ve bu konuda rol model olunmadığından çocuklarda bir dengesizlik yaşanabiliyor. Karşılaştığımız en büyük sorun ailenin olumlu rol model olmaması diyebilirim. (E2)
- Adaletsizlik yapan büyükler ve dindar kişilikler olumsuz örnek oluşturuyor. (E3)

- Çocuk bu konuda ailede ve sınıfta hangi örnekleri görüyorsa onları uyguluyor. (E4)
- Başka arkadaşlarına karşı adil davranabiliyorlar. Ama siz konusu kendileri olunca arkadaşlarıyla eşit paylaşması gereken hamuru ona da verdim deyip kendisine fazla alabiliyor. (E6)
- Yaş grubu olarak ahlaki özerkliğe sahip olmadıkları ve egosantrizm döneminde oldukları için adalet konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu durumda meseleyi somutlaştırarak çocuklara anlatmakta fayda vardır. (E7)
- Okulda anlatılan konuların aileler tarafından ev de uygulanmaması büyük sorun. Çocuklar gelişim dönemleri açısından egosantrik bir süreçte olduğundan kendilerini daha fazla düşünüyor ve bazen adil davranmakta zorlanıyorlar fakat bu nu aşmaları için birlikte iş bölümü yapabilecekleri bazı etkinlikler hazırlıyorum burada adil davranmayı ve hak gözetmeyi öğrenmelerini sağlıyorum. (E8)
- Adaleti kendileri için isterlerken başkaları için uygulamak istememeleri bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. (E9)
- Ailelerin çocuklar arasında adil davranmaması karşılaştığım problemdir. (E10)
- Bencillik duygusu yaşıyorlar bu da adil olmalarını engelliyor. (E11)
- Yaşadığı adaletsiz ve haksız tavırlar bunu anlatmada en büyük sorun. Kendimizden başlayarak daha adil olmanın güzellikleri gösterilebilir. (E12)
- Bir sorunla karşılaşmadım. (E13)
- Neden o da benim gibi yapmıyor sorusu ile karşılaşıyorum adil olmayı içselleştiremiyor. (E14)
- Soyut kavramları anlamakta zorlanıyorlar. Duygusal yaklaşım sergileyebiliyorlar. (E15)
- Mantıksal çıkarım yapamadıklarından kaynaklanan sorunlar yaşıyoruz. (E16)
- Sorunla karşılaşmıyoruz. (E17)
- Çocuklar genel itibariyle benmerkezci olarak geliyorlar sınıfa, hazırbulunuşlukları bu şekilde, ailede çok şımartılıp, sınıf içerisinde de her şey onun etrafında dönsün istiyorlar genel itibariyle, bu da adalet konusuna çok yansıyor haliyle ama güzel bir şekilde aşmaya çalışıyoruz. (E18)

- İlk zamanlar özel ilgi, farklılık beklentisine olanlar oluyor. Bununla ilgili konuşup empati yapmaya çalıştığınızda ve kararlı olduğumuzda bu davranışlar düzeliyor. (E19)
- Yaş grupları nedeniyle çok hak gözetemediklerini görüyorum. Hak ayrımı konusunda ve başkasının haklarına saygı gösterme konusunda bazen sorun yaşadıklarıyla da karşılaştım. (E20)
- Yaşadığımız sorunlar evde adil olunmamasından kaynaklanıyor. (E21)
- Adil olmakta zorlanmaları bazen bencil davranabilmeleri ailelerin çocuklara kendini savunmaları adı altında aşırıya gidip karşının hakkına girebilmelerini tetiklemiş olmalarından kaynaklanıyor. (E22)
- Kişisel gelişim dönemleri gereği benmerkezci çocuklar da adil olma gibi erdemleri kazandırmakta zorluklar çıkabiliyor. (E23)
- Çoğunluğa bakacak olursak çocuklar genelde oyuncaklarını paylaşmıyorlar ve bu paylaşımcı karakteri oturtmak maalesef süre alıyor. (E24)
- Öğrenci her defasında ben tahtaya çıkmalıyım öğretmen sadece bana sürpriz yapmalı diye düşünüyor, hatta ağlıyor bencil davranabiliyor. (E25)
- Şu ana kadar bir sorun olmadı . (E26)
- Çocukların yetişmesinde çok fazla ebeveyn yanlışları görüyorum. Çocuğu mükemmellik üzere yetiştiriyorlar, o zaman çocuk hiçbir zorluğu aşamıyor. Empati öğretilmiyor. Dünya sadece o çocuğun etrafında dönüyor gibi yetiştiriliyor bunlar çok yanlış davranışlar. Bu şekilde yetiştirilen çocuk bencil, empati yapamayan, yardımlaşma nedir bilmeyen insanlar olarak yetişiyor Yani anne babalar bu konuda biz görmedik çocuğumuz görsün yesin, içsin derse Allah korusun bencil bir nesil bizi bekliyor demektir. Bu durumu da çok tehlikeli buluyorum. (E27)
- Adalet ve eşitlik kavramlarını anlamaları ve ayırt etmeleri için bazı görseller sunuyorum. Sonra adalet kavramının dinimizde yeri ve öneminden bahsediyorum. Onlara adil olmakla ilgili yaşadıkları bir olay varsa anlatmalarını istiyorum genelde bu konu da çok fazla sorun yaşamıyorum ancak bazen çocukların gelişim dönemleri ve içinde bulundukları yaş nedeniyle adil olma konusunda çok fazla objektif davranamadıklarını gözlemliyorum. (E28)

- Çocuklar ebeveynlerinde bu kavramları görürse sınıfta yaşadığımız sıkıntılar azalır. Mesela arkadaşına karşı bir haksızlık yapıldığında bunun üzerine düşünmelerini sağlıyoruz. (E29)
- Oyunlu eğitim uygulamalarında hak kavramını adalet kavramını öğretmeye çalışıyorum. (E30)
- Sınıf ortamında adaleti sarsacak davranışlara meydan vermemeliyiz doğru örnek olmalıyız. (E31)
- Çocuklar Ailede gördüklerini yapıyorlar aileleri tutum ve davranışlarında adilse çocuk da öyle davranıyor. (E32)
- Evdeki tutumların çocuk üzerinde ve hak meselesinde etkili olduğu olduğunu düşünüyorum. (E33)
- Peygamberlerin örneğinden bahsederek adalet konusunu kavratmaya çalışıyorum. (E34)
- Maalesef ailede, çevrede yaşanan haksızlıklardan dolayı, çocuklar bu kavramı çok sorguluyorlar ve benimseyemiyorlar. (E35)
- Ailelerde öğretilmesi gereken kavramlara hiç değinilmeyip bu konularla ilgili bilgi verilmesinin yaşattığı bazı sorunlarla karşılaşıyorum. (E36)
- Bazen çocuklar haksızlık yapabiliyorlar ama sonra kendisine de yapıldığı zaman ne hissedeceğini sorup konuya dikkatini çekerek adalet ve hak kavramını anlatabiliyorum yaşayarak daha iyi öğreniyorlar. (E37)
- Çevresinde kötü örnek gördüğünde bunu anlamlandıramıyor, sorguluyor bu sebeple çevre çok önemli bir faktördür. (E38)
- Daha çok bencillik ön plânda ama bu da ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel ortamına bağlı bir durum. Çocukların güven duygusu zayıf. (E39)
- Aile ortamında bu değer eğitimin verilmemiş olması hem çocuk hem de veli bazında zorluklar yaratıyor. (E40)
- Bu soruya (E1) ve (E5) bu soruyu yanıtlamamıştır.

BÖLÜM 4

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

4.1. Mülakat Sonuçlarının Okul Öncesi Dönem Dini Gelişim Özelliklerine Göre Değerlendirme

Araştırmamızda kullandığımız mülakat sorularında 4– 6 yaş din eğitimi veren katılımcıların yanıtlardan ulaştığımız verilere göre dua, şükür, sabır, doğruluk, güvenilir ve adil olma gibi erdemlerin kavranmasında ve kazandırılmasında, çocukların içinde bulundukları gelişim dönemlerinin çok önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda 1. Bölümünde söz ettiğimiz Harms'ın belirttiği gibi 3-6 yaş arasını kapsayan Peri Masalları döneminde yer alan bu çocukların, hayal dünyalarının gelişmiş olduğunu ancak soyut kavramları idrak etmede zorluk yaşadıklarını, bu durumun çocukların gelişim dönemlerinin yani yaşlarının bir neticesi olarak karşımıza çıktığını teyit etmiştir.

Aynı şekilde Ronald Goldman, İşlem Öncesi Sezgisel Düşünce diye adlandırdığı, dini gerçekliğin farkında olamayacağı bir dönemde bulunmasının, bu kavramları algılamasında, bazı zorluklar yaşayabileceğini belirttiği çocukların, mantıksız ve tutarsız çıkarımlarda bulunmasını kaçınılmaz gördüğünü belirtmiştik. Araştırmamızda Goldman'ın din eğitimi, çocukların bilişsel yetenekleri göz önünde bulundurarak yapılmalı savından yola çıkarak, öğretim programında yer alan ve kazandırılmak istenen dua, şükür, sabır, doğruluk, güvenilir ve adil olma gibi soyut kavramların, erdemlerin öğrenilmesinde yaşanan bazı zorlukların, bu zihinsel olgunlaşma ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine bir çocuğun, cami mescit gibi kutsal mekanların önemini kavraması, bayram ve kandil gecelerinin dindeki yerini fark etmesi, Kur'an'ın diğer kitaplardan farkını anlayıp izah edebilmesi onun zihinsel olgunlaşmasına ve aile tutumlarına bağlı olduğu araştırmamızdan

anlaşılmıştır. Çünkü bu çocuklar Goldman'ın dediği gibi henüz somut düşünce yapısından soyut ve var sayımlı düşünce yapısına ulaşmamışlardır.

Katılımcılara, mülakatta yer alan başkalarına yardım etme ve gerektiğinde yardım isteme davranışını kazanma, ezana saygı gösterme, Kelime-i Şehadet'i anlama ve ifade etme, ibadetlerin gerekliliğini fark edip ibadetleri uygulamaya istek konusunda yaşanan durumları tespit etmek için yönelttiğimiz soruların yanıtlarında şu sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kazanımların elde edilmesinde ailenin etkin rolünden sıkça bahsedildiği gibi aynı şekilde peygamberin kişilik ve peygamberlik özelliklerinin ilk olarak ailede öğrenildiğini, bu bilgilerin hikâye, video ve filmlerle desteklendiği, araştırmamızın sonunda ortaya çıkmıştır. Gordon Alport, bireyin inanç gelişiminin diğer gelişim alanlarında olduğu gibi zihinsel bir olgunlaşma sürecinden geçmesi gerektiği tezini, bireyin çocukluk döneminde başkalarının inanç algısından etkilendiğini, ilerleyen süreçte kendisine ait olgunlaşmış bir dini algıya sahip olacağı yaklaşımını burada hatırlatmakta fayda görmekteyiz. Mülakatta aldığımız yanıtlar çocukların ebeveynlerine ait bir inanç algısıyla hazır halde geldiklerini, bahsi geçen kazanımların elde edilmesinde daha önce gördükleri ebeveyn tutumlarının çok etkili olduğu sonucunu bize göstermiştir. Bu konuda Alport'la aynı çizgide düşündüğünü gördüğümüz David Elkind'de okul öncesi döneminde yer alan bu çocukların sahip olduğu ilk dini anlayışlarının ailelerinin ve çevrelerinin örnekliğini kabul ederek oluşturdukları yaklaşımı mülakatta aldığımız bu sorunun yanıtlarını anlamamızı kolaylaştırmıştır.

Çocukların Allah'a, peygamberlere, aileleri ve çevrelerine karşı olan sevgilerini ifade etmelerinde ne tür sorunlarla karşılaştıklarını anlamak ve Allah'ın sıfatları, varlığı, tekliği, evrendeki her şeyin yaratıcısı olmasıyla ilgili mülakat sorumuza aldığımız yanıtlara bakınca, James W. Fowler'ın teorisine tekrar değinmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. Fowler'ın yaklaşımında sözünü ettiği Temel İnanç Döneminde bulunan bir çocuğun sevgi, güven, ümit duygularının doyurulması, onun ileriki yaşamında sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilecek bir yetişkin olmasına katkı sağlayacaktır. Araştırmamızda çıkan sonuçlara bakınca bu durumun, ailesinde yeterince sevgi görmüş, ihtiyaçları gerektiği şekilde karşılanmış bir çocuğun, ailesine ve sosyal çevresine kurduğu sevgi bağıyla beraber, Allah'a Peygamber'e karşı kuracağı sevgi bağına da hayati derecede etki edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Fowler'ın yaklaşımında bahsettiği Sezgisel Yansıtıcı İnanç ve Öyküsel

Lafzi İnanç aşamalarında bulunan bir çocuk, manevi hayatı anlamlandırmaya bu dönemde başlayacaktır. Araştırmamızda bu yaşta yer alan çocuklara katılımcılar tarafından verilen din eğitiminde, Allah'ın varlığı, tekliği, kudretini fark ve idrak ettirme konusunda kullanılan etkinliklerde, somutlaştırma örneklerinden faydalandığını görmekteyiz.

4.2. Mülakat Sonuçlarının Eğiticilerin Verdikleri Cevaplara Göre

Değerlendirilmesi

Bu başlık altında araştırmamızın sonunda ulaştığımız sonucun bilimsel verilere dayanması gerekçesiyle Gaziantep İline bağlı olarak görev yapan 4-6 yaş din eğitimcilerine uyguladığımız mülakat yanıtlarından elde ettiğimiz bulgulara göre, öğretim programının uygulanışını değerlendirilmiştir. Eğiticiler mülakatta yer alan “Çocukların dua ve şükür ile ilgili ifadeleri öğrenmelerinde, onları kullanmalarında hangi zorlukları gözlemlediniz? Çocuklarda gözlemlediğiniz bu zorluklarla ilgili çözüm öneriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtta somut örneklerin kullanılmasının bu kazanımı elde etmeye fayda sağlayacağından ve ailenin bu konuda çocukları önceden bilgilendirmelerinin faydasından bahsetmişlerdir. Tekrar etmenin, oyunla öğrenmenin, uygulama etkinliklerinin önemi vurgulanmıştır. Ayşe Sevide Karaca'nın yüksek lisans tez çalışmasında da bu yaş grubunda bulunan çocukların değer ve kavramları öğrenmelerinde en etkili yöntemin eğitsel oyunlar olduğu belirlenmiştir. Bizde eğitimcilerin bu konuda yaptığı çalışmalara ilaveten çocukların aktif olarak katılım gösterebilecekleri, bizzat uygulamaya dahil olabilecekleri etkinliklerin artırılmasının, onlara verilen sorumluluk ve ödevlerin çeşitlendirilmesinin, arkadaşlarıyla birlikte görev alabilecekleri takım çalışmalarının yapılmasının bu değerleri kazandırmaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

“Çocukların Allah'a, peygamberlere, aileleri ve çevrelerine karşı olan sevgilerini ifade etmelerinde ne tür sorunlarla karşılaştıklarını düşünüyorsunuz?” sorusuna verilen eğitici yanıtlarına baktığımızda ebeveyn tutumları, sevgi dilinin nasıl kullanıldığı gibi durumların ön plana çıkarıldığını görülmüştür. Çocukların bu kazanımı elde etmelerine yarar sağlayacak en etkili öğretim tekniklerinden birinin drama yöntemi olduğunu düşünmekteyiz. Bu uygulamanın çocukların duygularını tanımlama ifade etme ve empati yeteneklerinin gelişmesi için doğru bir adım olduğu vurgulamakta fayda görmekteyiz. Çocuklarda sevgi temelli bir öğretimi anlayışının

Allah’a olan sevgiyi de artıracakını Ali Baz Bilici yaptığı doktora tez çalışmasında da vurgu yapmıştır. Çocuklara sevgiyi tanımlamaları için bir hikâye anlatımı gerçekleştirmelerini ya da en sevdiği şeyleri listelemelerini hatta bunların resimlerini çizip neden sevdiklerini birbirlerine anlatmalarını, duygularını paylaşmalarını sağlamak için yapılan bir etkinlik bu kazanımın elde edilmesi için büyük yarar sağlayacaktır düşüncesindeyiz.

“Allah’ın tüm varlıkları sevip onlara merhamet ettiğini anlama ve farkına varma konusunda çocuklarla ne gibi uygulamalar yapıyorsunuz?” sorusuna drama etkinliği, hikâye anlatımı, boyama etkinlikleri, gözlem ve yorum, çizgi film izleme gibi bir çok etkinlik örneği sunduklarını görmekteyiz. Bu uygulamaların merhamet kavramının kazanılmasında sevgi odaklı bir inanç algısının oluşmasında ve kişilik haline getirilmesinde çok etkili olduğunu söyleyebiliriz.

“Çocuklara Sabır erdemini nasıl kazandırıyorsunuz? Sabırlı olmanın Allah’ın sevdiği davranışlardan biri olduğunu öğrenmelerinde hangi yöntem ve araçlardan istifade ediyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplardan sabır davranışını anlamak için yapılan uygulamaların bu kazanımı elde etmede faydalı olduğunu, bunlarla beraber süreç odaklı başka yöntem ve etkinliklerin yapılabileceğini düşünmekteyiz.

“Allah’ın sıfatları varlığı, tekliği, evrendeki her şeyin yaratıcısı olmasıyla ilgili ders anlatımlarında uyguladığınız etkinlikler nelerdir?” sorusundan elde ettiğimiz yanıtlara göre, hikâye anlatımı, boyama, drama, oyun, görsel ve müzik ile bu kazanımı çocuklara benimsetildiğini bazıları da diyanet çocuk çizgi filmlerinden ve Esmâ-ül Hüsna’dan istifade ettiğini ifade ettiklerini görmekteyiz. Bu uygulamaların kazanımın elde edilmesine sağlayacağı katkının yanında soyut olan bu kazanımı somutlaştıracak başka etkinliklerle zenginleştirmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

“Çocuklar Peygamberlerin görevlerini ve kişilik özelliklerini anlamada sıkıntı yaşıyorlar mı?” sorusuna verilen cevaplarda çok fazla karşılan bir problem olmadığını söyleyen eğiticiler, oyun, sunu gösterimi, hikâye anlatımı gibi etkinlikler kullandıklarından bahsetmişleridir. Bu etkinliklerin peygamberin hayatını örnekleyen, hadislerin anlatılacağı aktif katılım sağlanacak bir takım öğretim etkinlikleriyle zenginleştirilmesinde yarar görmekteyiz.

“Çocuklara cami, mescit gibi dini mekanların önemini ve insanlara bu mekanlarda bulunmanın olumlu etkilerini hangi yöntemlerle fark ettiriyorsunuz?” sorusunda aldığımız yanıtlar ile “Bayram ve kandil gecelerinin önemi fark etmeleri için uygulanabilecek yöntemler önerir misiniz?” sorusuna verilen yanıtlarda gördüğümüz durum, çoğunlukla gezi gözleme dayalı uygulama etkinlikleri ve aile işbirliği ve katılımıyla yapılacak program çalışmalarının farkındalığı oluşturmada sağladığı yarar ortaya çıkarılmıştır.

“Doğruluk, dürüstlük ve güvenilir bir insan olma, “İhtiyacı olduğunda yardım isteme, aile bireylerine, arkadaşlarına yardım etme”, Kendisinin ve başkalarının haklarını koruma, adil olma” gibi erdemleri çocuklara kazandırmak için yapılan uygulamaların başında örnek olay, oyunla somutlaştırma, drama yöntemi ve hikâye anlatımı tekniklerinin kullanımının sağladığı yararlar eğitici yanıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu kazanımların elde edilmesinde rol model olmanın önemini de ayrıca vurgulamakta fayda görmekteyiz.

“Kelime-i Şehadet' in dinimizdeki önemini anlamada, Ezanın önemini fark etmede, ezan okunurken saygı göstermede, Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt etmede, İbadetlerin gerekliliğini fark etmede ve ibadetleri uygulamaya istek konusunda çocukları “heveslendirmede, kullanılan yöntemlerin çoğunlukla uygulama örneği ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda bu kazanımlarının elde edilmesinin ailede alınan ilk din eğitiminin temeline dayandığına dair yanıtlar görülmüştür. Bu uygulama etkinliklerinin çocuklarda gerekli farkındalığı oluşturacağı kanaatindeyiz.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

Her çocuğun gelişim süreci döllenme ile başlayıp hayatı boyunca devam eden aşamalarla şekil almaktadır. Zihinsel, duygusal, ve motor becerilerinin sağlıklı ve dengeli bir öğrenme ortamında gelişme gösterebilmesi için, okul öncesi 4-6 yaş döneminde çocuğa verilecek din eğitimi, üzerinde önemle durulması gereken bir diğer konudur. Henüz okuma yazma bilmeyen bir çocuğa dini, yani soyut kavramları öğretmek ve din eğitimi vermek gelişim psikolojisine, pedagoji eğitimine ve alan bilgisine vakıf olmayı gerektirmektedir. Bir çocuğun ilk eğitim yuvası ailesidir ve çocuk ebeveynlerinden gördüğü söz ve davranışları örnek alarak kendi inanç gelişimini şekillendirmeye başlamaktadır. Çünkü bu gelişim sürecinde olan bir çocuğa model olmak sözlü anlatımdan çok daha fazla etkili olacaktır. Bir inancı en güzel yaşayarak, çocuğa yaşama fırsatı ve ortamı sağlayarak benimsetmek mümkündür. Okul öncesi süreçte bulunan bir çocuk, bulunduğu bu kritik öğrenme sürecinde süreklilik arz eden, bütünsel ve aşamalı olarak yol alan gelişim serüvenini, gözlemlediği ve deneyimlediği davranış örüntüleri ile şekillendirmekte ve kalıcı hale getirmektedir. Bu yaş grubu çocukların inançla ilk temas ettiği aşamalarda tutum ve davranış geliştirirken, çoğu zaman model alma, taklit etme gibi eğilimler sergiledikleri görülmektedir. Yine okul öncesi çocuklar ailelerinin dışında arkadaşlarından, öğretmenlerinden ve çevrelerindeki diğer insanlardan da çokça etkilenmekte ve inançla ilgili zihinsel şemalarının temelinı atmaktadırlar. Model olarak sosyal öğrenme yoluyla informal şekilde edindikleri bu ilk bilgilerini, sağlıklı bir öğrenme ortamında, din eğitimi aldıkları öğretmenleriyle birlikte yapılandırmaktadırlar. İlk çocukluk döneminde yer alan bireylerin gelişim dönemlerini bilmek sağlıklı bir din eğitiminin temelinı oluşturmaktadır. Bu bakış

açısıyla araştırmamızın ilk bölümünde 4-6 yaş çocukların gelişim özelliklerine, gelişimin temel ilkelerine, gelişimi etkileyen faktörlere ve gelişim aşamalarına yer verdik.

Çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal, motor, sosyal, cinsel ve dil gelişimi birbirine paralel bir şekilde ilerlerken, ahlak oluşumu da bu gelişim sürecini takip etmektedir. Çünkü sosyal bir varlık olan insanın toplumla olan ilişkisinin bu ahlaki çerçeve içinde devam ettirdiğini, toplumun kültür ve inanç değerleriyle varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Araştırmamızın ilk bölümünde bu konuda çalışmalarıyla ahlak gelişimine evrensel katkılar sağlayan J.Piaget, I.Kohlberg, Gilligan, Freud, J. Dewey Durkheim, Lickona, Damon, Turiel ve Erikson'un bakış açılarından bahsedilmiştir. Bireyin kişilik oluşum sürecinin, yaşamının ilk yıllarında şekil almaya başladığı göz önünde bulundurularak, 4-6 yaş grubu çocukların dini gelişim evreleri ve bu konuda öne sürülen teoriler, anlatılmaya çalışılmıştır. Burada gelişim psikolojisi kadar dini gelişim teorilerinin de bilinmesinin dini gelişim için çok önemli olduğu gösterilmek istenmiştir. İnsanın fitratında dindarlık yeteneğinin var oluşunu ve bunun kendiliğinden mi yoksa eğitimle mi geliştiğini gösteren genetik teori, Piaget, Baldwin, Harms, Elkind, ve Goldman'ın evre teorileri başlığında açıklamaya çalışılmıştır. Yine aynı başlık altında psikanalitik yaklaşımı ile Freud ve onun yaklaşımını eleştiren Bowlby beraberinde, Tanrı imgesini insanın belirli psikolojik bir durumunun sembolik ifadesi olarak düşünen Jung'a değinilmiştir. Jung'un üç evreye ayırdığı dini gelişim teorisinde, insanın kendi iç dünyasına yaptığı ruhsal bir yolculukla zıt ve bastırılmış yönlerini kabul etmesini, kişiliğini bulmasını, bilinç ile bilinçaltının birleşmesini kısaca kendini gerçekleştirmesini bireyselleşme olarak ifade ettiği görülmüştür. Dini gelişim teorilerinde Kirkpatrick'ın Tanrı ile kişisel ilişki kurup Tanrıya bağlanmanın önemi üzerinde durduğu, Fowler'ın ise ömür boyu dini gelişim teorisyenlerinin başında olduğu, inanç gelişiminin ardışık ve hiyerarşik olarak ilerlediğini, diğer gelişim aşamalarının da inanç gelişimiyle tamamladığını öne sürdüğü ve bireyin inancını, dünyayı anlamlandırma çabası olarak açıkladığı tespit edilmiştir. Bütünsel yaklaşım teorisyenlerinden olan Reihc'in Tümüleyici Muhakeme teorisiyle yapılacak yeni çalışmalara temel oluşturduğunu iddia ettiği görülmüştür. Bu teorilerin yanı sıra Ernest Harms'ın, dini gelişim sürecinde kullandığı yöntemle çocukların Tanrı ve din kavramıyla ilgili şemalarını anlayabilmek için, onlardan resimler çizmelerini ve bu şekilde Tanrı düşüncesinin gelişimi konusunda klasik düşünceleri benimsemediği sonucuna ulaşılmıştır. Yine

Piaget'i takip eden teorisyenlerden Goldman'ın, çocukta gelişen dini kavram ve inanç sistemini etkileyen faktörleri incelediği, Alport'un, dini gelişimin, olgunlaşma sürecinden geçerek şekil aldığı görüşlerine yer verilmiştir. Bunlardan başka aynı başlık altında Elkind'in farklı dinlere mensup çocukların benzer dini gelişim dönemleri geçirebileceklerini savunduğu gösterilmiştir.

İlk çocukluk döneminin ahlak ve dini gelişim için kritik bir evre olduğunu tespit ettikten sonra, bu oluşumun tüm yaşamı kapsayan bir karaktere bürünmesi için, temel din eğitime verilmesi gereken önem, araştırmamızın ikinci bölümünde din eğitim ve öğretim başlığında işlenmiştir. Bu kısımda eğitimle ilgili temel kavramlara, öğretim ilkelerine ve öğrenmeyi etkileyen faktörlere değinerek din eğitimi ve öğretimine bir temel oluşturulmak istenmiştir. Okul öncesi evrede bulunan bir çocuğun, inanç sistemini sevgi, ümit, güven gibi bir takım ana duygular üzerinden oluşturmaktadır. Çocuğa, gelişim dönemine uygun bir öğrenme ortamında, doğru metotlarla verilecek olan din eğitiminin onun çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde sağlıklı bir inanç sistemi oluşturmasını kolaylaştıracağından bahsedilmiştir. Çocukların ebeveynleri ile kurdukları duygusal ilişkilerin onların dini gelişim sürecini etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu noktada öncelikli olarak ailede şekillenen ilk dini tutumların sonraki süreci olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyeceği, ebeveynlerin bu konuda ne kadar hassas davranmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde 4-6 yaş çocuklara din öğretiminde kullanılan bazı öğretim yöntemlerine, bunların avantaj ve sınırlılıklarına değinilmiş, özellikle çocukları öğrenme konusunda heveslendirecek, kendileriyle ve çevreleriyle olumlu bir bağ geliştirecek etkinliklerin önemi vurgulanmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde Gaziantep ilinde farklı ilçelerde 4-6 yaş din eğitiminde görev yapan eğiticinin katılımıyla gerçekleştirdiğimiz mülakat, yanıtları ve yorumlarına yer verilmiştir. Çalışmamızın bilimsel verilere dayanması için hazırladığımız mülakat sorularımızı oluştururken, 4-6 yaş din öğretim programı referans alınmıştır. Bu mülakat sonuçlarından elde ettiğimiz verilere göre;

- Okul öncesi çocuklarının dua ve şükür kavramlarını öğrenmelerinde ve bu kavramları kullanmalarında yaş, zihinsel olgunlaşma, aile faktörlerinin ilk dereceden etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların verdiği yanıtlardan çocuklara örnek olmanın, görsel ve işitsel kaynaklarla eğitim

sürecinin desteklenmesinin ve bizzat çocukları eğitim sürecine dahil ederek bu kavramların somutlaştırılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

- Çocukların Allah’a peygambere ve çevresindeki insanlara karşı ebeveynlerinden aldıkları oranda sevgilerini ifade edebildiklerini, korku odaklı bir sevgi bağı kurmanın, sevgiyi ifade etmede ve davranışa dönüştürmede olumsuz bir etki yarattığı ortaya çıkmıştır.
- Allah’ın yarattığı tüm varlıkları sevip kuşattığı ve onlara merhamet ettiğini anlamlandırma kazanımının somut yaşantıların, örnek olayların ve gözlemin desteklediği bir öğrenme ortamında çok daha kolay ve kalıcı şekilde elde edildiği görülmüştür.
- Sabır kavramı ve davranışı eğitsel oyunlar, drama ve örnek olay gibi öğretim yöntem ve teknikleriyle bu yaş gurubu çocuklarına benimsetilebilen bir erdem olarak karşımıza çıkmıştır.
- Allah’ın varlığı, tekliği, evrendeki her şeyin yaratıcı oluşu ile ilgili bir kazanımın, bu yaş grubunda gözlem ve somut örnekler üzerinden anlatıldığında dahi, kavranmasının kolay olmadığı sonucu görülmüştür.
- 4-6 yaş evrede bulunan bir çocuğun peygamberin insani ve ilahi kişilik özellik özelliklerini anlamasını ve ayırt etmesini sağlamak için animasyon, görsel ve işitsel sunular hikâyeler ve çeşitli oyun etkinlikleri kullanmanın sağladığı yarar tespit edilmiştir.
- Çocukların dini mekanları tanımaları ve manevi atmosferi keşfetmeleri, bayram kandil gibi kutsal günlerin anlamaları için ailelerden destek alınması gerektiği ve bu günlerde özellikle bu mekanların ziyaret edilmesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Adalet, doğruluk, dürüstlük, güvenilir olmak, yardımseverlik gibi değerlerin okul öncesi çocuklara kazandırılmasının öncelikle peygamber örneğinin gösterilmesiyle sonra da model olma davranışıyla sağlanabildiği görülmüştür.
- Çocuklarda din ve ibadet kavramlarının, ibadetin gerekliliğinin anlaşılması için aile tutumlarının, uygulama örneklerinin etkili olduğunu, Kur’an’ın diğer kitaplardan farkını ayırt etmede peygamberin ve Kur’an’ın kendisinin doğru bir şekilde anlatılması gerektiği vurgulanmıştır.
- Çocukların, Kelime-i Şهادet’i soyut bir kavram olması sebebiyle dinimizdeki yeri ve önemini açısından anlamakta zorlanabildiklerini ezan

okunurken neden saygı gösterilmesi gerektiği konusunda da olumlu tutum geliştirebildikleri sonucuna varılmıştır.

ÖNERİLER

- 4-6 yaş çocuklara din eğitimi veren yetişkinlerin, sevgi ve hoşgörü odaklı bir yaklaşımla doğru model olmaları çocuğun gelişimini destekleyici yönde bir öğretim sunmaları gerekmektedir.
- Din eğitim ve öğretim uygulamalarında kalıcı izli davranışlar oluşturmak ve hedeflenen kazanımlara ulaşmak için, hikâye anlatımı, darama etkinlikleri, eğitsel oyunlar, görsel somut sunu örnekleri, çizgi filmler, gezi gözlem, örnek olay, gösterip yaptırma, soru cevap, model olma, takım çalışması, anlatım, yöntem ve teknikleri kullanılmalıdır.
- 4-6 yaş çocuklara, duygularını fark etmeleri için koşulsuz sevgi gösterilmeli, özgüvenlerini geliştirecek ortamlar yaratılmalıdır. Çocukları baskı altında tutup Allah ile korkutmanın inanç ve ahlak gelişimine zarar vereceği unutulmamalıdır.
- Bir çocuğun yaşantısını yakın çevresini kendisiyle özdeşleştirerek şekillendireceği gözden kaçırılmamalı, özellikle ailenin dini tutum ve davranışlarında dengeli, ölçülü ve tutarlı olması gerektiği fark edilmelidir.
- Çocuğun din eğitim süreci aile ve eğitici kişilerin işbirliği ile koordine edilmeli ve planlanmalı, eğitim alanında uzman kişiler tarafından gerçekleştirilmelidir.
- Yaptığımız araştırma sonundan elde ettiğimiz verilere göre Gaziantep'te 4-6 yaş din eğitimi veren görevlilerin din öğretim programlarına destek olacak hizmet içi eğitim kurs ve seminer faaliyetlerine katılım düzeyi artırılmalıdır.
- Gaziantep il genelinde çocuk ve din eğitimi ile ilgili kurs ve seminerlerin sayıları artırılmalı, özellikle ebeveynlere bu konuda akademik destek verecek bir farkındalık ve bilinç kazandırma çalışması uygulanmalıdır.
- Gaziantep'te Çocukların takip edebileceği yerel veya ulusal süreli yayınlar yapılmalı televizyon programları oluşturulmalı özellikle ahlak ve değerler eğitimi konusunda periyodik çalışmalar yürütülmelidir.

- 4-6 yaş din eğitimi veren görevlilerin eğitim sürecini iyileştirmek için gerekli materyalleri temin etmelerine imkan sağlanmalıdır. Öğreticilerin din öğretim materyali geliştirme konusunda yeterlilikleri artırılmalı ve bu anlamda çalışma yapabilecekleri din öğretim materyali atölyeleri açılmalıdır.
- 4-6 yaş din öğretim programlarında elde edilemeyen kazanımların tespit edilmesi için bir ARGE ekibi kurup programın ulaşılmayan hedefleri tespit edilmeli ve gerekirse öğretim programında sadeleşmeye ve revizyona gidilmelidir.
- Araştırmamızın Gaziantep ili genelinde çalışan 4-6 yaş din eğiticileri ile yapılan mülakat sonrası ulaştığı veriler dışında farklı yaş gruplarında benzer çalışmalar bölgesel ya da ulusal bağlamda geliştirilip ülke genelinde uygulanarak daha verimli ve sağlıklı bir okul öncesi din eğitimi yapılanması oluşturulabilir.
- Çalışmamızda 4-6 yaş din öğretiminde kullanılan yöntem tekniklerin yararının bir kısmına bu anlamda yapılacak yeni çalışmalara örnek olacağını düşünerek yer verdik. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmamızda kullanılmayan diğer yöntem ve teknikleri, hatta bunlarla beraber din öğretim materyallerinin yapılması, kullanılması ve faydaları ile ilgili incelemeleri içeren yeni bir çalışma konusu oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Ömer. *Eğitimde Yaratıcı Drama*. Ankara: Pegem Yayınları, 2015.
- Adler, Alfred. *İnsanı Tanıma Sanatı*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1997.
- Akbaş, Oktay. "Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış". *Değerler Eğitimi Dergisi* (2008): 11.
- Akpınar, Burhan. *Eğitim Programları ve Öğretim*. Ankara: Data Yayınları, 2012.
- Akyürek, Süleyman. "Din Eğitim Biliminin Alt Bilim Dallarına İlişkin Bir Analiz". *Konya İlahiyat Dergisi* (2010): 95-113.
- Alport, W. Gordon. *Birey ve Dini*. Ankara: Elis Yayınları, 2004.
- Apaydın, Yusuf - Ayar , Hatice - Gümüş, Arife. *Çocukların Dini Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü Beklentiler ve Zorlanma Alanları*. İstanbul: 2015.
- Aral, NERİMAN. - Gürsoy , Figen. "Çocuk Gelişimi/İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi". Erişim: 26/10/2020.
auzefalmsstorage.blob.core.windows.net .
- Arslan, Emel - Arı, Ramazan." Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2008): 54.
- Atik, Aslıhan. "Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* (2015): 728-743.
- Atsız, Hasan."Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişim Süreci". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (2004): 96.
- Aydın, Ayhan. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Tek Ağaç Yayınları, 2006.

Aydın, Ali Rıza. "Tanrı Algısına Jung'cu Bir Bakış". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2010): 58.

Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayınları, 2018.

Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din ve Psikologların Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

Bacanlı, Hasan. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2004.

Başaran, İbrahim Ethem. *Eğitim Psikolojisi/Eğitim Psikolojisinin Temelleri*. Ankara: Gül Yayınları, 1998.

Bayka, Hatice. Öğretici ve Veli Görüşleri Açısından Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)'nın Değerlendirilmesi Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.

Bilecik, Sümeyra. "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (2017)

Bilgili, Fatih . Menderes. *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*. Ankara: Beyan Yayınları, 2005.

Bilici, Ali. Baz. 0-6 Yaş Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.

Boydak Özan, Mukadder - Özdemir , Tuncay Yavuz. *Eğitime Giriş*. Ankara: Asos Yayınları, 2019.

Büyüköztürk Şener - Kılıç Ebru Çakmak, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi yayınları, 2019.

Budak , Erdal. - Akbaş , Ahmet. *Okul Öncesi Çocuğun Eğitimi ve Gelişimi*. İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2006.

Carrel, Alexis. *İnsan Denen Meçhul*. İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.

Cebeci, Suat. *Din Eğitim Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

- Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1999.
- Chris J Boyatzıs. "Çocukluk Döneminde Dinsel ve Manevi Gelişim", trc. Mustafa Koç , *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2017): 436.
- Çiftçi, Nermin. "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi Ahlak ve Demokrasi Eğitimi". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Değerler Eğitimi Dergisi* (2003): 50-51.
- Çoban, Mustafa. *Okul Öncesi 3-6 Yaş Din ve Ahlak Eğitimi*. Konya: Hüner Yayınevi, 2016.
- Demirel, Özcan - Kaya, Z. *Eğitime Giriş*. Ankara: Pegem Yayınları, 2018.
- "Din Eğitim Bilimi Araştırma Yöntemleri", 06/06/2021, <https://acikders.ankara.edu.tr>
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Din Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Din Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Erden, Münire - Akman, Yasemin. *Eğitim Psikolojisi Geişim Öğrenme Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2018.
- Ergin, Hatice Kübra. - S. Armağan Köseoğlu. *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017.
- Ergüney, Merve. *İnternet Yoluyla Uzaktan Eğitim Uygulamaları, Sorunları ve Çözüm Önerileri Doktora Tezi Ankara Üniversitesi*, 2017.
- Erken, Deniz. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. Ankara: Pegem Yayınları, 2018.
- Erken, Deniz. *Üç Altı Yaş Grubu Çocuklarda Din Eğitimi (Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi 2003)*
- Ertaş, Ülkühan. *Çocuklarda Din Eğitimi Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*, 2012.

Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık, 2016.

Frankl, Viktor. E. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2018.

Genç, Bilal. "Biriinci Dil Ediniminin İşte Edinimi Sürecinde Doğuşancı, Davranışçı, Bağlantıcı ve Sosyal Bilişselci Teoriler". *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi* (2016): 69-80.

Gölcük, Seda. İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Düzeyi İle Ahlak Gelişimi Arasındaki İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.

Günay, Enver - Çelik, Celalettin. *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Adana: Karahan Yayınları, 2006.

Gürses, İbrahim - Kılavuz, M. Akif. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklar Arası Din Eğitimi ve İletişimin Önemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2011): 155.

Güven, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi 2015.

Hayta, Akif. " Anneden Allaha Bağlanma Teorisi ve İslamda Allah Tasavvuru". *Değerler Eğitimi Dergisi* (2006): 40.

Hayta, Akif. *Allah'a Bağlanmak Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. İstanbul: Onto Yayınları, 2017.

Holm, Nils.G *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Hökelekli, Hayati. *Ailede Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Hökelekli, Hayati. *Psikoloji Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.

Kale, Mustafa. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.

- Kanık, Aslı. İlköğretim Çağı Çocuğunun Ahlak Gelişiminde Manevi Değerlerin Etkisi Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kara, Büşra. *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri* Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2019.
- Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Karaca, Ayşe Sevede. *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitiminin Öğretici Görüşleri Açısından İncelenmesi* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020.
- Karacoşkun, Mustafa Doğan. *Din Psikolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Karaköse, Şaban. *Din Eğitiminde Bireyi Tanımak*. İstanbul: Mavi Yayınları, 2007.
- Kısa, Cahit. *Carl Gustave Jung'da Din ve Tanrı Görüşleri*. İzmir: İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005.
- Kol, Suat. "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (2011): 12.
- Konuk, Yurdağül. *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Köse, Ali. *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayınları, 2000.
- Köylü, Mustafa. *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2017.
- Kurt, İbrahim. *Velilerin 4-6 Yaş Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2017.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2018.
- MEB. (2021) "*Çocuk Gelişimi ve Eğitim, Ahlak Gelişimi*". Erişim: www.meb.k12.tr.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

Mehmetoğlu, Yurdagül. *Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Gelişimi Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003.

Ok, Üzeyir. "Bir Aktivite Sistemi Olarak İnanç". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (2005): 192-193.

Oruç, Cemil. *Okul Öncesi Döneminde Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2011.

Osmanoğlu, Cemil, Basamak Teorileri Açısından Dini Gelişim, İnanç Gelişimi ve Eğitimi Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Özakupınar, Yılmaz. *Psikoloji Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.

Özbay, Yaşar - Turhan, Begüm Han. "Erken Çocukluk Eğitimi ve Nöroplastisite". *HKU Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Dergisi* (2016): 54.

Özdemir, Sadettin "İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Kullanılması". *Marife Dergisi*, (2011): 145-162.

Özsarı, Elif - Özçelik Öğretir, Ayşe. "Toplumsal Alan Kuramına Göre Türkiye'deki Orta Çocukluk Dönemindeki Ahlaki Gelişim". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* (2020): 1052.

Öztürk Dağabakan Fatma - Davut Dağabakan, "*Dil ve Çocuklukta Dil Gelişim Kuramları*". Erişim: 21/12/2020. <http://www.anaokullu.com/aa-belge/okul-öncesi-makale-dil-gelişimi>

Selçuk, Mualla. *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: TDV yayınları, 1991.

Selçuk, Ziya. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları, 2001.

Semerci, Zeynep Bengi. *Birlikte Büyütelim/ Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.

Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Erten Yayıncılık, 1997.

- Sevim, Bahar. *Din Öğretimden Oyun Örnekleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Sünbül, Ali Murat. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 2011.
- Şener, Tülin. "*Ahlak Gelişimi*". Erişim: 22/09/2020.<http://acikders.ankara.edu.tr>.
- Şişman, Mehmet. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2007.
- Tatar, Şaban, *Okul Öncesi Eğitim Programı Din Eğitimi İlişkisi* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.
- Tatar, Asiye Fatma. *Okul Öncesi Eğitiminde 5-6 Yaş Hoşgörü Eğitimi* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009
- Tosun, Cemal. *Din Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara : Pegem Akademi Yayınları, 2017.
- Türk, Esra, - Afat, Nükhet. "Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezlerdeki Ahlak Gelişimi Kavramının İncelenmesi". *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* (2018): 429-436.
- Yavuz, Kerim. *Çocuk ve Din* . İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994.
- Yavuzer, Haluk. *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Kadar Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010.
- Yeşilyurt, Ethem. "Öğretmenin Pusulası Genel Öğretim İlkeleri". *Ekev Akademi Dergisi*, 14 (2020)
- Yıldız, Emre - Çetin, Zeynep. "Sporun Psikomotor ve Sosyal Gelişime Etkisi". *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 56 (2018)
- Yılmaz, Kürşat. *Eğitimin Temel Kavramları*. Ankara: Pegem Yayınları, 2012.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2018.

EKLER

EK 1 Mülakat Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 15.06.2021-52533

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-81948136-100-52533 15.06.2021

Konu : Eğitim - Öğretim İşleri (Esra KILIÇ)

GAZİANTEP İL MÜFTÜLÜĞÜ

Enstitümüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı öğrencimiz Esra KILIÇ'ın "4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" konulu yüksek lisans tezi için Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul toplantısının, 01.06.2021 tarih ve 08 nolu toplantısında alınan 25 nolu karar aşağıda belirtilmiştir.

Karar 25. Sosyal Bilimler Enstitüsünün 25.05.2021 tarih, 44282 sayılı ve "Etik Kurul Onayı (Esra KILIÇ)" konulu yazısı incelenmiş olup, Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Esra KILIÇ'ın "4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" konulu araştırma çalışmasının, Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunca değerlendirilmesi istenmektedir. Kurula yapılan başvuru; anket çalışmasının amacı, yöntemi, veri kaynakları ve veri toplama araçları açısından değerlendirilmiştir. Kurulumuza beyan edilen belgelere dayalı olarak yapılan incelemeler sonucunda başvuruya ilişkin etik aykırılık tespit edilmemiş olup, adı geçen öğrencinin söz konusu anket çalışmasını yapabilmesinin uygun görülmesine; oy birliği ile karar verilmiştir.

Adı geçen öğrencinin çalışmalarını yürütebilmesi için gerekli izinlerin verilmesi hususunu bilgilerinize arz/rica ederim.

Doç.Dr. Erol ERKAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Be https://ebys.gantep.edu.tr/envision/validate_doc.aspx lge Doğrulama Kodu : *BSR5JB72PB* Pin

Kodu : 70752 Belge Takip Adresi :

EK 2. MÜLAKAT FORMU

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü /Esra Kılıç/ Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Dilara TINAS

* Gerekli

Bu mülakat formu, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalında yapılan "4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" konulu Yüksek Lisans Tezimizde kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

Çalışmamızda, 4- 6 yaş çocuklarda din eğitim ve öğretiminde kullanılan yöntemlerin, hedeflenen kazanımlara ulaştırma açısından yeterliliğini tespit etmeyi amaçlamaktayız.

Mülakat formuna adınızı, soyadınızı veya kimliğinizi belirten hiçbir bilgiyi yazmanıza gerek yoktur.

Mülakat, katılımcının genel bilgilerini içeren bölümü ve 15 adet temel araştırmayı aydınlatacak sorulardan oluşmaktadır.

Sorulara gerçekçi cevap vermeniz araştırmamızın amacına ulaşmasında önemli bir etken olduğunu hatırlatmak isteriz.

Sorulara vereceğiniz cevaplarla yapacağınız değerli yardım ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Saygılarımızla.

1. Yaşınız

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- ☐ 20-25
- ☐ 25-30
- ☐ 30 ve üzeri

2. Cinsiyetiniz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

3. Öğrenim durumunuz nedir?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- ☐ İlahiyat Fakültesi
- ☐ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
- ☐ Açık Öğretim Fakültesi
- ☐ Önlisans
- ☐ İLİTAM
- ☐ Diğer: _____

4. Pedagojik Formasyonunuz var mı? Varsa nasıl aldınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- ☐ Lisans eğitimim sırasında aldım
- ☐ Lisans eğitimimi tamamladıktan sonra aldım
- ☐ Sertifika olarak özel bir kurumdan aldım
- ☐ Formasyonum yok

5. Kaç yıldır 4-6 yaş din eğitimi alanında görev yapmaktasınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- ☐ 1-5 yıl
- ☐ 5-8 yıl

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

6. Gaziantep'in hangi ilçesinde görev yapmaktasınız?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

- ☐ Şehitkamil
☐ Şahinbey
☐ Yavuzeli
☐ Oğuzeli
☐ Araban
☐ Nurdağı
☐ Nizip
☐ Karkamış
☐ İslahiye

7. 1- Çocukların dua ve şükür ile ilgili ifadeleri öğrenmelerinde, onları kullanmalarında hangi zorlukları gözlemlediniz? Çocuklarda gözlemediğiniz bu zorluklarla ilgili çözüm öneriniz nelerdir? *

8. 2- Çocukların Allah'a, peygamberlere, aileleri ve çevrelerine karşı olan sevgilerini ifade etmelerinde ne tür sorunlarla karşılaştıklarını düşünüyorsunuz? *

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

9. 3- Allah'ın tüm varlıkları sevip onlara merhamet ettiğini anlama ve farkına varma konusunda çocuklarla ne gibi uygulamalar yapıyorsunuz? *

10. 4- Çocuklara Sabır erdemini nasıl kazandırıyorsunuz? Sabırlı olmanın Allah'ın sevdiği davranışlardan biri olduğunu öğrenmelerinde hangi yöntem ve araçlardan istifade ediyorsunuz? *

11. 5-Allah'ın sıfatları varlığı, tekliği, evrendeki her şeyin yaratıcısı olmasıyla ilgili ders anlatımlarında uyguladığınız etkinlikler nelerdir? *

12. 6-Çocuklar Peygamberlerin görevlerini ve kişilik özelliklerini anlamada sıkıntı yaşıyorlar mı? *

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

13. 7-Çocuklara cami, mescit gibi dini mekanların önemini ve insanlara bu mekanlarda bulunmanın olumlu etkilerini hangi yöntemlerle fark ettiriyorsunuz? *

14. 8- Bayram ve kandil gecelerinin önemi ve temel özelliklerini fark etmeleri için uygulanabilecek yöntemler önerir misiniz? *

15. 9- Doğruluk, dürüstlük ve güvenilir bir insan olma gibi erdemleri çocuklara kazandırmak eğitimin esas amaçlarından. Bu erdemlerin Allah'ın sevdiği davranışlar olduğunu öğrenmelerinde, peygamberin bu özellikleri taşıyan birer insan olarak öğrenmede en etkili öğretme yöntemi sizce nelerdir? *

16. 10-İbadetlerin gerekliliğini fark etmede ve ibadetleri uygulamaya istek konusunda ne çeşit sorunları gözlemlediniz? Bu hususta çözüm önerisi olarak neleri sunarsınız? *

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

17. 11- Çocukların Kuran-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt etmeleri hususunda hangi yöntemi kullanmak daha verimli olacaktır? Önerileriniz nelerdir? *

18. 12-Çocuklar Kelime-i Şehadet'in dinimizdeki önemini anlamada ve izah etmede zorluk çekiyorlar mı? *

19. 13- Çocuklar ezanın önemini fark etmede, ezan okunurken saygı gösterme gibi davranışları benimsemeye olumlu tutum geliştirebiliyorlar mı? *

20. 14- Çocukların ihtiyacı olduğunda yardım isteme, aile bireylerine, arkadaşlarına yardım etme, yardım edilmesi veya istenmesi gereken durumları bilme gibi yardımlaşma kazanımlarını elde etmelerinde sizce hangi öğretim teknikleri daha faydalı olacaktır? *

14.07.2021

"4-6 Yaş Çocuklarda Din Eğitimi ve Öğretimi" Yüksek Lisans Tezi Mülakat Soruları

21. 15- Kendisinin ve başkalarının haklarını korumak, adil olan ve olmayan davranışları ayırt etmek, çevresine karşı adil davranmak çok önemli ahlaki değerlerdir. Çocukların adaletli olmanın, Allah'ın sevdiği davranışlardan biri olduğunu öğrenmeleri değerler eğitimi açısından son derece önemli bir husustur. Bu süreç içerisinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir? *

Bu içerik Google tarafından oluşturulmamış veya onaylanmamıştır.

Google Formlar

